Digitized by Google

K.o [illegible]
7

K.o.7. fil. 2
K.o.7. f.a 2a

Digitized by Google

Digitized by Google

CHRISTIANI HENRICI ECKHARDI

I. V. D. SOCIETATIS LAT. EPHORI

INTRODVCTIO
IN
REM DIPLOMATICAM
PRAECIPVE GERMANICAM

IN QVA

REGVLAE IDONEAE VERA DIPLOMATA
A FALSIS SECERNENDI EXPONVNTVR
ET LVCVLENTIS EXEMPLIS ILLVSTRANTVR
IN VSVM
HISTORIAE AC IVRIS PVBLICI ET PRIVATI
GERMANIAE.

ALESANDRINA

IENAE
EX OFFICINA RITTERIANA
A. O. R. CIↃ IↃCC XXXXII.

SERENISSIMO PRINCIPI
AC DOMINO
DOMINO
ERNESTO
AVGVSTO
DVCI SAXONIAE IVLIACI CLIVIAE
MONTIVM ANGARIAE ET WESTPHALIAE LANDGRAVIO THVRINGIAE MARGGRAVIO MISNIAE PRINCIPI COMITI HENNEBERGIAE COMITI MARCAE ET RAVENSBERGAE DYNASTAE RAVENSTEINII RELIQVA
SVMMI TOTIVS CAESAREI EQVITATVS ET LEGIONIS PEDESTRIS AEQVE ATQVE EQVESTRIS TRIBVNO EODEMQVE CAESAREO

PRINCIPI AC DOMINO MEO
CLEMENTISSIMO.

SERENISSIME PRINCEPS
DOMINE CLEMENTISSIME

SI *in tanto, in quo emines, faſtigio, omnes* TVAS *curas cogitationesque ciuium et prouinciarum, quae imperio* TVO *ſapientiſſimo parent, commoda ſibi ſolum vindicarent,*

aut eo eſſes animo, vt rei publicae rationes a Muſarum tutela ſciunctas eſſe exiſtimares, meam ipſe temeritatem accuſarem, quod oculis TVIS, SERENISSIME PRINCEPS, *libellum perexiguum quam demiſſiſſime ſubiicere ſuſtineam. Neque enim ignorare poſſum, quod res ipſa, multis magnisque immortalium operum monimentis comprobata, loquitur, et quotidianis praeconiis veluti conſecratur, quanta rerum gerendarum mole diſtringaris, et quam admirabili et prope diuina animi magnitudine erecti dies noctesque prouinciarum* TVARVM *ſaluti prouidentiſſime conſulas; hoc maxime tempore, quo moderante ita, qui fata regnorum et rerum publicarum temperat, Deo immortali, ampliſſimarum ditionum hereditatem adiiſti. Sed quum ſummam togae bellique prudentiam, et excellentiſſimas, quae*

in

in Principis perſonam et magnae fortunae cultum conueniunt, virtutes, ad auitam illam SAXONICAE GENTIS *gloriam adiunxeris, vt munifica planeque regia voluntate Muſas foueas ac tuearis, non verendum mihi eſt, ne benigniſſime non patiaris, vt in fulgentiſſimo* TVO NOMINE *adpareat opuſculum, quo de vſu diplomatum Germaniae diſſerui, et, qui falſa a genuinis diſcerni poſſint, expoſui. Magnam omnino diplomatum partem in Germania illa abſoluunt, quae* AVGVSTA ET POTENTISSIMA GENS SAXONICA *a multis retro ſaeculis ſacris collegiis, ciuitatibus, et praeclare de ſe meritis conceſſit, quae non minus ob venerandam antiquitatem, quam quod Principum maieſtatem, ipſis etiam illorum operibus ſpectatiorem et pereniorem, prae ſe ferunt, eminentiſſima illorum in S. R. I. iura, et*

diuina in omnem rem merita luculentiſſime loquuntur, ſummo in pretio habentur. In felicitatis non poſtremae loco IPSE *numeras ſplendidiſſima* TVA *tabularia, vera vetuſtatis ſacraria, quae antiquitate, praeſtantia, et adparatu chartarum et diplomatum, quae ibi tamquam gemmae, auro contra pretioſiores, religioſe ſolliciteque cuſtodiuntur, cum paucis in Germania poſſunt conferri. Eminent adhuc in terris* TVIS *duo oppida, quae magna rerum ibi geſtarum magnificentia olim floruerunt, et inſigni ſummorum Principum ſplendore celebrata ſunt, in quibus Reges et Imperatores Germaniae tot Principes, Saxonicos potiſſimum, ampliſſimis beneficiis, diplomatibus conceſſis, ornarunt, Altſteda alterum, alterum Dornburgum propter Salam. Cuius itaque tutelae potius, quam* TVAE, SERENISSIME

Digitized by Google

SIME PRINCEPS, *tradam atque conſecrem hanc de re diplomatica Germ. commentationem? qui et ſingulari tutela foues tabularia inſtructiſſima, atque palatia quondam celeberrima, et tantum chartis vetuſtis ſtatuis pretii, quantum illis incorrupta fides et ſumma auctoritas conciliare poſſunt. Quae omnia tanto mihi incitamento ſunt, vt confidentiore animo ſacram* TVAM *purpuram adeam, et in laetiſſimam me ſpem erigunt, fore, vt hunc libellum tamquam ſanctiſſimi pignus officii et ſempiternae fidei ſubiectiſſimaeque obſequentiae teſtimonium, ea, qua ſoles, fronte quidquid ex animo* TIBI *deuotiſſimo profi.iſcitur, accipias, et clementia* TVA *auctorem haud indignum iudices. Caeterum ſummum, quod omnia moderatur, Numen caſtis piisque precibus ſupplex rogo, vt* TE, SERENISSIME PRINCEPS,

aeter-

Digitized by Google

aeterna florentem laude, ad ſeros annos ſaluum atque incolumem praeſtet, quo prouinciarum TVARVM *opes ac felicitatem quam diutiſſime tuearis, et auguſtam domum* TVAM *ita ſtabilias, vt eius gloria iisdem, quibus haec rerum vniuerſitas, finibus terminetur. Eſt haec votorum ſumma, quae incitatiſſima pietate concipit*

SERENITATI TVAE

deuotisſimus ſubiectisſimusque

CHRISTIANVS HENR. ECKHARD.

LECTORI BENEVOLO
S. D.
CHRISTIANVS HENR. ECKHARD.

Qvod in veteri prouerbio eſt, neceſſitatem plerasque artes inueniſſe: id ſi quis arti diplomaticae eueniſſe exiſtimet, is ad ſuum iudicium non meam ſolum, ſed doctiſſimorum quoque hominum ſententiam adſcribat. Quis enim, niſi rerum haud admodum intelligens, negauerit, dudum ante diplomata, quam de arte vera à falſis iudicandi quidquam peruulgatum eſt, exſtitiſſe? Exſtabant illa in tabulariis, in quibus veluti Sibyllae folia cuſtodiebantur, non inſpicienda, niſi quando vſus ita ferebat, aut vetuſtatis memoria excitanda erat, quod fere in portentis numerabatur: exſtabant quoque haud pauca in

Digitized by Google

vulgus edita, ſed paucisſimis, vtpote nondum vtilitate illorum perſpecta, nota, et nemini in mentem venit de integritate cuiusdam dubitare, aut fidem eius ad normam quamdam, tamquam ad Lydium lapidem, explorare. Itaque quum, quid prodeſſent chartae, quidque vtilitatis haberent diplomata, pauci ſcirent, nec vllius intereſſet, proba et ſincera, an falſa et ſuſpecta illa eſſent, quid, quaeſo, quemquam mouere potuit, vt de regulis cogitaret, quibus vera a falſis poſſent internoſci? vt operam ſuſciperet, quam nec ſibi, nec aliis magno vſui fore intelligebat? Neque enim noſtra ſolum aetate, ſed patrum quoque memoria iam ea fuit hominum indoles, vt omnia vtilitate ſua metirentur, nec quisquam tam patiens fuit, vt diſcere voluerit, quod in vſu non eſſet habiturus.

Sed quod ratio vix nonnullis potuit ſuadere, neceſſitas praeter opinionem effecit. Accidit enim, (quis fortuito ita rem cecidiſſe neget?) vt bonis in controuerſiam vocatis, quo iure illa parta eſſent, quaereretur, et periculum poſſeſſoribus intenderetur ea amittendi. Quid hi faciant, vt poſſeſſionem ſuam iure tueantur? Omnia excutiunt, ſcrinia, et forulos omnes expilant, incidunt forte in chartas et tabu-

tabulas, vetuſtate paene exeſas, quas, quum legitime ſibi adquiſita bona eſſe ex iis cognoſcunt, proferunt, et aduerſariis opponunt. Quemadmodum vero gladiatores circumuenti ab aduerſariis, et loco deiecti, omnes corporis vires et neruos intendere ſolent, ne amittant victoriam, quam antea in manibus fere habebant: ita, qui ſpe iam deuorauerant bona, prolata contra ſe diplomata, quae iuſti tituli priuilegium loquuntur, ne ea quidquam poſſeſſoribus iuuent, conficta et ſpuria eſſe contendunt. Sic, credo, factum eſt, vt inueſtigatae primum ſint notae genuinorum et ſpuriorum diplomatum, et vt ita credam, res ipſa monet, et ſummorum hominum auctoritas cogit. Equidem non ignoro eſſe viros doctiſſimos, et in his V. C. IVSTVM FONTANINI, quibus perſuaderi non poteſt, bella, vt vocant, diplomatica primum nobis artem hanc adtuliſſe, vti mihi videtur, eosque paullo altius rem repetere, et apud antiquiſſimas Germaniae gentes, vtpote Ripuarios, eius incunabula iam ſibi reperiſſe videri. Sed id quoque ſcio, rationem eos fugere, et antiquitatem huius artis maiorem facere, quam quidem probari poſſit. Nam ſi Ripuarii, vti aliae gentes germanicae falſi crimen ſeueris poenis vindicarunt, multa

praeclare aduerſus falſariorum fraudes ſtatuerunt, et chartam comparatione aliarum falſam pronunciatam, perforandam ſanxerunt, an ideo artem criticam eos exploratam habuiſſe dixeris, aliarum artium rudes et imperitos? Ab his initiis, exiguis ſane, profecta eſt ars diplomatica, et, vti *obſeruatio diuturna notandis rebus artem fecit* auctore TVLLIO, ſic quas ſparſim in bellis diplomaticis obſeruando alii notarunt, expreſſas in diplomatibus veritatis et falſitatis notas, viri ingenio doctrinaque acuti ad praecepta reuocarunt. Vnde non mirandum eſt, mancam quodammodo ac imperfectam fuiſſe initio hanc ſcientiam, et multa, quae pro certis tradita ſunt, falſa alios eſſe animaduertiſſe, adeo, vt ſi nihil habuiſſent alii, quod reprehenderent, hoc mihi longe magis mirandum videretur. Quid enim ſimul et inuentum et perfectum eſt? anne omnes artes, veluti per gradus adſcendentes, ad id, quod ſummum eſt, peruenerunt? Et quis eſt tam ſubducta ad docendum ratione, quin aetas, vſus et experientia nihil adportet noui, et quae certa primo putauit, poſtea tamquam incerta repudiet? Eſt haec earum artium, quae obſeruatione magis, quam aliae inueniuntur, in quarum numero artem quoque diplo-

diplomaticam eſſe vnusquisque intelligit, indoles, vt ab ipſo quaſi tempore vires capiant, et quotidie limites illarum proferantur. Quo longiori vſu tractantur, eo magis limantur et perpoliuntur, et ad perfectionem quamdam accedunt, quemadmodum fluuii, quo longius progrediuntur, paullatim ſordes, quas ab ortu trahunt, amittunt. Multa vidit MABILLONIVS, ad quae caligauit CONRINGIVS: in multis haeſit MABILLONIVS, quae ab aliis in aprico poſita ſunt, et quae nos incerta exiſtimamus, de iis certius ſtatuent poſteri. Neſcio igitur, quonam fato factum ſit, vt quam recte de aliis artibus nonnulli ſenſerint, tam inique cum arte diplomatica egerint. Fuerunt enim, qui eam tamquam nugatoriam, futilem, inconſtantem, lubricam, in qua nihil ſit, in qua tuto pedem figas, traduxerint, et, ſi eorum res acta eſſet arbitrio, dudum in exilium eſſet acta. Sed rideant eam cenſores, induſtria et contentione noſtra indignam clament, et proſcribendam cenſeant, non recuſo, modo ferali hoc edicto alias omnes artes quoque comprehendant. Nam, quae magno ſupercilio in arte diplomatica notant, ea omnia cum hac aliae artes communia habent. Et ſi ob vtilitatem, quam habent, alias retinendas cenſent, hanc quoque

quoque reiicere non poſſunt, quia vſu et praeſtantia multis anteponenda, paucis aequiparanda videtur. Nec ſatis bona fide agere videntur, qui partem quamdam paullo ſeuerius expendunt, et ex eo ſpecimine alios iudicare iubent, quam parum certum et ſtabile ſit totius artis fundamentum, et quam male bonas horas perdant, qui in ea ingenium induſtriamque exerceant, ſimiles profecto illi ſcholaſtico faceto apud Hieroclem, qui domum venditurus, euulſum ex illa lapidem tamquam in ſpecimen circumferebat. Non magis enim de parte, niſi totum inſpiciatur, quam de aedibus ex lapide, vno pariete euulſo, licebit iudicare. Memini praeclare ſapienterque a SENECA dictum: *res geritur, et per lineamenta ſui ingenii opus nectitur, ex quo nihil ſubduci ſine ruina poteſt, dummodo in ipſo homine conſideres*, id quod de arte diplomatica dicendum eſſe, nemo non intelligit. Sed longa eſt iniuria, cui profligandae vix opus eſt immorari, praeſertim quum iam a viris doctisſimis cauſſa haec perorata ſit.

Quemadmodum vero nihil, quod pluribus conſtat rebus, ita perfici ac perpoliri poteſt, vt omni ex parte abſolutum videatur: ita quoque, ſi in ſingulis alii elaborauerint, tunc demum illud neſcio quid praeclarum atque eximium

mium ſolet efflorefcere. Venia ergo parata merito eſſe debuit iis, qui primum artem vera diplomata a falſis diſtinguendi inſtituerunt, quandoquidem in vniuerſo genere elaborarunt, et quum omnium, quae ad illam pertinent, animo praeceptisque comprehendere vellent ſcientiam, ſingula quaeque non ſemper adcurate expendere potuerunt. Atqui noſtro ſaeculo haec contigit felicitas, vt plures veluti claſſico excitati ad illuſtranda ſingula et potiora artis diplomaticae capita omne ſtudium ac ingenium contulerint viri doctiſſimi, et de litterarum commodis egregie meriti, quorum opera in pretio erunt, dum litteris his ſuum conſtabit pretium. Sunt, qui de ſigillis ex inſtituto diſputarunt, et quidquid lectione veterum monimentorum indagari poterat, magna diligentia varioque ſtudio moliti ſunt. Sunt, qui monogrammata cum cura ſibi inueſtiganda ſumſerunt, et praeclara induſtria, quam in explicandis illis poſuerunt, effectum eſt, vt inſignis lux rei diplomaticae acceſſerit. Reſtabat adhuc argumentum de temporum adnotationibus, et eris principatus, quae in diplomatibus vſurpantur, difficile ſane et intricatum, quod minus adhuc explanatum videbatur. Sed hic quoque inuenti ſunt, quos neque

rei difficultas, neque moleſtiarum deuorandarum magnitudo deterrere potuit, quin ſalebroſam ingrederentur viam, et ſpinis obſitum iter conficerent, planum atque expeditum aliis futurum. Quum intereſſe videretur Archicancellariorum et Cancellariorum Regum et Imperatorum Germaniae adcuratam habere notitiam, nihil reliqui fecerunt viri docti, vt eam in lucem et ad communem huius aetatis vtilitatem proferrent. Porro palatiorum et villarum regiarum, in quibus diplomata data ſunt, memoria ex annalium vetuſtate eruenda erat, vt nihil ad operis perfectionem deeſſet; reſtituta eſt. Et quid dicam de tot elegantiſſimis obſeruationibus, quibus aliorum praecepta vel perpolita magis ſunt et ſtabilita, vel praeteruiſa et minus ad amuſſim facta emendata, et denique compluribus aliis antea incompertis locupletata? Quis ergo dubitet laetiorem faciem artem hanc noſtra aetate induiſſe, et ſi qua adhuc illi deſint ornamenta et praeſidia, venturam aetatem adlaturam? Nonne optima ſpes adfulget, fore, vt tandem deſinant de lubrico artis diplomaticae conqueri, vel potius ſomniare, et naeuos, quos emiſſititiis oculis venantur, acrius conſectari? Sed huius quoque felicitatis cauſſa referenda

eſt

eſt ad illud incredibile ſtudium, quod diuinitus hominibus iniectum eſt, colligendi et proferendi in lucem diplomata, aliaque veteris aeui monimenta, absque quo foret, nihil eſſet, in quo prae ſuperiore aetate noſtra gloriaretur.

Quae quum intelligerem et animo mecum paullo adcuratius reputarem, hanc feci cogitation. mearum ſummam, operae forſan pretium me facturum, ſi quae diſputata ſunt de fide diplomatum, quoad eius fieri poſſet, idoneis praeceptis complecterer. Non ignorabam in tanta litterarum luce, quum vbique ferueat iuris Germanici tum publici tum priuati ſtudium, nihil magis, quam diplomata ſtudioſae iuuentuti commendari ſolere, vt ex ipſis fontibus hauriant pleniorem iuris ſcientiam, et tamen normam eam non habere, vt, quid diſtent aera lupinis, ſcire queat. Etſi vero ſatis cuiusque deſiderio facere videbantur incomparabile IOAN. MABILLONII opus, et quod illi, ſi non anteponendum, certe aequiparandum eſt, CHRONICON GOTTWICENSE; illud tamen vel eo nomine non magno vſui erit, quod in Francorum tantum Regum diplomatibus verſatus eſt praeſtantiſſimus auctor, in hoc vero latius ſparguntur praecepta, quam vt ſtatim reperiri queant, quae ſcire cuiusque intereſt. Accedit, quod tantae molis ſint abſo-

 lutiſſi-

lutiſſima haec opera, vt non omnibus liceat oracula haec conſulere, nec tamen ideo illos carere fas eſt hoc praeſidio tam vtili, tam neceſſario. Sed exſtat quoque viri ſummi, IOANNIS NICOL. HERTII opuſculum, quod nemo legerit, quin expreſſa quaedam excellentis ingenii, ſubacti multo rerum vſu iudicii, et exquiſitae eruditionis veſtigia, quae in caeteris eius lucubrationibus admiramur, perſpexerit. Tantum vero abeſt, vt rem omnem exhauſerit vir ille cum paucis ſuperioris ſaeculi comparandus, vt aceruatis aliis ſuper aliis praeſidiis et obſeruationibus, quibus poſt eum reſpublica locupletata eſt, vix primas lineas argumenti duxiſſe videatur. Itaque quum non verendum eſſet, ne mei me conſilii olim poeniteret, facile a me impetraui, vt hunc laborem ſuſciperem, eoque publici in me fauoris experimentum facerem, praeſertim, quum hoc cogitanti ſtimulos quaſi admouerent viri, quorum neque auctoritatem ignorare, neque iudicium negligere debebam.

Sed ne ignores, BENEVOLE LECTOR, in quo potiſſimum induſtriae meae curriculum elaboratum ſit, paucis inſtituti mei rationes reddam. Primo vero ita habe, conſtitutum mihi fuiſſe rem Germaniae diplomaticam, ſi poſſem, ſuccincte explicare, et viam veluti munire iis, qui

qui ipſum hunc campum, ſane ampliſſimum, ingredi, et diplomata legere ſtatuerint. Sed quum hoc nec rite explicari, nec ſatis intelligi poſſe videretur, niſi generatim et carptim perſtrictis iis, quae diplomata in vniuerſum ſpectant, Sectione prima de arte diplomatica diſſerui, et, quod eius fundamentum ſit, paullo adcuratius, ni fallor, oſtendi. Nam qui moderatius inſaniunt, genuina diplomata ſupereſſe non negant, nec omnia pro ſpuriis, poſita omni fronte, habenda eſſe cenſent. Exinde vero recte colligere videor, genuinis diplomatibus notas quasdam ineſſe debere, ex quibus a falſis diſcerni poſſint, quae ex ſimilitudine plurium exemplorum ducuntur. Tales autem notas, ex ſingulis diplomatis partibus depromtas, comprehendunt regulae; quae ſi vno quaſi faſce colliguntur, et inter ſe connectuntur, quid aliud efficitur, quam ars? Deinde ea quoque mihi exponenda putaui, quae ad antiquitatem et auctoritatem diplomatum pertinere videbantur, et quae de fatis et materia illorum diligenter literis conſignata, vel obſeruata ſunt a viris doctiſſimis. Praeterea, quum res diplomatica duobus his quaſi capitibus, quorum alterum externa, vt vocant, alterum interna complectitur, abſoluatur, capitulatim ſingula ea expoſui, et quae de his adnotata

Digitized by Google

tata ſunt, aut dici poterant amplius, ad praecepta idonea et perſpicua reuocaui; id ſemper dans operam, vt ea ex fontibus, hoc eſt diplomatibus, fluere quisque intelligeret. In conſilium vbique adhibui praeſtantiſſimos auctores, qui idem ſtadium cucurrerunt, vel ſingula argumenta tractarunt, et, quid illis debeam, vbique prae me fero. Quid enim tam illiberale, tamque parum homine ingenuo dignum, quam ignorare aut diſſimulare velle, vnde, et per quos profeceris? Ex quo inſtituto hunc quoque fructum cepi, vt ſedulo diligenterque peruolutatis lucubrationibus aliorum, et excuſſis diplomatibus ipſis, multa indagauerim, quae aliis in mentem veniſſe haud arbitror, quaeque perperam tradita ſunt, adcuratius explicauerim, et ex his omnibus plures collegerim regulas, quas fruſtra alibi quaeſiueris. Operam quoque dedi, vt exemplis luculentis ex diplomatibus petitis regulae, quas dedi, illuſtratae eſſent, aut ſponte eas ex dictis promanare intelligi poſſet.

Denique nihil reliqui feci, vt oratio, non quidem verborum floribus conſperſa eſſet, at pure tamen, et quantum fieri poteſt, minus aſpere flueret. Sed quemadmodum, qui paullo familiarius cum peregrinis hominibus verſantur, non

non ſolum vocem, geſtum, mores illorum, et ea, quae probant, imitantur, ſed etiam, quae ipſi in illis reprehendunt, ſenſim ex longa conſuetudine et vſu arripiunt: ita quoque nemo mihi ſuccenſebit, ſi mihi in medii aeui monimentis et chartis, inquinatiſſimi ſermonis ſordibus pleniſſimis, verſanti, quamuis ab illorum barbarie mihi quam maxime cauerim, talia exciderint, quibus minime adſuetae ſunt aures teretes et religioſae. Quamquam vero ipſe probe intelligam, quidquid hoc ſcriptionis eſt, nulla ſe dignitate tueri poſſe; nolim tamen bene de aliorum ſtudiis merendi voluntatem mihi eripi, eo, quod ita me in hoc labore verſatum eſſe, memini, vt non plane nullum fructum ad meam conſcientiam mihi referre liceat. Quod ſi a TE BENEVOLE LECTOR, impetrauero, facile quoque, mihi, ea, vt ſpero, condonabis, quae minus adcurate dicta ſunt, et lima indigent, et ego facile alios ſuo ſenſu abundare patiar. Haec ſunt, quae TE volui, LECTOR BENEVOLE. Tu vale, et ſi quid bonis litteris me prodeſſe intellexeris, mihi faue. In Academia Ienenſi ipſis Kal. Octobris anno

CIↃIↃCC XXXXI.

* * * * * *
* * *

ARGV-

ARGVMENTA CAPITVM.

PROOEMIVM.

DE neceſſitate, vtilitate et ſubſidiis rei diplomaticae. p. 3.

SECTIO I.

De arte diplomatica generatim, auctoritate, fatis et materia diplomatum.

CAP. I. de Regulis artis diplomaticae earumque fundamento. 25.
CAP. II. de diplomatibus eorumque auctoritate, fatis, et variis nominibus. 32.
CAP. III. de materia in qua, et ex qua ſcripta ſunt diplomata. 45.

SECTIO II.

De externis diplomatum notis.

CAP. I. de lingua et ſcriptura diplomatum. 49.
CAP. II. de monogrammatibus. 63.
CAP. III. de ſigillis. 76.

SECTIO III.

De internis diplomatum notis.

CAP. I. de inuocatione numinis diuini diplomatibus praemiſſa. 102.
CAP. II. De nominibus et titulis regum et imperatorum Germ. in diplomatibus. 106.
CAP. III. de Contextu diplomatum, item de imprecationibus. 113.
CAP. IIII. de Clauſula diplomatum, qua ſubſcriptio et ſubſignatio commemoratur, et ipſa regis ſubſcriptione. 123.
CAP. V. de Archicancellariis et Cancellariis, eorumque ſubſcriptionibus diplomatum. 127.
CAP. VI. de adnotationibus temporum, indictionibus, aliisque notis chronologicis 172.
CAP. VII. de locis, in quibus diplomata data ſunt, palatiis et villis publicis, et curtibus regiis. 204.

INTRO-

INTRODVCTIO
IN
REM DIPLOMATICAM
PRAECIPVE
GERMANICAM.

Digitized by Google

Digitized by Goo

PROOEMIVM
DE
NECESSITATE VTILITATE ET SVBSIDIIS REI DIPLOMATICAE.

§. I.

IN tanta tamque inſigni diplomatum multitudine, qua iam fere laboramus, et ſincera, et ſpuria occurrere poſſe, quin re ipſa haec illis permiſta eſſe, tam certum eſt, quam quod certiſſimum.

§. II.

Quemadmodum enim nulla non aetas tulit falſarios, et nihil tam ſanctum, tamque prouide inuentum eſt, quod non impoſtorum et male feriatorum hominum fraudes temerauerint: ita quoque omni aeuo exſtiterunt, qui vel ſpe lucri, vel alia cauſſa incitati tabulas et diplomata confingerent. * Quum vero impoſtura hac illud efficere ſtuderent, vt falſa diplomata pro genuinis haberentur; conſequens ſane eſt, au-

thentica illos ad imitandum ſibi propoſuiſſe, quia alias, ſi haec defuiſſent, nulla ſpuria ſupponi potuiſſent. V. C. SIMON FRIDERICVS HAHN in *Diſſert. ad diploma Bergenſe p. 1.*

* Antiquiſſimum crimen eſt falſum, in quod iam Romani ſeuere animaduertebant, quique varia aduerſus falſarios repe- riebant, de quibus SVETONIVS in NERON. *c. XVII.* PAVL- LVS *Recept. Sent. V. 25. 6.* Praeclara quoque contra impoſto- rum fraudes ſtatuta ſunt in antiquiſſimis Germanorum legibus RIPVARIA *T. LIX.* L. ALEMANN. *T. II. §. 2.* L. WISIGOTH. *L. VII. T. V.* quae publicatione bonorum, amputatione manus, aut pollicis abſciſſione, immo etiam viui comburio crimen hoc vindicant. Sed his poenis, vtut grauiſſimis, non coerceri potuit fallendi libido, quin defuerint, qui diplomata refingere non dubitarent. Ingens eorum ſemper numerus fuit rudibus maxime ſaeculis, et nulla huius flagitii foecundiora fuerunt, quam vndecimum, et quae illud ſequuntur, proxima, vti obſer- uauit DANIEL PAPEBROCHIVS in *Propylaeo antiqu. n. 103.* Inprimis ſacri ordinis homines turpiſſimo hoc artificio inſignem faciebant quaeſtum. Sic Gerronius, S. Medardi apud Sueſſio- nenſes monachus, morti vicinus, non religioni ſibi duxit fra- tribus adſtantibus commemorare egregia ſua facinora, conficta ſcilicet diplomata, quibus ingentes opes ad S. Medardum con- tuliſſet. conf. *Hiſtoire des Conteſtations ſur la diplomatique p. 75.* Inſignis falſarii, cucullati, meminit PETRVS DE VINEIS *L. V. Ep. XXII.* Alia exempla clericorum, ex quorum officina ſpu- riae chartae prodierunt, exſtant apud STEPHAN. BALVZIVM *Capitular. T. II. p. 52.* BARONIVM in *Annal. Eccleſ. ad ann. MLI.* aliosque. Non ſine inuidia, et odio forſan abreptus GA- BRIEL NAVDAEVS omnem huius rei culpam in Benedicti- num ordinem reiicit. vid. HERM. CONRING in *Cenſura di- plom. Lindau. p. 305.* Sed alios quoque a falſi crimine non im- munes fuiſſe oſtendit IOAN. MABILLON *L. I. de re diplomat. c. VI. L. III. c. III.*

§. III.

Vera ergo non minus, quam ſuppoſititia diplomata hodienum ſuperſunt; quod, ſi quid aliud, lucu- lentis-

lentiſſime quoque comprobant BELLA DIPLOMATICA, magno vtrinque animorum aeſtu in ſupremis germanici imperii tribunalibus geſta.* In his enim illud ſummo ſtudio actum eſt, vt aut veritas, aut falſitas diplomatum, qua ſtabat cadebatque victoria cauſſae, in iudicium deductae, adpareret.

* Egregie et cum inſigni doctrinae adparatu bella iſta diplomatica recenſuerunt eximia duo Germaniae decora, viri illuſtres IO. PETRVS DE LVDEWIG in ampliſſima Praefat. *T. I. Reliquiis MStor.* praemiſſa, et IO. GOTTFR. DE MEIERN in praefatione, quam ſplendidiſſimo et aeternitatem laturo operi *Actorum Pacis Weſtphal. Tom. III.* praefixit. Adde V. C. DAN. EBERH. BARINGIVM in *Claue diplomatica*, qui adhuc alia et quidem recentiora bella diplomatica expoſuit.

§. IIII.

Quae quum ita ſint, ſtultiſſimum eſt nulla falſa diplomata credere, et omnibus tamquam ſuſpectis fidem derogare. Abſurdum porro eſt comminiſci, vera, ſi qua extiterint, diplomata, aut incendiis abolita, aut aliis temporum iniuriis erepta eſſe, aut diſperſa intercidiſſe.*

* Quam lubricum huius ſententiae fundamentum ſit ſtatim patet. Ita quis eodem iure non minus inepte colligere poſſet, non niſi genuina monimenta exſtare, et ſuppoſititia deperdita eſſe. Nam tempus, edax rerum, inuidioſa vetuſtas, incendia, aliaeque calamitates falſas quoque chartas abſumere potuerunt, cur igitur tantum veras? Sed qui ita argumentari ſolent, fidem omnem ex hiſtoria profligant, et omni antiquitati bellum indicunt.

§. V.

Fieri itaque aliter non poteſt, quin vera pro falſis, et falſa pro genuinis habeas, et nubem, vt aiunt,

Digitized by Google

pro Iunone ampleſtaris,* niſi animo percepta habeas praecepta, ex quibus vera a falſis diſcerni poſſunt, quae *artis criticae* nomine veniunt. Ars vero ſincera diplomata a ſpuriis internoſcendi dicitur *ars diplomatica;* adeoque haec merito ad ſpecies artis criticae referenda eſt.

* Inprimis in bellis diplomaticis perſpectum eſt normam opus eſſe, ad quam, tamquam ad Lydium lapidem, fides diplomatum examinari poſſet. Comprobata quoque tum eſt plerorumque doctiſſimorum hominum conſenſu ſententia, regulas quasdam inueniendas eſſe, ex quibus certum colligi poſſit de diplomatum integritate et νοθεία iudicium. Sic bella diplomatica primum auſam dederunt ſtudio rei diplomaticae, et protulerunt elegantiſſimas ſolertiſſimorum veteris aeui monimentorum indagatorum obſeruationes, quae nihil aliud ſunt, quam notae ſeu κριτήρια, quibus vera et falſa iudicantur.

§. VI.

Vt vero paullo luculentius de neceſſitate artis diplomaticae conſtet, operae pretium erit de inſigni diplomatum vtilitate et praeſtantia quaedam praefari. Neſcio vero, an maius vlli ſcientiae praeſidium diplomata adferant, quam hiſtoriae. Aperiunt illa cauſſas rerum veras et genuinas, quas annalium conditores vel ignorant, vel partium ſtudiis abrepti celant. Produnt porro acta pacis et belli, eorumque conſilia et exitus, et quae obſcurius de his omnibus memoriae prodiderunt hiſtorici, mirifice illuſtrant. Accedit denique his, quod diplomata fidem hiſtoriarum et chronicorum, quae ſaepe numero varias ob cauſſas laborat, egregie confirment et tueantur. *

* Quum diplomata ſint acta publico nomine et ſollemniter litteris conſignata, longe maiorem ſane fidem merentur, quam hiſtorici. Quid enim tuto credas priuatae ſortis hominibus, qui

qui intra clauſtrorum ſepta ſqualebant, et ab omni ſcientia et vſu rerum alieni erant, quales eos fuiſſe nouimus, qui annales medio praeſertim aeuo condiderunt. Quis denique eos, ſi omnibus etiam praeſidiis et ornamentis, ad ſcribendam hiſtoriam neceſſariis, inſtructi fuerint, adfectibus tamen, odio et amori obnoxios, vera ſemper ſcribere voluiſſe credat? Nulla autem eiusmodi ſuſpicio in diplomata cadit. Praeclare hoc argumentum tractat vir ſummus, GODOFREDVS GVILIELMVS LEIBNITIVS in Praefat. *Codicis iuris gent. diplomat.*

§. VII.

Hinc non ſatis laudanda eſt illorum opera, qui nihil reliqui fecerunt, vt hiſtorias, quas litteris conſignarunt, diplomatibus, veluti luminibus diſtinguerent, eorumque conſenſu omnia, quae dicerent, luculentiſſime firmarent munirentque. Longum catalogum eorum, qui hoc modo praeclare de omni hiſtoria meruerunt, Ill. Dn. DE LVDEWIG in Praefat. *T. I. Reliquiar. MStor. §. 39. ſq.* et Cl. BARING in *Claue diplomatica p. 43.* texuerunt.

§. VIII.

Nec aliunde *genealogia principum*, male alias cohaerens, infinitis erroribus inquinata, et abſurdis commentis ſuperſtructa, nitori ſuo et verae dignitati reſtitui poteſt, quam ex diplomatibus. Ex his enim eruuntur familiarum origines, earumque nexus, inde intelliguntur Imperatorum, Regum ac Principum ſeries, agnati, propinqui, adfines, aliaque, quae ſcire in genealogia intereſt, et alibi fruſtra quaeruntur, tanto maioris pretii, quanto certius haec omnia conſtant. *

* Saepe in diplomatibus adiiciuntur parentum, liberorum, fratrum, agnatorum et cognatorum nomina, quod rarius fit apud ſcriptores. Sic Bertha, Regina Burgundiae et Italiae in diplomate de anno DCCCC LXVI. apud SAM. GVICHENON

in *Bibliotheca Sebuſiana Centur. I. n. 1. p. 27.* adcurate nobis exponit familiam ſuam: *Ego* BERTHA, *gratia Dei Regina, primum pro amore Dei, pro amore domini mei* (mariti) *beati Rodulphi Regis, et pro anima filii mei* BVRCHARDI *Epiſcopi et eorum, quorum debitores ſumus, et* OTHONIS, *glorioſiſſimi Regis, nec non pro anima filiae meae, Reginae* ADELHEIDAE, *et filiorum meorum* CONRADI, *Sereniſſimi Regis, et* RODVLPHI *Ducis, et pro me ipſa &c.* Ex quo quantiuis pretii diplomate multo plenius reſtitui poteſt genealogia Regum Burgundiae, quam eam exhibuit NIC. HIERON. GVNDLINGIVS in *Gundlingian. P. VII. p. 111.* Ex eodem intelligi poteſt Mathildem, Abbatiſſam Quedlinburgenſem, Ottonis M. filiam, maternum genus ex ſtirpe Burgundica duxiſſe. Mater enim eius non fuit Editha, Britanna, vti vulgo creditur, ſed Adelheidis Burgunda, quam Bertha, Rudolphi II. R. Burgundiae coniux diſerte filiam ſuam vocat v. CHRIST. GOTTL. SCHWARZII Diſſ. *de Mathilde, Abbatiſſa Quedlinburgenſi, aliquando Vicaria imperii, §. 4. 5. ſq.* Parentis et patruorum ſuorum nomina Fridericus II. Imp. in diplomate de anno MCCXX, quod exſtat in HVNDII et GEWOLDI *Metropol. Salisburg. T. III. p. 362.* notanter exprimit: *Fridericus Dei gratia Rom. Rex etc. confirmantes quidquid - - - et glorioſus pater noſter, inuictiſſimus Imp. Heinricus, et chariſſimus patruus noſter Conradus, illuſtris Sueuorum Dux - - tradita a patruis noſtris Friderico et Conrado, Sueuorum Ducibus etc.* Euerardus Comes Foro Iulienſis, liberos ſuos ordine recenſet in teſtamento an. DCCCLXIII. condito hiſce verbis: *Ego in Dei nomine* EVERARDVS *Comes, cum coniuge* GISLA *huius teſtamentum diuiſionis fieri inter infantes noſtros inſtitui, quorum haec ſunt nomina Vnroch, Berengarius, Adalardus, Rodulphus, Engeltrud, Iudith, Heilwich etc.* AVBERT. MIRAEVS in *Codice donat. piarum, Cap. XV.* Ita ex diplomatibus genealogiam Regum Francorum DAVID BLONDELLVS in libro ſub tit. *Genealogiae Francicae plenior aſſertio;* Ducum Sabaudiae SAM. GVICHENON *dans l'hiſtoire genealogique de la royale Maiſon de Savoye;* et Comitum Flandriae OLIVARIVS VREDIVS in *Genealogia Comitum Flandriae* praeclare illuſtrarunt. Vtinam hiſce luminibus quoque vſi eſſent, qui Germaniae principum genealogiam ex inſtituto perpoliuerunt, forſan certiora et meliora de illuſtriſſimarum Germaniae familiarum incrementis et mutationibus haberemus.

mus. Sed egregia hac in hiſtoriae parte quoque ſperare licet, poſtquam facem aliis luculentiſſimam praetulit R. P. MARQVARDVS HERGOTT in *Genealogia diplomatica gentis Habspurgicae*, qua potiſſimum vera auguſtiſſimae huius gentis exordia ex diplomatibus ſumma cum cura eruit et illuſtrauit.

§. VIIII.

Quum incredibilem hiſtoriae vtilitatem diplomata adferant, (§. VI.) nemo dubitauerit, multum ex illis lucis accedere chronologiae, quae ita cum hiſtoria coniuncta eſt, vt haec ſine illa parum ſibi conſtet. Potiſſimum illa proſunt ad eruendas et reſtituendas temporum rationes, mirum in modum ſaepe turbatas, ad componendas feliciter diſſenſiones ſcriptorum. * Hi enim non raro chronologiae incurioſi ſunt, aut ſane temporis, quo aliquid geſtum eſt, adcurate deſignandi rationem inſuper habent, et vnam tantum adhibent temporis adnotationem, eram ſcilicet chriſtianam. Diplomata contra variis vtuntur temporum notis, non ſolum epocha vulgari, ſed etiam annos indictionum exprimunt, diſtinguunt ſollicite annos imperii et regni, et diem quoque, quo aliquid actum eſt, diligenter notant.

* Exemplis hoc facile iam oſtendi poſſet, niſi id infra data opera demonſtrare animus eſſet. Huc pertinet *Directorium Chronologico-diplomaticum, annorum regni et imperii omnium Regum Germ. et Impp. Romanorum a Pippino R. Franciae vsque ad Carolum VI. Caeſarem Auguſtum, ad vſum computi diplomatici criticum*, quod adornauit vir celeberrimus IO. DAVID KOELER, et MARQV. FREHERI Directorio ſubiecit.

§. X.

Nec parum eſt, quod in geographiam, quam alterum hiſtoriae oculum recte adpellant, ex diplomati-

matibus redundat vtilitatis. Illa praeſertim, quae de media aetate agit, quanto maiori difficultate implicata eſt, tanto certius praeſidium in illis reperit. Nemo, hiſtoriarum non plane rudis, ignorat, vtramque paginam in geographia medii aeui facere palatia publica, ſeu curtes regias, villas regias, et pagos, in quos omnis Germania olim diuiſa erat. Sed vnde nomina, ſitus, conditiones, fata illorum rectius diſces, quam ex diplomatibus? Quum enim Regibus et Imperatoribus germanicis ſollemne fuerit adnotare loca, et nomina villarum publicarum exprimere, in quibus diplomata aliis conceſſa erant, liquido patet, ad illuſtrandam medii aeui geographiam nihil magis, quam diplomata facere.

* Pagi iſti erant tractus regionis ſeu prouinciae, in quibus plures vici erant. Patria lingua dicebantur *Gowae* ſeu *Gauen*, vti patet ex nominibus *Rheingau*, *Nordgau*, *Sundgau*, *Briſgau*, *Burgau* aliisque, item *comitatus* more romano. Singulis pagis praeerant comites, qui principum vice prouincias regebant et per vicos iura reddebant. De his loquitur vetus Poeta apud LEIBNITIVM *Scriptor. Rer. Brunſuic. Tom. I. p. 121.*

Plebs omnis habebat
Quot pagos, tot paene duces, velut vnius artus
Corporis in diuerſa forent hinc inde reuulſi.

Hinc comites promiſcue modo iudices modo comites vocantur. Ita VENANTIVS FORTVNATVS *L. IIII. vita S. Martini* Auitianum, quem antea vocauerat *comitem*, moribus tumidum, poſtea *iudicem* adpellat:

Iudicis inde feri coniux aegra Auitiani.

De pagis Germaniae antiquis elegantiſſimo opere egit CHRISTIANVS FRANC. PAVLLINI; Saxoniae vtriusque pagos ſpeciatim expoſuit HENRICVS MEIBOMIVS *Tom. III. Scriptor. Rer. German.* Palmam vero omnibus praeripuit REV. PRAESVL GOTTWICENSIS L. IIII. CHRONICI, vbi ſecundum

Digitized by Google

cundum Alphabeti ſeriem antiquos Germaniae mediae pagos recenſuit, eosque in chartis geographicis, ad proborum veterum monimentorum fidem adornatis, diſtincte repraeſentauit.

§. XI.

Inſignem denique vſum diplomata in doctrina de inſignibus ſeu *arte heraldica* praeſtare quilibet facile per ſe intelligit. Quum enim ad diplomata vel maxime pertineant ſigilla, in his vero totus Principum habitus accurate exprimatur; palam eſt, ea omnia, quae in armis gentilitiis conſiderare ſolent artis heraldicae magiſtri, inde luculenter poſſe demonſtrari. Sic e ſigillis omnium rectiſſime diſcimus, quando Principes inſignibus vti coeperint,* quibus armis gentilitiis familiae illuſtres ab antiquiſſimis temporibus vſae ſint, quo modo paullatim ſucceſſu temporis immutata, aucta et ornata ſint, et ſenſim hodiernam faciem induerint. Porro illa docent armorum figuras, ſitum et diſpoſitionem; denique vera et genuina emblemata, in ſcutis depingi ſolita, pictorum ingenio ſaepe in alias plane figuras detorta, optime e ſigillis reſtituuntur.**

* Inſignium gentilitiorum originem ab expeditionibus ſacris in Palaeſtinam ſuſceptis exeunte ſaeculo decimo repetunt IO. IACOB CHIFFLETIVS in *lil. Franc. verit. illuſtrat. c. VI. p.* 44. Ill. IOANNES GEORG ESTOR in *Analectis Fuldenſib, Obſ. XXVII. p. 76.* aliique. Tunc enim Principes in Saracenorum perniciem conſpirantes eiuſmodi ſibi inſignia eligebant, vt a ſe inuicem diſtinguerentur. Haec ſententia magnum praeſidium in ſigillis reperit. Nullum enim ſigillum, quod quidem ſuſpicione falſi careat, ſaeculo XI. antiquius reperias, quod inſignia gentilitia praeferat. Hinc ab eo quoque tempore teſſeras gentilitias non amplius mutatas, quod antea moris erat, ſed perpetuo vſu retentas eſſe obſeruamus. vid. IO. MICHAEL HEINECCIVS *de vet. German. ſigill. P. I. c. X. p.* 131. Ill. IV-

STVS HENNING. BOEHMERVS in Diſſ. *de varia iurium innouat. per expedit. cruce ſignatorum cap. III. §. V.* V. C. 10. GEORG. CRAMERVS *de iur. et praerogat. nobilit. auitae cap. V. p. 364.*

** Vulgo exiſtimant ſertum rutaceum eſſe, quod in Sereniſſimae gentis Saxonicae inſignibus faſciis Ballenſtedtenſibus ſuperinductum praefulget. Sed aliud plane loquuntur diplomata et ſigilla, incorruptiſſimi veritatis teſtes, ex quibus non obſcure colligitur, non rutam, ſed trabem eſſe, quae ſcutum Ballenſtedtenſe oblique tranſit. Sic enim in ſigillo Rudolphi, Ducis Saxoniae e diplomate Dobrilugenſi de ann. MCCCXXVIII. deſcribitur: *clipeus, qui habet per latitudinem, ſiue per tranſuerſum quinque tractus eleuatos, et quatuor depreſſos, quos cancellat vnus tractus veniens de ſuperiore cornu dextro ipſius clipei.* Comprobatur hoc e ſigillo Wenceslai Electoris, quod in diplomate germanico de anno MCCCLXXXVI. in chartario Dobrilugenſi deſcribitur, vbi haec habentur: *und hat der Mann eynen Schilt uf der lincken Seyten mit Strichin di twere, und mit eyn andern drüber her etc.* Quis ergo dubitet pictorum et ſculptorum ingenio, ad quiduis fingendum nato, trabem illam in rutam transformatam eſſe. conf. B. BVRCARD GOTTHELF STRVVIVS in Diſſ. *de ruta Saxon.* Nec minus luculenter e ſigillis et diplomatibus probari poteſt crinale ornamentum Agnetis, Rudolphi Habſpurgici Rom. Regis filiae eſſe, quod ſertum rutaceum creditur, a coniuge eius Alberto II. Electore Saxoniae, in honorem, ipſius inſignibus Aſcanio Saxonicis adiectum, quam ſententiam tuetur V. C. FRIDERICVS ZÖLLMANNVS in *hiſtoriſcher Unterſuchung des Sächſiſchen geſammten Haupt-Wapens.*

§. XII.

Fallor, aut antiquitatum ſtudioſus egregios quoque fructus ex diplomatibus capere poteſt. Siue enim ritus veterum in negotiis, tam ad res diuinas, quam humanas pertinentibus, perſpectos habere cupit, ſiue ſtatum publicum et priuatum Germaniae intueri, multa ſeſe in diplomatibus offerunt, quae in vſum ſuum conuertere poteſt. Si denique rem militarem,

tarem, veſtiariam adcuratius noſſe e re ſua eſſe ducit, mirifice eius deſiderio ſatisfaciunt diplomata et ſigilla, quae omnia, quae ſcire in antiquitate refert, pandunt et recludunt.

§. XIII.

Quum hiſtoria tantum lumen ex diplomatibus accipiat, antiquitates ex illis praeclare erui poſſint, ceu hactenus demonſtrauimus, profecto non poteſt non multum praeſidii iuri tam priuato quam publico ex iis accedere. Nemo enim ignorat iurisprudentiam tam arcte cum omnis aeui hiſtoria et antiquitate coniunctam eſſe, vt qui has ab illa diuellit, non poſſit non ad multa caligare. * Exinde luculenter patet, demonſtrata diplomatum vtilitate in hiſtoria, eo ipſo quoque eamdem in iurisprudentia demonſtrari.

* Rectiſſime inde perilluſtris Fridericianae Academiae Cancellarius IO. PETR. A LVDEWIG in Praef. *iuribus feudorum* praemiſſa p. 4. ait: *quo magis in hiſtoria romana verſatus eſt iureconſultus, eo felicior erit in legum Romanarum aperiendis cauſſis et ſenſibus. Idem in patria eſt verum: quo plus in hiſtoria noſtra profecit, medii praeſertim aeui: eo etiam perfectius iuris tam priuati quam publici et feudalis tractabit argumenta.* vid. V. C. IO. GEORG. CRAMERI Comment. *de coniungend. iuris et antiquit. german. ſtudio §. 5. et 14.*

§. XIIII.

Vſus diplomatum in iure germanico priuato ſatis elucet ex eo, quod ex illis I. tot diuerſae germanicarum gentium conſuetudines, ritus legesque prouinciales adcuratius, quam ex aliis monimentis hauriri poſſint; II. egregie iurisprudentia germanica locupletari queat, ſiquidem ſaepiſſime iurium mentionem

 faciunt,

faciunt, quae alibi fruſtra quaeruntur. III. Produnt diplomata ſtatum perſonarum, dominia rerum,* conuentiones et contractus,** et ipſam fori trituram. Illuſtriſſ. PRAESVL GOTTWIC. in *Prodrom. Chronici praef.* §. 30. Perill. Dn. DE LVDEWIG *iur. feudor. praef.* §. 1. *in notis*, ***

* Diſcimus enim ex diplomatibus, quibus modis traditiones apud Germanos factae, quaeque ſymbola in illis adhibita ſunt, immo ipſas traditionum formulas. Tales ſunt traditiones Fuldenſes, quas primum tribus libris collectas Tomo III. *ſcript. rer. german.* IO. PISTORIVS inſeruit, inſigniter vero locupletatas edidit IO. FRID. SCHANNAT in *Corpore tradition. Fuldenſ.* Huc quoque pertinent traditiones Werthinenſes, quas DAN. PABEBROCHII beneficio nactas edidit GVILIELM. GODOFR. LEIBNITIVS *ſcript. rer. Brunſu. Tom. I. p.* 101. Sanct Emmeramenſes et Friſingenſes. Ex his ſimilibusque praeclare illuſtrari poteſt iurisprudentia Germanorum ſymbolica, quam ex inſtituto perpoliuerunt doctiſſimi ICti EV. OTTO in *iurisprudent. ſymbolica* IO. GOTTFRIED SCHAVMBVRG in Diſſ. *de traditione ſymbol.* et IO. GVIL. HOFFMANN in Diſſ. *de iurisprudent. veterum German. ſymbol.* Singulare quoque eſt, quod ſigna traditionis non ſolum adcurate in chartis deſcripta, ſed etiam ipſae traditionis rite factae teſſerae, veluti feſtucae, ligni fruſtula, numi, baculi, corrigiae illis adſutae ſint, ne eius vmquam periret memoria. Exempla huius moris attulit IO. MABILLON *Actis S. S. ord. Benedict. T. IV.* in *vita Fulradi Abbatis n.* 19. V. CAROLVS DV FRESNE *Gloſſar. lat. Tom. II. pag.* 104.

** Vti apud Germanos dotem non vxor marito, ſed vxori maritus adferebat, teſte TACITO de *moribus Germanor. c.* 18. ita quoque luculenter diplomata vetera docent ritum hunc diu in Germania ſeruatum eſſe, veluti Henrici Aucupis apud MADERVM in *Antiquitat. Brunſuicenſ. p.* 102. et KETTNERVM in *Antiquit. Quedlinburgenſ. n.* 1. Ottonis II. apud LEVCKFELD *Antiqu. Poeldenſ. p,* 208., Richardi, Ducis Normannorum ap. LVC. D'ACHERY *Tom. VII. Spicileg. p.* 204. vt praetermittam alia exempla, quae habent LEIBNITIVS in *Cod. iur. Gent. diplom.*

plom. T. I. et MIRAEVS in *Codice donationum piarum. cap. 99. p. 106.* in quibus omnibus mariti vxoribus dotem conſtituunt. Tanto maioris quoque pretii illa ſunt, quod clariſſime loquantur, quae tropica ſenſim inſtituerit ius rom. Obſeruamus enim dotem illam maritalem, ſeu dotalitium, quod cum illa conuenit *donationem propter nuptias* vocari, v. g. in diplomate Alberti I. Imp. apud LEIBNITIVM *Cod. diplom. T. I. p. 43.* Henrici Raſponis de a. MCCX, quod ex BVTKENII *Trophaeis Brabant.* adduxit GVNDLING de *emt. vxor. cap. 2. §. 23.* luculentiſſimo argumento, adcommodatum hoc eſſe iuris rom. principiis, ex quibus non dotis, ſed donationis propter nuptias nomen illi, quod maritus vxori offert, conuenit. Ita omnia iuris rom. laciniis infecta ſunt, et tenebrae obductae nobiliſſimae de dote doctrinae, quae vix ſibi conſtat, niſi conſulas diplomata, quorum luminibus argumentum hoc illuſtrarunt magni nominis ICti IO. PETR. DE LVDEWIG in Diſſ. *de dote mariti* NIC. HIER. GVNDLING de *emtione vxorum* et IVSTVS HENNING. BOEHMERVS in Diſſ. *de ſecundis nupt. perſonar. illuſtr.* Praeterea diplomata luculenter definiunt, quomodo dotalitia conſtituta ſint vel generatim, nulla adiecta temporis mentione, vel ad dies vitae, vel ad viduitatis ſtatum reſtricta, qualia exempla permulta collegit vir illuſtris IO. GEORG ESTOR in Diſſ. *an dotalit. ceſſet propter ſecund. nupt. cap. 4. ſq.* quae in illuſtri hac quaeſtione rite decidenda vtramque paginam facere nemo non intelligit.

*** Nec praetermittendum eſt diplomatibus acceptum ferendum eſſe, quod rectius, quam olim creditum eſt, iam nobis conſtet, quo tempore iuris rom. in Germ. vſus inualuerit. Etenim formulae in diplomatibus occurrentes, quibus Germani beneficiis et exceptionibus iuris ciu. et canonini renunciarunt, ſatis ſuperque probant in ipſo foro rationem habitam eſſe vtriusque iuris, ad cuius normam actus ciuiles componebantur. Tales vero iam inde a ſaeculo XII. in chartis germ. obſeruantur, quas ſtudioſe collegerunt HERTIVS de *conſultat. legibus et iudic. §. 14.* STRVVIVS *Hiſtor. iur. c. VI. §. 39. p. 529. ſq.* Ill. BOEHMERVS *T. I. iur. eccleſ. Proteſt. T. II. §. 48. ſq.* Ill. HEINECCIVS in *Hiſtor. iur. cap. 3. §. 62. ſq.* et qui maiori illas protulit adparatu, vir doctiſſimus mihique amiciſſimus CHRISTIANVS GOTTL. RICCIVS in *ſpicilegio hiſtorico diplomatico de vſu iuris Iuſtinianei ſaec. 13. et 14.* Vnde facile

condo-

condonandus eſt error CONRINGIO et THOMASIO, ſaeculo XV. demum ius rom. in germ. penetraſſe exiſtimantibus, quum notitiam illorum fugerent diplomata, ex quibus rectius edoceri potuiſſent, quem vero hodie cuiquam condonari nefas eſt.

§. XV.

Inter iuris feudalis germanici praeſidia primum locum diplomata iure meritoque ſibi vindicant. Praeterquam enim quod litterae clientelares, quae eſſentialia, naturalia et accidentalia feudorum definiunt, Ill. ESTOR *Obſeruat. iur. feudal. XII.* ideoque vtramque paginam in decidendis cauſſis feudalibus faciunt, ad diplomata vel maxime pertineant,* origines, natura, conſuetudines feudorum genuinae, et cuiuis prouinciae propriae ex diplomatibus eruuntur. Porro illa exponunt ſtatum rei feudalis in Germ. iura Imperatorum circa feuda imperii, et nexum Principum beneficiarium erga imperium declarant, et antiquitates feudales egregie illuſtrant, ** vt iam praetermittam ſtatum reipublicae germ. militarem, ex quo complura iuris feudalis principia deriuanda, ex iisdem luculenter cognoſci (§. XII.).

* Inde tam manifeſta eſt artis diplomaticae neceſſitas in iure feudali, vt magis eſſe non poſſit. Quum enim antiquiores litterae clientelares primum inſpiciendae ſint, ſi controuerſia feudalis decidenda, eaeque praeferantur recentioribus, fruſtra is erit in illis interpretandis, qui in numerato non habet praecepta illas legendi, et egregie ſibi imponet ſi artem veras a falſis ſecernendi ignorat.

** Quamprimum intellectum eſt iuris Longobardici decreta plane aduerſa eſſe feudis Germ. hisque non ſine ſummo vaſallorum detrimento adplicari poſſe, nihil reliqui fecerunt viri praeſtantiſſimi, vt chartas, diplomata, aliaque veteris aeui monimenta conquirerent et in lucem proferrent, ex quibus genuinum

num ius feudale germanicum reſtitueretur. In colligendis eiusmodi litteris clientelaribus egregiam operam poſuerunt IO. CHRISTIANVS LÜNIGIVS, qui in *Corpore iuris feudalis germanici*, *et Codice Italiae diplomatico* ingentem illarum farraginem congeſſit, IO. FRID. SCHANNAT in *Clientela Fuldenſi*, Ill. IO. GEORG ESTOR in *Opuſculis minoribus*, HENR. CHRISTIANVS SENCKENBERG in *ſelectis iuris et hiſtoriarum*, qui maiori ſelectu ac ordine, quam LÜNIGIVS ſeſe commendant. Ita qui hodienum praeclare de hac iurisprudentiae parte merentur DE LVDEWIG, DE WESTPHALEN, ESTOR, BVDERVS, KOPPIVS, SENCKENBERGIVS, BVRI aliique leges et mores feudales et ſelectiſſimas quasque obſeruationes repetunt ex diplomatibus, iisque tamquam clariſſimis luminibus ius feudale illuſtrant.

§. XVI.

Quod ſi ius publicum particulare ex forma cuiusque rei publicae, et eius legibus fundamentalibus deriuandum eſt, maximus quoque vſus diplomatum hic ſeſe exſerit. In iure Germaniae publico multum profecto intereſt inſpicere diplomata, in quibus tam bene expreſſa eſt genuina imperii germanici facies, vt eam velut in ſpeculo limpidiſſimo intueri queas. Non ignorare nos patiuntur, quae fuerint iura et poteſtas Imperatoris, quae ſtatuum Imperii. Denique habitus territoriorum et mutationes ſtatus publici, ex quibus in eam tamdem, qua iam regitur, formulam conuerſa eſt Germania, diſtincte cognoſcere licet. Accedit, quod primarium iuris publici noſtri fundamentum ſit vſus et obſeruantia, quae factis nititur, adeoque ex monumentis fide dignis, actis publicis et diplomatibus eruenda et illuſtranda. *

* Similiter ius gentium conſuetudinarium et pactitium ex diplomatibus repetendum et ſtabiliendum eſt. Tabulae enim publicae, ex quibus iura per pacta inter gentes determinata

 intelli-

intelliguntur, ſunt diplomata, quo pertinent IO. DV MONT *Corps vniverſel diplomatique du Droit des Gens, ou Recueil des traites de paix etc.* GODOFR. GVILIELMI LEIBNITII *Codex iuris gentium diplomaticus*, et *Mantiſſa Codicis iuris gent. diplomatici.* Hinc diplomaticum ſtudium iuris publici cultori diſertiſſimis verbis commendant maximi nominis viri IO. PETR. A LVDEWIG in Praef. *T. I. Reliquiar. MStor.* IO. IAC. MASCOV in *Princip. iur. publ. I. R. G. L. 1. c. 6. §. 14.* et IO. IAC. MOSER in *teutſchen Staats-Recht P. II. L. I. c. XXXIII. et c. XXXVIII.* rati, quod res eſt, origines, progreſſionem, rationes et principia iuris publici ope diplomatum optime addiſci poſſe. V. C. HENR. GOTTLIEB FRANCKE in *Notitia ſubſid. iur. publ. Comment.* P. R. VITRIARII *de adminiculis iuris publ. praemiſſa §. III. et V.* Sic memoriam iuris publ. Germ. certi ex diplomatibus eruit vir clariſſimus et rerum patriarum adprime doctus CHRISTIANVS GOTTL. HALTAVS in diſſertatione elegantiſſima de *iure publ. certo Germ. medii aeui.* Idem dicendum eſt de iuribus Germ. publicis ſpecialiſſimis, quae nexum Principum germ. et ordinum prouincialium declarant. Tanto elegantius et perfectius eſt ius publicum Haſſiacum, perpolitum a viro meritis et doctrinae fama illuſtri IO. GEORGIO ESTORE in *Originibus iuris publ. Haſſiaci* et in Commentat. de *iure publ. Haſſiaco nouiſſimo*, quod ex diplomatibus deductum et mirifice illuſtratum eſt. Vtinam ſimilem operam alii nauarent rebus iuribusque patriae, eaque ex hiſce fontibus omni exceptione maioribus repetita in luce collocarent.

§. XVII.

Nec plane nullum vſum eſſe diplomatum in iurisprudentia eccleſiaſtica tam publica, quam priuata ſatis adparet ex eo, quod illa ad ſtatum eccleſiae adcommodata ſit. Hinc eo penitius rationes iuris eccleſiaſtici inſpicies, quo diligentius conſulueris diplomata, quae ſtatum eccleſiae, eiusque regimen, iura Imperatorum et Principum circa ſacra liquido produnt. Quis neſcit maximam diplomatum partem referre fundationes eccleſiarum, quae origines, hiſtoriam, faciem,

ciem, libertatem, et iura illarum, poſteritati omni clariſſime commemorant? * Quin et ius eccleſiaſticum prouinciale ex diplomatibus patriae inſigne lumen accipere ſatis ſuperque a viris doctiſſimis demonſtratum eſt. **

* Locus hic eſt *Germaniae ſacrae*, cuius primus feliciſſimus ſcrutator eſt incomparabilis ICtus IO. SCHILTERVS in reconditae doctrinae opere de *libertate eccleſiarum Germaniae* Ienae a. CIↃIↃCLXXXIII. edito. Excoluerunt eam P. MARCVS HANSIZIVS, IOSEPH. MEZGERVS, WIGVLEVS HVNDIVS et CHRISTOPH. GEWOLDVS, NIC. SCHATENIVS, illuſtriſſimus FERDINANDVS A FVRSTENBERG, IO. HENR. A FALCKENSTEIN, IO. PETR. A LVDEWIG, IO. GEORG. AB ECKHART, IO. CHRISTIANVS LVNIGIVS, IO. FRIDER. SCHANNAT aliique, quos laudat litteratiſſimus BARING in *Claue diplomat.* inter ſcriptores rei diplomaticae p. 44. ſq. Sed nondum pro dignitate argumenti illuſtrata eſt Germania ſacra; ideoque poſt largam laudatiſſimorum virorum meſſem ſatis magnum ſpicilegium aliorum induſtriae relictum eſt.

** Vid. Ill. IO. GEORG. ESTOR in *Origin. iuris publ. Haſſ. Cap. VI.* vbi de iuribus Henrici I. Haſſiae Landgrauii, circa ſacra luculenter diſſerit, eaque ex priſci aeui monimentis ineditis illuſtrat. SIMON FRIDER. HAHN in *Obſeruat. iur. publ. medii aeui §. VIII.* Semper enim viguit ſummorum imperii noſtri Principum poteſtas in ſacris, magno licet impetu a romanae ſedis Praeſulibus oppugnata. Specimina ſummae poteſtatis, quam in ſacris habuit Henricus Leo, Dux Boioariae et Saxoniae ſatis luculenta ex inſtituto collegit venerandus poſt fata parens TOB. ECKHARDVS *de Henrici Leonis circa ſacra auctoritate §. XIV. et XXXI.*, vbi ex diplomatibus, quae ex MADERI *Antiquit. Brunſuicenſ. p. 121. et p. 135.* adducit, Henricum Leonem ius inueſtiendi epiſcopos, epiſcopatus et eccleſias inſtituendi et transferendi exercuiſſe oſtendit. Quidni ergo alia iuris eccleſiaſtici argumenta ex chartis egregie illuſtrari poſſint?

Digitized by Google

§. XVIII.

Quum itaque tam late pateat vſus diplomatum, vt nulla fere pars ſit vel hiſtoriae vel iurisprudentiae, quae non inde aliquid, vel lucis, vel ornamenti capiat, * ratio omnino conſtat dictis IO. MABILLONII *L. I. de re diplomatica cap. I. §. 1.* IO. NIC. HERTII de *fide diplomatum p. 1.* et perilluſtris IO. PETRI DE LVDEWIG in Praef. *T. I. Reliquiar. MStor. §. 35. a fide diplomatum non priuatorum ſolum, ſed et eccleſiarum fortunas et iura in integras regiones et principatus pendere.* Id quod et inde luculentiſſimo argumento efficitur, quod de diplomatum ratione genuina in ipſis ſummis imperii tribunalibus magna animorum concitatione diſputatum eſt. (§. III.)

* Adpoſite iuxta et eleganter rem exprimit perilluſtris ERNESTVS IOACH. DE WESTPHALEN in *Praef. Specimini documentor. ineditor. Mecklenburgenſ.* praemiſſa *diplomaticum,* inquit, *ſtudium hiſtorias reſerat, doctrinas iuris priuati et publici limat, Principum iura a neglectu et inſultu maleuolorum vindicat, prouincialia negotia in ordinem collocat, et ſi quid magis in vtilitatem iurisprudentiae et hiſtoriae exſpectari poterit, exequitur, quin ſuperat quam manifeſto.*

§. XVIIII.

Quantamcunque vero vtilitatem diplomata habeant, parum tamen illa profuerint, niſi falſa a genuinis diſcernantur, quia illa nihil probant et tamen vbique veris permixta ſunt (§. II. et III.). Egregie autem falluntur, qui, ſi titulum digeſtorum et decretalium de *fide inſtrumentorum* per tranſennam modo inſpexerint, aut ieiunas interpretum in illa iuris capita commentationes deuorarint, ſe commode rei diplomati-

maticae ſtudio carere poſſe ſibi aliisque perſuadent. Tantum enim abeſt vt hoc ad rei ſummam ſufficiat, vt eius cauſſa ne digitum quidem porrigendum exiſtimem. *

* Tanta enim interpretum eſt incuria, vt non ſolum, quum tamen poſſent, non excurrant in hoc argumentum, ſi titulum hunc enarrant, ſed etiam quum ſe ſponte quaſi de eo dicendi occaſio offert, illud non attingant. Exemplo eſſe poteſt egregium *Cap. VI. X. de fide inſtrumentorum*, in quo elegantiſſimum rei diplomaticae ſpecimen proponitur. Summa eius haec eſt. Lis erat inter Archiepiſcopum Mediolanenſem et Abbatem S. Donati de Scozula, qui pro cauſſa ſua proferebat priuilegium Luithardi comitis et epiſcopi Lucani, et alia Imperatorum romanorum praeſertim Henrici diplomata. Sed haec tam eleganter ex rei diplomaticae regulis ſub cenſuram vocauit et falſi conuicit procurator Mediolanenſis, vt ſecundum hunc Innocentius III. P. R. litem dare non dubitauerit. Primo enim in Luithardi diplomate externa perſtringit, in quibus varias obſeruat falſitatis notas: adnotationem temporis omiſſam, ſigillum ſpurium eſſe oſtendit, eo quod non recte adpoſitum ſit, ſpuriam repraeſentet figuram, eiusque inſcriptio fraudem redoleat. Ad interna pertinet, quod eidem obiicit ſcripturam eius recentiorem eſſe, quam vt aetatem, qua ſcriptum eſſet, ferre poſſit. Alterum diploma, inſtrumentum ſcilicet ſententiae, in fraudis ſuſpicionem adducit ideo, quod ſubſcriptio notarii ab alterius manu eſſet, quam ſubſcriptio inſtrumenti, quum tamen notarius in ſubſcriptione profeſſus ſit inſtrumentum manu propria a ſe conſcriptum eſſe: ſcripturam charta recentiorem eſſe, et aquam videri encauſtum infectum, vt antiquitus adpareret. Nemo non videt ad illuſtrandum hocce capitulum egregia rei diplomaticae praecepta adſpergere hic potuiſſe, quotquot in hunc titulum commentati ſunt, niſi laeua illis mens fuiſſet, et aliud plane agere maluiſſent.

§. XX.

Intereſt quoque rei diplomaticae ſtudioſi ſcire et conſulere praeſidia, quae tam ad intelligenda diplomata, quam ad rectius de iis iudicium ferendum pertinent.

Digitized by Google

tinent. Quemadmodum omnes fere litterarum diſciplinae ita inter ſe coniunctae ſunt, vt mutuam altera alteri opem ferat, et amice conſpiret: ita quoque hiſtoria, chronologia, genealogia, geographia, ars inſignium, iuris tam publici quam priuati, feudalis, et eccleſiaſtici ſcientia, quas omnes eruditionis partes ex diplomatibus inſigniter illuſtrari diximus, multum praeſidii et adiumenti artis criticae medii aeui ſtudioſo adferunt. Quos enim impoſtores non deprehenderis in ipſis tabularum partibus, vtpote quas callide admodum imitando expreſſerunt, eos facilius agnoueris ex eo, quod falſi ſint, aut in iure publico et priuato, aut in eccleſiaſtica diſciplina, aut hiſtoriae et chronologiae contraria commentis ſuis inſeruerint. *

* Ita diploma Lindauienſe non pauca habet, fatente ipſo HERM. CONRINGIO in *Cenſura diplom. Lindau. cap. V. p. 71.* quae cum genuinis Ludouici Pii diplomatis conueniunt, veluti ſcripturae rationem, ſigilli formam, formulas initiales, et ſubſcribendi aliaque, quae omnia ex ſincero diplomate decerpta ſunt. At multo plura habet, quae iuri publico eius aeui et rerum geſtarum memoriae plane aduerſantur. Meminit ducis, in ſenſu ſcilicet ciuili, aeuo illo inauditi, praeſertim in Alemannia, quam Conradi I. aetate nondum in Ducatum redactam fuiſſe, ſed fiſco regio paruiſſe diſerte teſtatur ECKKEHARDVS de *Caſibus S. Galli cap. I.* Fingit ſubaduocatos, quos ſaeculo Carolino longe recentiores eſſe adcurate demonſtrarunt IO. NIC. HERTIVS in *Notit. regni Francor. Cap. V. §. XIX. de fidei diplomat. ſect. I. §. XII.* et CHRISTIAN. FRID. PAVLLINI de *Aduocatis monaſticis §. IX. p. 541.* Meminit Rhabani, eccleſiae Moguntinae metropolitae, quem tamen octo annis poſt diploma datum Moguntinae demum ſedi a Ludouico Germanico praefectum eſſe hiſtoriarum annales teſtantur. Lindaugiae nomen contra monimentorum fidem Coenobio tribuit: Lacus Bodamicus, in quo coenobium ſitum eſt, nunquam Withſe, vti in diplomate, a ſcriptoribus ſaeculi IX. adpellatur. Quae aliaque

aliaque *παρορεματα*, clariſſima et inuicta falſi argumenta, obſeruarunt viri hiſtoriarum iuriumque patriae peritiſſimi DAN. HEIDERVS in *gründlicher Ausſührung der Stadt Lindau &c.* HERM. CONRINGIVS in *Cenſura diplomat. Lindau.* WILH. ERNESTVS TENZELIVS in *Hiſtoricis vindiciis pro H. Conringii cenſura in diploma Lindau.* et qui hodienum de reipublicae Lindauienſis commodis praeclare meretur doctiſſimus IO. REINH. WEGELINVS de *Ciuitatis Lindauienſis praerogatiua antiquitatis prae illuſtri ad D. Virginem coenobio.*

§. XXI.

Porro non vtilis tantum, ſed plane neceſſaria eſt *latinitatis*, itemque *linguae teutonicae medii aeui* cognitio. Qui enim diplomata intelligere poteſt latino barbara et germanica lingua ſcripta, eius ignarus? quo modo is ſcire, num latinae aut germanicae linguae ſtilus aetati, quam diploma praeſert, proprius ſit nec ne? Omni proinde pretio digniſſima ſunt Gloſſaria mediae et infimae latinitatis, germanica, anglo Saxonica, francica, allemannica, quae dederunt CAROLVS DV FRESNE, IO. GEORG. WACHTERVS, IO. SCHILTERVS in *Tomo III. Theſauri antiquitat. teutonicarum*, GEORG. HICKESIVS, HENR. SPELMANNVS, GVIL. SOMNERVS, CASP. BARTHIVS aliique.

§. XXII.

Quum origines vocum ipſas notiones recludunt, naturam et argumenta rerum exponunt, non negligendum eſt *ſtudium* etymologicum, de cuius *vſu et praeſtantia* itemque *hiſtoria* praeclare diſſeruit IO. GEORG. ECCARDVS, qui et ingenium ad res etymologicas ornandas aptum ſatis oſtendit in *Catecheſi Theotiſca* cum verſione et notis edita, et in *Commentario*

ad

Digitized by Google

ad legem Salicam et Ripuariorium, in quibus feliciſſime multarum teutonicarum vocum origines et cognationes enodantur. Adde GODOFR. GVIL. LEIBNITII *Collectanea etymologica*, et perilluſtris IOACH. ERNESTI DE WESTPHALEN *Bibliothecam etymologicam*, quam ſubiecit *ſpecimini Monumentor. ineditor. Mecklenburgenſ.*

§. XXIII.

Egregie quoque ſibi conſulit rei diplomaticae ſtudioſus, ſi ſcripta virorum, artis huius intelligentiſſimorum, et ea, quae in bellis diplomaticis in lucem emiſſa ſunt, quanta poteſt cura, conquirit, et diurna nocturnaque manu verſat. Ex his enim diſcere poteſt notas, quae a partibus in iudiciis allegatae ſunt ad demonſtrandam vel fidem, vel fraudem diplomatum; in illis vero ſelectiſſimas quasque obſeruationes, quibus varia rei diplomaticae capita illuſtrantur, reperiet. Inter illa quae huc pertinent, potiora ſunt IO. MABILLONII, HERM. CONRINGII, NIC. ZYLLESII, IO. NIC. HERTII, IO. PETRI DE LVDEWIG, IO. GEORG. AB ECKHART, IO. FRID. SCHANNAT, SIMON FRID. HAHNII, IO. GODOFR. DE MEIERN, IO. IAC. MOSERI, DAN. HEIDERI, IO. REINH. WEGELINI, POLYC. LEYSERI aliorumque. V. C. BARING in *Claue diplomat.* de ſcriptor. rei diplomat.

§. XXIIII.

Nihil denique praeceptis rei diplomaticae probe imbuto reliqui faciendum eſt, vt faciles aditus ad Principum tabularia, bene inſtructa, habeat, et ipſa diploma-

plomatum αὐτόγραφα cum cura inſpicere et excutere poſſit. Multum, vti in aliis omnibus, hic quoque valet vſus et experientia, qua ratio et confirmatio accedit doctrinae; et aſſidua membranarum lectione tractationeque tale ſaepe acumen comparatur, quod vix regulis adquiri poteſt.

SECTIO PRIMA
DE
ARTE DIPLOMATICA GENERATIM
AVCTORITATE FATIS ET MATERIA DIPLOMATVM.

CAPVT I.
DE
REGVLIS ARTIS DIPLOMATICAE EARVMQVE FVNDAMENTO.

§. I.

REGVLAE, quae in examine diplomatum ſunt obſeruandae, dicuntur *diplomaticae*. Hinc *ars diplomatica* eſt complexus regularum, quae in examine diplomatum obſeruandae ſunt. *

* Quidquid regulis continetur, recte dicitur ars. Vix ergo excuſanda videtur verecundia et religio neſcio quae, eorum, qui regulas diplomaticas libris ſuis complexi ſunt, et artis nomine abſtinuerunt. Licet enim leges, quibus res diplomatica regitur, non ſint immutabiles et neceſſariae, vti leges phyſicae, mechanicae et aliae eius generis, tam diu tamen pro illis ſtandum eſt, donec nouis excitatis iudiciis nouae conficiendae ſint. Vtcunque itaque res cadat, regula adeſt.

§. II.

Fundamentum regularum diplomaticarum eſt exiſtentia diplomatum genuinorum, quam demonſtrauimus §. x1. Prooem. Quia vero his quaedam ineſſe debent, quae illis propria ſunt, vnde agnoſcantur, et ab aliis diſcerni poſſint; palam fit, ſincera diplomata per notas determinari.

§. III.

Cognitis vero notis diplomatum legitimorum, ſpuria facile deſignari poſſunt. Quum enim ſpuria incorruptis oppoſita ſint, non poſſunt non carere notis illis, per quas genuina determinantur. Hinc ſi diploma deſtitutum ſit notis, ex quibus genuina intelliguntur, aut contraria illis contineat, recte illud falſis adnumeratur.

§. IIII.

Regulae ergo diplomaticae deriuantur ex diplomatibus genuinis, et notas continent, quibus vera et falſa diplomata determinantur. Notae autem eruuntur, ſi omnia cuiusuis auctoris et ſaeculi diplomata adcurate et diligenter examinantur, eademque inter ſe, tam quoad interna, quam quoad externa comparantur.

§. V.

Ex his porro intelligitur I. falſa et ſuppoſititia diplomata normam, ad quam alia exigantur, non conſtituere; II. nec vno alteroue modo excuſſo regulas confici poſſe. * Omnia itaque prius conſulenda ſunt, quae ab vno Imp. profecta ſunt, quam regulae effingantur, ea ſcilicet quae circumferuntur, quaeque haberi poſſunt.

* Vagae

* Vagae proinde, ambiguae et periculoſae erant regulae a DANIELE PAPEBROCHIO in *Propylaeo circa veri et falſi diſcrimen in vetuſtis membranis T. II. Actor. SS. menſis Aprilis* propoſitae, quippe nec magno numero, nec optimae fidei diplomatibus adhibitis ſcriptae, quas merito ideo profligauit, vir ſummus IO. MABILLON in libris *de re diplomatica.*

§. VI.

Quumque ex diplomatis genuinis et ſinceris, ſumma cum cura inter ſe collatis, notae et regulae deriuentur (§. v.) ſequitur, vt, quae in omnibus partibus, internis et externis conſpirant diplomata, vera et legitima habeantur, quae vero ab illis diſcrepant, commentitiis accenſenda ſint, donec contrarium probetur. *

* Fieri quidem poteſt, vt diploma Imperatoris cuiusdam re vera ſincerum ſit, licet non omnes legitimi characteres habeat, et v. g. formulam: *in Dei nomine amen* in fronte gerat, quum reliqua omnia, quae ab iſto Imp. profecta ſunt, hanc *in nomine ſanctae et indiuiduae Trinitatis* praeferant. Sed hoc regulae fraudi eſſe nequit, et potius ad exceptiones referendum eſt. Itaque non corruit regula Reu. Praeſulis Gottwicenſis, obſeruantis, in Conradinis diplomatibus non occurrere nomen vxoris Conradi I. ſiquidem nulla eius mentio in aliis diplomatibus ab hoc Imp. profectis fiat, ob locum, quem eam infirmandi cauſſa ex annalibus Laureshamenſibus vir doctiſſimus, IO. GVIL. HOFFMANN in Orat. de *lubrico artis diplomat. p. 41.* adfert, qui ſic ſe habet: *Regis Cunradi vxor Chunegunda locum proprietatis ſuae Ginga appellatum cum omni iure regalique praecepto S. Nazario tradidit.* Quod ſi enim ex his verbis colligi poſſet, quod contendit vir laudatiſſimus, extitiſſe diploma Conradi regis, in quo vxorem ſuam laudauerit, nondum tamen falleret regula, quippe quae vno contrario exemplo non euertitur. Sed plane locus iſte huc non quadrat, quia non ipſius Conradi I. ſed eius vxoris Cunegundae praeceptum ſeu diploma tantum commemoratur.

§. VII.

Verum hic intercedunt ſceptici, et praecipue BARTHOL. GERMON *de veter. Regum Francor. diplom. P. I. c. III. p. 39.* et inſtrumentum, in quo omnia recte ſe habent, cuiusque falſitas nullis ſe indiciis prodit, recte quidem falſis non adnumerari, ſed etiam non item verum habendum eſſe contendunt, quia veritas eius certis argumentis demonſtrari nequeat. At praeclare iam animaduertit IO. MABILLON *Supplem. ad libros de re diplomat. c. I.* nullum hic locum eſſe demonſtrationibus mathematicis, quae ſi in factis exigantur, ilicet, actum eſt de omni hiſtoria et antiquitate, et omnia in Pyrrhoniſmum abeunt. *

* Iure quoque noſtro certiſſimum eſt et aperte conſtitutum, ſincera et legitima ea inſtrumenta reputari, quorum falſitas nullis argumentis probari poteſt. Mirum itaque eſt eiusmodi pyrrhonicis ſententiis tantopere fauere potuiſſe virum eximium et longiori vita digniſſimum, IO. GVIL. HOFFMANNVM in elegantiſſima oratione de *lubrico artis diplomaticae* quae prodiit Vitembergae a. CIↃ IↃCC XXXVII.

§. VIII.

Notae, quibus vera diplomata a falſis diſcernuntur, ab internis et externis diplomatum deſumuntur. Hinc in examine diplomatum ſpectanda eſt *extrinſeca* eorum ſpecies et *intrinſeca* vid. IO. NIC. HERT. *de fide diplomat. Sect. I. §. 1.* CHRON. GOTTWIC. *L. II. c. I. §. 1.*

§. VIIII.

Externa diplomatum ſpecies verſatur *circa litterarum ductus, ſcripturae rationem, figuras monogrammatum, formam ſigillorum, eorumque imagines et inſcriptiones.* Intrinſeca conſiſtit in *formulis, quae diplomatibus prae-*

praemitti ſolent, et preces, nomina, titulos Imperatorum vel Regum continent, ſubſcriptionibus Principum vel Cancellariorum, aut qui ipſorum vice relegerunt; adnotationibus loci et temporis, indictionibus aliisque notis chronologicis. *

* Vnde proprie ad artem diplomaticam non pertinet, ſi inde detegitur falſitas diplomatis, quod in eo aliquid reperiatur aduerſum fidei hiſtoricae, aut contra morum et iurium illius aetatis, qua ſcriptum eſt diploma, rationem. At nemo non videt hiſtoriae cognitionem et earum rerum, quarum in diplomatibus mentio fieri ſolet, intelligentiam, elegantiſſima artis noſtrae praeſidia eſſe, quae multum ad falſi poſtulanda diplomata valeant. Ideo illis non deſtitui oportet eum, qui in rei diplomaticae ſtudio operae pretium facere cupit. conf. §. xx. Prooem.

§. X.

Praeclare admodum externum et internum tabularum habitum deſcripſit vetus ſcriptor in libello, quem inſcripſit *Syntagmata dictandi.* Verba eius, quum egregie illuſtrent id, quod paullo ante diximus, huc adſcribere iuuabit. *Praecep*[illegible], inquit *vel Mundiburdia magnatum et ſaecularium poteſtatum ſunt ſolum. Proprie autem Regum vel Principum praecepta ſignum certum non habent in exordiis, ſed quod facere ſcriptoribus collibuerit, vel crucem vel chriſmon vel literam quamlibet circumdatam ſerpentibus in hunc modum ✳ vel quodlibet aliud, quod voluerint. Solet autem prima linea praeceptorum longis et aequalibus litteris figurari, initium autem praeceptorum huiusmodi eſt: In nomine ſanctae et indiuiduae trinitatis Heynricus Gratia Dei Imperator Auguſtus. Poſt illum Prologum introducitur quaſi perſona Imperatoris loquentis reddentisque cauſſam, qua inductus illud voluerit praeceptum ſtatuere, dicens, regiae dignitati competere, ut talium virorum, a quibus ipſe rogatus eſt, non debeat*

contemnere preces, vel quam voluerit facere illius edendi praecepti, vel mundiburdii iuſtam cauſam inſinuans. Poſt haec quod ille loco illi vel homini ſua auctoritate concedat vel roboret, erit illud ſubinſerendum. In fine vero Praecepti illud erit locandum, vt quicunque contra illius praecepti decretionem fecerit, mille auri optimi libras, vel quodlibet aliud pretium, quod inſtituerit Imperator ſe perſoluturum cognoſcat, medietatem regiae camerae, et medietatem loco vel homini illi, cui illud praeceptum conſcribitur. Poſt haec, quod Imperator propria manu ſubſcripſerit, et proprio ſignari ſigillo iuſſerit, erit adiiciendum. Poſt completum praeceptum monogramma eſt ponendum, in quo nomen Imperatoris Auguſti Dei gratia habeatur connexum, vel alia quaelibet, quae Imperatorem condeceat. Ex vtraque autem Monogrammatis parte longioribus et aequalibus literis ſcriptum erit ſignum domini illius Imperatoris Sereniſſimi vel Auguſti, vel aliud quodlibet huiusmodi. Poſt Monogramma prolixioribus et paribus litteris ſcribitur Heynricus vel A. Cancellarius vice G. Vercellenſis Epiſcopi recognoui iſtud factum. In vltima chartae linea quoto anno a Domini Incarnatione et quota indictione, et quo Regni vel Imperii illius Imperatoris anno et quo loco litteris erit communibus conſcribendum V. IO. MABILLON *L. VI. de re diplomat. p. 619.* qui anonymum hunc auctorem ex codice Metenſis eccleſiae produxit.

§. XI.

Interna ergo et externa diplomatum notas conſtituunt, per quas diplomata determinantur, et ex quibus intelligi, veraque a falſis ſecerni poſſunt. Hinc perſpicue patet de ſingulis hiſce quaedam praecipienda eſſe, et praecepta luculentis exemplis illuſtranda et con-

et confirmanda, quae vtpote omnia ars diplomatica complectitur.

§. XII.

Ex his facile colligitur I. regulas diplomaticas non ſeorſim, ſed omnes coniunctim adhibendas eſſe, et tum ſecundum illas diploma examinandum.* MABILLON *Suppl. de re diplomat. p.* 2. II. diploma, quod in quibusdam modo internis et externis genuinum videtur, non in omnibus, ſuſpicione quidem premi, ſed non continuo proſcribendum eſſe.

* Ingenioſe et diſerte vt ſolet orator, qui cauſſae ſuae ſeruit, huius regulae neruum incidere conatur V.C. HOFFMANNVS in laudata *orat. p. 46.* Sed firmo illa ſtat talo et optimam rationem habet. Res omnis enim hic redit ad probabilitatem. Maior autem omnino adeſt, ſi plura legitimi diplomatis requiſita occurrant, ex quibus ad *αὐθεντίαν* concludere licet. Omnibus vero conſpirantibus notis, per quas diploma genuinum determinatur, ſeu requiſitis ad veritatem diplomatis, certo ſincerum diploma eſſe intelligitur.

§. XIII.

Nec minus inde intelligitur notas quasdam, per quas diplomata determinantur, reliquis potiores et eſſentiales eſſe. Quae ſi recte ſeſe habeant, licet in aliis leuioribus vnum alterumue vitium reperiatur, legitimi authographi fides recte ſuſtinetur. Contra ſi capitalia deprehendantur vitia, et notae eſſentiales non adpareant, reliquis omnibus ſanis, tamen diploma conſtare nequit. MABILLON *L. III. de re diplomat. cap. VI. §. 5.**

* Tales defectus eſſentiales, ob quos vel ſolos diploma tamquam falſum fictumque repudiari poteſt, in diplomatibus Regum Francorum primae ſtirpis ſunt inuocatio ipſis praepoſita, in-

ta, indictio et annus incarnationis in notis chronicis, vox feudi in textu, ſigilla adpenſa ante ſaeculum XII. nomina perſonarum, quae poſt diploma datum vixere, in contextu expreſſa, contextus plane vitioſus. Conferatur R. P. THEOD. RVINART in *Praef. ſecundae editioni* IO. MABILLONII *librorum de re diplomat. praemiſſa.*

§. XIIII.

Quandoquidem vero ars diplomatica ſpecies eſt artis criticae, ceu oſtendimus ſupra, eadem obſeruanda erunt rei diplomaticae cultori, quae a critico exiguntur. Caueat itaque I. *ne iuſto plus indulgeat ingenio*, II. *coniecturis nimium tribuat.* Nam vti inconſulta audacia artem hanc pulcherrimam perdit; ita quoque nihil temere ſtatuendum eſt, et praecipue ſtudendum *modeſtiae*, quam ſupremam legem in re critica eſſe oportere recte oſtendit vir illuſtris, CORNELIVS VAN BYNKERSHOEK in Praef. *Obſeruat. iur. rom. L. IV.* praemiſſa, quamque ſerio commendat et enixe vrget IO. MABILLON *L. III. de re diplomat. c. VI. §. 2.*

CAPVT II.

DE DIPLOMATIBVS EORVMQVE AVCTORITATE, FATIS ET VARIIS NOMINIBVS.

§. XV.

DIPLOMATA, quorum vſus apud Germanos antiquiſſimus, nec aliis gentibus, vtpote Graecis, Gallis, Hiſpanis, Anglis et Italis, vti oſtendit IO. MABILLON *L. I. de re diplomat. c. IV. et L. II. c. III.* incognitus fuit, mihi dicuntur *litterae patentes Imperatorum, Regum, aliorumque Principum, quibus varia iura et priuilegia*

uilegia, vel etiam res perſonis, ciuitatibus et collegiis tribuuntur. *

* An etiam Romanis? ita videri poſſet ideo, quod a C. IVLIO CAESARE et NERONE diplomata auguſtiſſimae genti Auſtriacae conceſſa eſſe iactantur a Cuſpiniano, Gerardo a Roo, Fuggero, et aliis Auſtriacarum rerum ſcriptoribus. Deinde Auguſtum SVETONIVS in *eius vita Cap. L.* refert *in diplomatibus libellisque et epiſtolis ſignandis initio Sphinge vſum eſſe, mox imagine magni Alexandri, nouiſſime ſua.* Nec ignoraſſe Romanos diplomata colligi poſſet ex CICERONE *L. X. Ep. XI.* C. PLINIO *L. X. Ep. XIV. LIV. CXXI.* et IVLIO CAPITOLINO, qui in *Pertinace cap. I.* ait: *quod ſine diplomatibus curſum vſurpauerat, pedibus ab Antiochia ad legationem ſuam iter facere coactus eſt.* Luculenter quoque hoc teſtantur ICti, Venuleius in *L. 137. §. 2. D. de Verbor. oblig.* et Modeſtinus in *L. 27. D. ad L. Cornel. de falſis.* Sed vti merum commentum eſt, quidquid de diplomatis Iul. Caeſaris et Neronis, Auſtriis datis traditur, quod ex inſtituto docuit FRANC. PETRARCHA in *Ep. V.* quae exſtat in eius *Oper. L. XV. rerum ſenilium p. 955. ſq.* add. PETR. LAMBECIVS *Biblioth. Vindobon. L. II. p. 962. ſq.* et IO. PETR. DE LVDEWIG in *German. Principe L. I. Cap. IV. §. 2.* ita alio plane ſenſu a laudatis auctoribus diplomata accipiuntur, ſcilicet pro litteris principalibus, quibus iter facientes per prouincias adiuuabantur, iisque curſui neceſſaria praeſtabantur. Nullum itaque locum hic Romanorum diplomata habent.

§. XVI.

Aetas, qua primum in Germania inualuerint diplomata, certo definiri nequit. Vix tamen illorum, praecipue regiorum vſus antiquior videtur ſaeculo ſexto aut ſeptimo. Hoc enim iam prodiiſſe quaedam nouimus, veluti Dagoberti I. Francorum Regis, qui a. IↃCXXIV. diploma conceſſit coenobio Weiſſenburgenſi, et anno IↃCXL. monaſterio Sancti Maximini apud Treuiros, quod exhibet NIC. ZYLLESIVS in *Defenſione Abbat. imperial. S. Maximini*

P. III. p. 9. Falluntur ergo, qui apud Alemannos iam diplomatum vſum fuiſſe ſibi perſuadent, idque ex ipſis illorum legibus probari poſſe credunt. Praecipitur quidem L. Alemann. *cap. XIX. vt res eccleſiae nullus laicus absque charta poſſidere praeſumat, et ſi chartam non oſtenderit, poſſeſſio ſemper ad eccleſiam pertineat.* Sed charta hic priuatum inſtrumentum denotat, adeoque ad diplomata referri non poteſt.

§. XVII.

Antiquiſſimis temporibus Imperatores tantum et Reges conceſſerunt diplomata, adeoque regia reliquis et vetuſtate et dignitate longe antecedunt. Principes vero imperii non prius diplomata iure proprio et perpetuo dediſſe credibile eſt, quam quum ſuperioritatem territorialem ſibi adquiſiuiſſent. Nec hic commode obuerti poſſunt exempla diplomatum, quae a Principibus Imp. ante tempora illa, quibus ſibi vindicarunt iura territorialia, tributa leguntur apud NIC. SCHATENIVM in *Annal. Paderbornenſ. P. I. p. 483. 487. ſq.* Quippe non ſuo, ſed Imperatoris nomine et auctoritate talia illos largitos eſſe palam eſt. *

* Primus autem ex Ducibus, vti obſeruat IO. AVENTINVS in *Annal. Boior. L. VI. Cap. III. n. 3.* diplomata conceſſit Henricus Niger, Dux Boioariae et Saxoniae, pater Henrici ſuperbi. Ita vero l. c. ait, *atque hunc Henricum, octauum regulum Boiorum primum omnium priuatis auſpiciis donationem feciſſe, diploma dediſſe, hoc ſua imagine ſignaſſe, id quod antea Imperatores, Reges et Caeſares duntaxat factitarunt, reperio.* Et paulo poſt initium et finem diplomatis adſcripſit.

§. XVIII.

Quum fundamentum iuris diplomata dandi ſit ſuperioritas territorialis, ceu praeclare oſtendit IO.

EISEN-

EISENHARD de *iure diplomat. cap. II. §. 1.* in promtu eſt ratio, cur praeter caeſarea et regia Electorum quoque, Principum, tam ſaecularium, quam eccleſiaſticorum, * Comitum et Ciuitatum imperialium diplomata reperiantur. Hos enim omnes ſuperioritate territoriali gaudere nemo ignorat.

* Exiſtimat quidem IOACH. VADIANVS de *collegiis monaſteriisque Germ. L. II.* initio ſtatim, Archiepiſcoporum, Epiſcoporum, Abbatum conceſſiones, ſcripto comprehenſas, non diplomata, vtpote quae proprie Impp. Ducum et Comitum priuilegia eſſent, ſed *chartas* dici. Verum diſcrimen hoc non ſemper obſeruari oſtendimus in §. LI. Deinde quum Archiepiſcopi, Epiſcopi, Abbates hodie iura territorialia exerceant, et vt Principes ſpectandi ſint indice IO. NIC. HERT de *ſpecial. R. G. I. rebus publ. Sect. I. §. V.* eatenus quoque recte illorum conceſſiones diplomata adpellamus.

§. XVIIII.

Hinc iam inde ab antiquiſſimis temporibus in Palatiis Regum inſtituta erant archiua, in quibus ſumma cum cura tabulae publicae reponebantur. ANNALES FRANCORVM ad an. DCCCXIII. diſerte teſtantur Conſtitutiones in *archiuo Palatii* haberi, et primae ſtirpis Francorum Reges *chartarum ſcrinia* et *regeſta* habuiſſe obſeruat IO. NIC. HERT in *Notit. regni Francor. veteris cap. III. §. 45.* In Praecepto Ludouici Pii, quod exſtat apud STEPH. BALVZIVM *T. I. Capitular. p. 552.* legitur: *exemplar vero eorum* in archiuo palatii noſtri *cenſuimus reponendum.* Ex eodem intelligitur tria tum in ciuitatibus maioribus fuiſſe tabularia Epiſcopi, Comitis, et Vniuerſitatis.

§. XX.

In eccleſiis et coenobiis diplomata, veluti ſibyllina carmina adſeruabantur, quin illa ipſa Germaniae tabularia fuerunt, quod erudite oſtendit V. C. GODOFR. HECHTIVS in commentat. de *coenobiis Germ. rerum geſtarum tabulariis*, quae adiecta eſt eius Diſſ. de *Henrici Guelfi inſignibus gentilitiis*. Teſtatur quoque de eccleſiarum archiuis Caroli Calui Edictum Piſtenſe de a. DCCCLXXI. apud BALVZ. in *Capitular*. T. *II. pag. 214.*

§. XXI.

Praeterea tantum Germanorum ſtudium fuit in cuſtodiendis chartis, vt ob funeſtos fortunae caſus, quos metuebant, vnius diplomatis ſaepe plura exempla in diuerſis tabulariis exſtare vellent, ceu iam Caroli M. aeuo factum eſſe teſtimonio ADEMARI ad a. DCCCXIII. probauit perilluſtris IO. PETR. A LVDEWIG in Praef. *T. I. Reliqu. MSCtor. p. 12. et 87.* Eat nunc GERMONIVS, et monſtri ſimile eſſe clamet, tot vetuſtas chartas tam longam ſaeculorum aetatem incorruptas ferre potuiſſe. Quaſi vero hoc mirandum eſſet in tanta antiquitate Archiuorum, quorum ſumma cura et ſollertia non minus Germanis fuit, quam Romanis, aliisque gentibus, de quarum tabulariis commentatus eſt venerandus parens νῦν ἐν ἁγίοις TOB. ECKHARDVS in Schediaſm. de *tabulariis antiquis.*

§ XXII.

Res, de quibus diplomata conduntur, variae ſunt et infinitae. Recte vero negotia, circa quae verſantur diuidi poſſunt in *publica* et *priuata.* Ad illa referas

conces-

conceſſiones regalium, *ſublimiorum dignitatum*, item *ere-ctiones ducatuum et principatuum*, dein *fundationes eccle-ſiarum atque coenobiorum*, *feudorum*, *variorum iurium ac priuilegiorum collationes et confirmationes*. *Priuata* dixe-ris quae ab illis, qui diplomata dare ſolent, tamquam a priuatis aguntur. Ergo huc pertinent contra-ctus v. g. donationes, * emtiones venditiones, oppi-gnorationes, et quae ſunt eius generis alia.

* Nulla vero maior diplomatum farrago occurrit, quam il-lorum, quibus largitiones monaſteriis, coenobiis et eccleſiis fa-ctae ſunt. Haec ipſa ideo quoque veniunt nomine *donationum piarum*, quales ex Belgis vno alteroue volumine collegit AVBERTVS MIRAEVS in *Codice piarum donationum Belgicarum Bruxellis 1624.* et in *Donationibus Belgicis Antwerp. 1629.* In Germania quoque maximam partem abſoluunt eius generis chartae, quarum pleniſſima ſunt tabularia. Multitudinem il-larum peperit ſuperſtitio ſuperiorum temporum, quibus effuſe in eccleſias opes congerebant Principes. Auxit eamdem mi-rum in modum auri ſacra fames, et incredibilis aſtutia Cleri-corum, qui lucrum ex hac ſimplicitate captantes, nihil reliqui faciebant, vt magis prouocaretur aliorum liberalitas, et vt quam maxime firmae rataeque eſſent largitiones, in litteras ſolemnes illas referebant. Acu rem hic tetigit perilluſtris Fridericianae Academiae Cancellarius IO. PETR. DE LVDEWIG in eruditiſ-ſima Praefat. *T. I. Reliquiar. MSCtor.* praemiſſa *p. 9. et 11.* vbi varias Clericorum artes notat, quibus generatim etiam adſcri-bit cauſſam inſignis diplomatum multitudinis. Porro inde li-quet, cur Abbatiarum et in genere coenobiorum tabularia prae reliquis ſuperbiant inſtructiſſimo diplomatum adparatu.

§. XXIII.

Auctoritas diplomatum in tantum olim aeſtima-ta eſt, in quantum et ſanctitas illorum, et ipſa Princi-pum maieſtas intelligi poteſt. Inculcant eam I. *Leges* quae grauiſſimas poenas diplomatum violatoribus mi-

nantur, vtpote proſcriptionem bonorum, dextrae vel pollicis abſciſſionem, et viuicomburium. LEX RIPVARIA TIT. LIX. §. III. LEX WISIGOTHORVM *L. VII. T. V. §. 1.* II. *Sanctiones poenales*, quibus munitae ſunt diplomata: quemadmodum iam Pipinus, Rex Francorum diplomate monaſterio S. Maximini dato apud NIC. ZYLLESIVM in *Defenſ. Abbat. imperial. S. Maximini P. III. n. 3.* talem ſubiecit ſanctionem: *Si quis autem, quod abſit, hanc cartam infringere voluerit, vel eiusdem loci familiae vllam moleſtiam in aliqua re intulerit, contra voluntatem abbatis iram Dei incurrat ac regiae maieſtatis reus omni tempore teneatur.* Haud paullo grauior eſt ſanctio poenalis, quae in diplomate Friderici I. de a. 1118. Ep. Herbipolenſi conceſſo apud SCHANNAT in *Vindem. literar. collect. II. p. 116. ſq.* occurrit: *quicunque autem contra eam* (Sanctionem Pragmaticam) *venire praeſumpſerit, imperatoriae maieſtatis reus ſeueriſſimae animaduerſionis penas exſoluat, et mille libras auri puriſſimi componat camerae et alteram medietatem Wurzeburgenſi epiſcopo et eccleſiae.* Aliam ſanctionis formulam habes in dipl. Ottonis II. Imp. apud VGHELLVM in *Italia ſacra T. III. p. 974.* et in dipl. Conradi III. Imp. de a. 1150. apud HEINECCIVM *Antiquitat. Goslarienſ. L. II. p. 146.*

§. XXIIII.

Probatur quoque auctoritas diplomatum III. ex eo, quod non niſi viris, qui et integritate ſumma eſſent, et ſummo in republica loco haberentur, nempe cancellariis, ſeruanda committerentur. HINCMARVS Rhemenſis, *Ep. III. cap. XVI. ſummus cancellarius,*

qui

qui olim a ſecretis adpellabatur, erantque illi ſubiecti prudentes et intelligentes ac fideles viri qui praecepta regia absque immoderata cupiditatis venalitate ſubſcriberent, et ſecreta fideliter cuſtodirent. IV. Quod tutiſſimis et aduerſus quaeuis pericula munitis locis * diplomata incluſa diligentiſſime cuſtodirentur, et archiua in ſanctiſſimis locis, palatiis regum, eccleſiis et monaſteriis, inſtituta omnium maxime ſarta tectaque conſeruanda veteres exiſtimarent. Nec aliam ob cauſſam, quam quod ad ſtabiliendam diplomatum auctoritatem pertinere videbatur, in moribus olim fuit, vt Impp. ac Reges eos, qui diplomata temerare, aut conuellere auderent, diriſſimis exſecrationibus deuouerent et quaſi ſacros eſſe iuberent, de quo poſtea plura dicemus.

* FRODOARDVS *Hiſtor. Remenſ. L. II. c. XIX.* archiuum eccleſiae Remenſis *tutiſſimis aedificiis* conſtructum fuiſſe refert. Apud Floriacenſes priuilegia et inſtrumenta in *turricula* adſeruabantur, et apud Croylandenſes in *Chartaria arcu lapideo per totum contecta*, vt teſtatur INGVLPHVS in *hiſtoria Croylandenſi ad a. 1091.* Hariulfus, monachus Centulenſis, ſiue Sti Richarii de hiſtoria ſui coenobii, quam ex monimentis ex tabulariis depromtis condidit, ad ſuos ita ſcribit:

Quam puto vos latuiſſe diu, nec veſtra tenere:
Condita ſecretis *armaria* clauibus *arcent.*

Plura de ſingulari veterum cura in cuſtodiendis diplomatibus et tuendis archiuis expoſuit vir humaniſſimus IVSTVS FONTANINVS in *Vindic. antiquor. diplomat. L. I. cap. II.* Adde IO MABILLON *Suppl. libr. de re diplomat. cap. II.* Sic quoque Germani noſtri munitiſſima quaeque loca, concamerationes vel fornices ſolido lapide ſtructos adſeruandis diplomatibus deſtinarunt.

§. XXV.

Quemadmodum vero omnia, vt eſt rerum humanarum conditio, ad varios fortunae caſus proiecta ſunt:

ſunt: ita quoque diplomata et archiua ſua habuerunt fata. In tot bellorum fluctibus et hoſtium direptionibus, quibus Germania olim vniuerſa miſere infeſtata eſt, diplomata inuiolata manſiſſe, et tabularia nullam paſſa eſſe cladem, nemo facile ſibi perſuaſerit, ſi vel maxime milites litterarum incurioſos, auro magis et argento inhiantes a carioſis chartis ſceleſtas manus abſtinuiſſe quis ſuſpicetur. v. IO. PETR. DE LUDEWIG, vir perilluſtris, in Praef. *de vſu et praeſtant. diplomat.* §. *XXXVI.* Saepe quoque, quibus belli furor pepercit, ea flammae vis abſtulit, diſturbatis igne, aut conflagratis archiuis; et ob alias calamitates, quas in terrorem mortalium vertit diuinum Numen, praeſtantiſſima monimenta interciderunt. Exſtant eius rei exempla ſatis deploranda hiſtoriarum annalibus prodita, ex quibus vnum alterumque modo adferre licebit. Wicelinus Treuirenſis Vice-dominus, facto in Cœnobium Mediolacenſe impetu, ne qua repetendi bona, quae inuaſerat, ſacris eius incolis ſupereſſet, omnes donationum veteres chartas minutatim conſcidit, auctore BROWERO *Annal. Treuirenſ. Tom. I. p. 454.* Incenſa A. C. milleſimo et in fauillas redacta eccleſia Paderbornenſi ingentem ſacrae ſupellectilis, ſed multo magis deplorandam diplomatum iacturam factam eſſe teſtatur NIC. SCHATEN *Annal. Paderbornenſ. Tom. I. p. 356.* Hinc factum eſt, vt ſacrorum Praeſules prouidi et circumſpecti diplomata a barbaris diſſipata, aut alio fato deperdita ab Impp. et Regibus renouanda curarent, ne quid inde detrimenti res ſuae caperent. Sic Waldo, Friſingenſis epiſcopus precibus effecit, vt amiſſa *ex fortuita ignium ſuccenſione* priuilegia

gia a Ludouico IV. ſibi ſuaeque eccleſiae inſtaurarentur et de nouo confirmarentur, vti obſeruat MEICHELBECK in *Hiſtor. Friſingenſ. P. I. p. 152.* Vtinam vero, quod maxime illaetabile eſt, non magis metuendum eſſet ab iis, qui, quod ignis, barbari, et tempus edax rerum, intactum reliquerunt vno quaſi edicto abolere conantur, barbaris ipſis truculentiores, de quo iure conqueritur eruditiſſimus IO. MABILLON in *Supplem. ad rem diplomat. c. II. §. 1.*

§. XXVI.

Operae pretium erit hic obſeruare vocabula, quibus antiquiſſimo et medio praeſertim aeuo diplomata deſignari ſolent. Vocantur illa I. *praecepta* vel *praeceptiones*, quam denominationem ſatis antiquam eſſe adparet ex diplomatibus ſaeculi VII. Theodorici et Childeberti III. Regum Francorum, in quibus leguntur formulae: *per praeſentem praeceptionem, per praeſens praeceptum decernimus*, item clauſula ſubſcriptionis: *vt haec praeceptio firmius habeatur.* vid. IO. MABILLON *de re diplomat. L. VI. n. IX. X. XII. XIII. XX. XXII. XXVI.* Diplomata eccleſiae Compendienſi conceſſa Carolus Simplex *praecepta* adpellat in diplomate, quod exhibet laudatus MABILLON *l. c. n. CXXVII.* Confirmat hoc egregie THEGANVS *de geſtis Ludouici Pii Imp. cap. X.* vbi ait: *Iuſſit ſupra dictus princeps renouare omnia praecepta, quae ſub temporibus patrum ſuorum geſta erant eccleſiis Dei, et ipſe manu propria ea cum ſubſcriptione roborauit.* Hoc ſenſu in germanicis quoque diplomatis huius vocis mentio frequenter occurrit. Vnde in confirmationibus priuile-

 giorum

Digitized by Google

giorum Impp. et Reges Germ. formula vtuntur: *obtulit obtutibus noſtris praecepta* N. N. item ea: *hanc praecepti noſtri paginam manu propria etc.* vid. diploma Ottonis III. Imp. apud AVBERT. MIRAEVM *Tom. VII. p. 238.*

§. XXVII.

Auctoritas olim idem ſignificauit, quod diploma. *L. Wiſigothorum L. VII. T. V. Leg. I.* poenas ſtatuit in falſarios *auctoritatum* vel praeceptionum regiarum. Sed ibi auctoritas edictum vel reſcriptum regis modo denotare videtur. Luculentius vero vſum huius vocis pro diplomate oſtendunt formulae, quae habentur in dipl. Chlodouaei iunioris de a. 653. *per hanc auctoritatem iubemus*, in dipl. Caroli M. de a. 813. *vt haec autoritas firmior habeatur*, et in dipl. Ludouici Pii, monaſterio Corbeienſi, conceſſo a. 823. *hanc autoritatem immunitatis fieri iuſſimus* v. IO. MABILLON de *re diplomat. L. VI. p. 466. et p. 514.* Ita et a recentioribus Germ. Impp. et Regibus autoritas pro diplomate crebro vſurpatur, quod pluribus exemplis probare non attinet. v. ANTON. MATTHAEI in *Notis et Obſeruat. ad Annal. Egmondanos cap. XVII.*

§. XXVIII.

Deinde *chartarum* nomine media aetate frequentiſſime diplomata inſigniebantur. Generali ſignificatione quodcunque inſtrumentum charta dicitur, ideoque a Marculfo chartae diſtinguuntur in *regales et pagenſes* ſeu priuatas. In germanicis tamen diplomatibus charta ſemper accipitur de diplomate ab Imp. vel Rege dato. Hinc ſolemnem in illis clauſulam ſaepe obſerua-

ſeruamus: *chartam hanc inde conſcribi et ſigilli noſtri impreſſione iuſſimus inſigniri.* Compara diplomata ADAMO BREMENSI ſubiecta *n. XIV. XV. ſq.* conf. CHRONICON. GOTTWIC. *L. II. p. 82.* Ex his patet fallere obſeruationem VADIANI *ſ. XVIII.** adlatam Archiepiſcoporum, Epiſcoporum et Abbatum conceſſiones chartas tantum olim nuncupatas eſſe.

§. XXVIIII.

Porro diplomata dicuntur *priuilegia*, notione rei ſatis concinna et perſpicua, quia priuilegia plerumque diplomatis concedi ſolent. (§. XV.) Luculenter hoc probari poteſt ex loco Auctoris *de rebus pie geſtis Theoderici R. Francorum* apud ANDR. DV CHESNE *Hiſtor. Francor. ſcriptor. T. I. p. 631.* vbi refertur: *Ansbertum quendam aulicum ſcribam factum eſſe, et conditorem regalium priuilegiorum, et gerulum annuli regalis, quo eadem ſignabantur priuilegia* ſc. diplomata. Sic auctor *Syntagmat. dictandi* apud MABILLON de *re diplomat. L. VI. p. 618.* caput, quo formulam regiorum diplomatum tradit *priuilegia regum* inſcripſit. Eodem ſenſu *littera priuilegialis* pro charta immunitatis adhibetur in dipl. Agnetis, Duciſſae Sileſiae de a. 1369. apud perilluſtrem IO. PETR. DE LVDEWIG in *Reliqu. MSCtor. Tom. VI. pag. 405.*

§. XXX.

Teſtamentum vti medio aeuo quodlibet genus contractus et quodlibet inſtrumentum ſignificabat. IO. MABILLON *L. I. de re diplomat. cap. II. ſ. VI. et XX.* FRIDER. LINDENBROGIVS in *Formulis cap. C.* ita quoque non raro in ſpecie diplomata regia

hoc nomine inſigniuntur. Sic in Fragmentis de Regum Francorum rebus pie geſtis apud DV CHESNE *Hiſtor. Francor. Scriptor. T. I. p. 541.* memorantur *teſtamenta regalia*, quibus Anſebaldus quidam praefectus fuerit. Conferatur apud MABILLON in *analect. T. II.* ABBO Floriacenſis in *Canonibus*, quorum *Cap. VII. p. 266.* inter varias vocabuli *teſtamentum* ſignificationes illa quoque, quae huius loci eſt, adfertur. In praecepto Ludouici Regis ad petitionem Luithelmi, epiſcopi Tullenſis, monaſterio S. Apri conceſſo dicitur: *praeſentem teſtamenti paginam renouando tranſcribi iuſſimus, per quam decernimus &c.* apud EDM. MARTENE et VRSIN. DVRANDVM in *Theſaur. Anecdot. Tom. I. p. 60.*

§. XXXI.

Denique ſigillum medii aeui ſcriptoribus ſaepe diploma ſeu inſtrumentum ipſum ſigillo munitum, notat, quemadmodum et bulla pro diplomate bulla inſtructo accipitur. Notabile eſt exemplum, laudatum iam doctisſimo HEINECCIO in *Synt. de Sigillis P. I. c. II. §. 3.* in diplomate apud BARONIVM *Annal. eccleſ. T. X. p. 724.*, quod ita ſe habet: *in nomine patris et filii et ſpiritus ſancti Romanus et Conſtantinus, Chriſtophorus et Stephanus et Conſtantinus Chriſti amiciſſimi et fideliſſimi in domino benigno Imperatores diſpoſuimus iſtud praeſens noſtrum benignum* ſigillum. Plura vero dabit CAROLVS DV FRESNE in *Gloſſario v. ſigillum.* Recte nuper monuit illuſtris IVSTVS HENNING. BOEHMER in Diſſ. de *Sanction. pragmaticar. indole et auctoritate Cap. II. §. IV.* ad diplomatum ſpecies referri quoque debere *Sanctiones pragmaticas.* Hoc enim nomen

men praeceptis ſuis nonnumquam Impp. ac Reges tribuiſſe conſtat. Conradus II. in diplomate Archiepiſcopo Piſano dato ap. VGHELLVM in *Italia ſacra V. p. 703.* ait: *inconuulſa permanere pragmatica ſanctione decernimus.* Eodem vocabulo vtitur Fridericus II. Imp. in dipl. de a. 1178. *pragmatica ſanctione eis confirmamus.* conf. BOEHMER cit. Diſſ.

§. XXXII.

Sunt et alia vocabula diplomatum συνώνυμα, veluti *placita*, *panchartae*, *et indiculi.* Placita dicebantur litterae regiae ſuper re iudiciali expeditae, alias erant conuentus publici totius regni ordinum, de quibus pluribus egit CAROLVS DV FRESNE in *Gloſſario h. v.* Sed rarior, immo vix vllus huius vocis vſus ex diplomatibus germanicis intelligitur. CHRON. GOTTWIC. *L. II. p. 82.* Quod quum etiam de panchartis et indiculis dicendum ſit, iis hic non immoramur. Conſulendi vero de his ſunt MABILLON *L. I. de re diplomat. Cap. II. §. III.* et DV CANGE in *Gloſſario his vocibus.*

CAPVT III.

DE MATERIA IN QVA ET EX QVA SCRIPTA SVNT DIPLOMATA.

§. XXXIII.

VARIA quidem et multiplex apud veteres fuit materia, in qua olim excepta ſcriptura eſt, vti ex inſtituto hoc exponunt HERM. HVGO de *prima ſcribendi*

bendi origine Antwerpiae a. 1617. 8. LEO ALLATIVS in *animaduerſion. ad antiquitates Etruſcas Inghiramii* 10. MABILLON de *re diplomat. L. I. c. VIII.* CHRON. GOTTWIC. *T. I. L. I. C. I. p. 10. ſq.* Sed non quaeuis aeque in diplomatis ſcribendis vſurpata eſt.

§. XXXIIII.

Membrana, vti reliquis omnibus materiis praeſtantior, ita quoque frequentior et praecipuus fere eius vſus fuit, quem ideo ceteris antepoſuit VLPIANVS in *L. 52. D. de legatis III.* * Charta quoque aegyptiaca, quae ex herba Nilotica conficiebatur, ad ſcribenda diplomata adhibita eſt, quod contra PAPE BROCHIVM probauit MABILLON *L. I. de re diplomat. cap. VIII. §. 6. ſq.* Vulgari autem charta noſtra, quae ex reliquiis linteorum contritis conficitur, cuius origo incerta eſt, licet eam iam Saeculo XII. notam fuiſſe ex Petri Venerabilis loco, qui eodem ſaeculo vixit, oſtenderit MABILLONIVS, vix vmquam Imperatores vel Reges in diplomatis vſos eſſe conſtat, nec hodie, ſi modo alicuius momenti ſint, in illa ſcribi ſolent. Caeterum germanicis Imperatoribus et Regibus nulla alia ſcribendi materia, quam *membrana* vſitata fuit, ideoque omnia diplomata in membrana ſcripta fuiſſe oportet, quod et de aliis cuiuscunque argumenti libellis ante annum MCCLXXX. ſtatuit Dn. VALENT. FERDIN. DE GVDENVS in *Praef. Syllog. I. varior. diplomatar. p. 2.*

* Notabilis admodum haecce lex eſt, in qua Vlpianus adcurate variam materiam, in qua libri olim exarati ſunt, recenſet. Ita vero ait: *librorum adpellatione continentur omnia volumina, ſiue in charta, ſiue in membrana ſint, ſiue in quauis alia*

alia materia, ſed et ſi in philyra, aut in tilia, vt nonnulli, conficiunt, aut in alio corio; idem erit dicendum. Quod ſi in CODICIBVS *ſint* MEMBRANEIS, *vel* CHARTACEIS, *vel etiam* EBOREIS, *vel* ALTERIVS MATERIAE, *vel in* CERATIS CODICILLIS; *an debeantur videamus?*

§. XXXV.

Ad formam quod adtinet, externam membranae, in qua exarata ſunt diplomata: illa in latitudinem extenſa eſt vsque ad ſaeculum XI. Interiecto vero deinde tempore longior potius membranae forma placuit, ita tamen, vt nullum in ea ſpatium marginale reperias, quod per totum ſaeculum XII. obtinuit. vid. Dn. VALENT. FERDIN. DE GVDENVS in *Praef. Syllog. I. varior. diplomatarior. p. 2.*

§. XXXVI.

Materia, ex qua diplomata ſcripta ſunt, quadruplex fuit, nimirum *rubrica*, *aureus* et *argenteus liquor*, *et atramentum.* Rubricae ſeu minii vſum in diplomatibus non ſolum Imperatorum Graecorum, ſed etiam Regum Francorum oſtendit laudatus MABILLON *L. I. de re diplom. cap. X. §. IV. V.* Inprimis nomina et monogrammata Impp. et ſubſcriptiones nominaque Cancellariorum minio pingebantur. At in germanicis diplomatibus minium vſurpatum eſſe vix reperitur.

§. XXXVII.

Ex auro quoque diplomata nonnumquam ſcripta eſſe, et quidem ad maiorem regiae maieſtatis ſplendorem declarandum, non paucis exemplis compertum habemus. Nolim vero ad fidem huic rei faciendam cum

BERN-

BERNARDO A MALLINKROT de *Cancellar. et Vicecancellar. imper. p. 464.* CHRON. GOTTWIC. *T. I. L. II. p. 82.* vrgere diploma Ottonis M. quo eccleſiae rom. iura confirmata dicuntur, quod aureis litteris ſcriptum eſſe tradit BARONIVS, quia ſuſpectae illud fidei eſſe oſtendit HERM. CONRINGIVS de *Germanor. imperio rom. cap. X.* Sunt enim alia magis ſincera diplomata, ex quibus ſatis luculenter hoc probari poteſt; veluti Henrici II. Imp. quod Meinwerco, Paderbornenſi Epiſcopo anno MXIV. conceſſit teſte NIC. SCHATENIO *L. V. Annal. Paderborn. p. 409.* aureis litteris diſtinctum, et Conradi III. priuilegium Corbeienſibus datam a. MCXLVII. cuius meminit KLEINSORGIVS *L. VI. Chron. Weſtphal. eccleſ.* et quod aureis litteris membranae purpureae inſcriptum eſſe teſtis αὐτόπτης eſt doctiſſimus IO. MICHAEL HEINECCIVS de *ſigillis. P. I. c. IV. §. 3.* Aliud exemplum aureo liquore exarati diplomatis habet LEVCKFELD in *Antiquitat. Poeldenſ. cap. VIII. §. I. p. 29.* vid. IO. NIC. HERTIVS de *fide diplomat. ſect. I. §. IX.* *

* Obſeruandum adhuc eſt, ſaepe diplomata et bullas aureas dici non tam ob ſcripturam auream, ſed ob chryſobulum et auream bullam, quae iis appende, id quod vel exemplo Aureae Bullae Caroli IV. legis imperii fundamentalis ſatis adparet.

§. XXXVIII.

Argenteo liquore exarata diplomata vix occurrunt auctore MABILLONIO *L. I. de re diplomat. c. X. §. vlt.* Nec vllus eius vſus fuit Germanis, qui atramento, tamquam communi ad ſcribenda diplomata materia, vſi ſunt. CHRON. GOTTWIC. *T. I. L. I. p. 82.*

SECTIO

SECTIO SECVNDA
DE
EXTERNIS DIPLOMATVM NOTIS.

CAPVT I.
DE
LINGVA ET SCRIPTVRA DIPLOMATVM.

§. I.

Explicatis hiſce ad ipſam rem diplomaticam, et quidem priorem eius partem, quae externos diplomatum characteres expendit, progredimur. Itaque iam de ſcriptura agendum, ſi quaedam ante de idiomate diplomatum dixerimus.

§. II.

Quum ſero admodum in Germania lingua germanica in publicis monimentis vſurpari coeperit; licet alias eius vſus a multis iam annis inualuiſſet; facile patet, antiquiſſima diplomata latine fuiſſe conſcripta.*

* Antiquiſſima Germanorum lingua, et omnibus germanicae originis gentibus communis, fuit Celtica, peregrinarum tamen admixtione poſtea mirum in modum inquinata et corrupta. Deinde apud Francos viguit Theotiſca, quam Caroli M. auſpiciis excoluit Rhabanus Maurus, Archiepiſcopus Moguntinus. Quin ipſe Carolus eius perpoliendae cauſſa grammaticam ſcripſit teſte EGINHARTO de *vita Caroli M. cap. XXIX.* quam poſtea auxit et abſoluit Otfridus, Monachus Weiſſenburgenſis, cuius et volumen Euangeliorum rythmis theotiſcis compoſitum, et theotiſca paraphraſis ſingulis Pſalmi latinis verſibus ſubiecta, ex hoc aeuo ſuperſunt. v. PETR. LAMBECIVS *L. II. Bibl. Caeſar.*

ſar. cap. V. p. 463. L. II. c. VIII. p. 757. Nec poſteâ quidquam praetermiſſum eſſe credibile eſt, quod ad emendandam linguam noſtram cultioremque reddendam pertinere videbatur. Sed quum Clerici facile praeuiderent, ſi vſus eius in publicis negotiis inualeſceret, inutilem fore ſuam operam, quam antea, vtpote ſoli latinae linguae periti, ſcribendis actis publicis praeſtabant, non poterant non diligenter cauere, ne patria lingua in diplomata et publica monimenta migraret.

§. III.

A Rudolphi Habſpurgici temporibus non niſi germanica lingua ſcripta diplomata prodiiſſe plerique cum IO. AVENTINO *Annal. Boicor. L. VII. c. IX.* LEHMANNO in *Chronico Spirenſ. L. V. c. CVII.* exiſtimant, qui huius ſententiae non aliud fundamentum habent, quam quod Rex ille primus a. MCCLXXIV. edicto ſanxiſſe dicatur, *vt in poſterum Principum Mandata, Edicta, priuilegia in teutonica lingua ederentur*, cuius ſummam exhibet GOLDASTVS in *Tomo vno Conſtitut. imperial. p. 311.*

§. IIII.

Sed praeterquam, quod incertum ſit, an talis conſtitutio a Rudolpho publicata ſit, quia nusquam reperiri potuit, vt ideo merito de fide illius dubitent LIMNAEVS in *Iure publ. L. I. c. VI. n. 60.* CONRINGIVS de *origine iur. german. c. XXVII.* falſum quoque eſt, nulla diplomata germanica ante Rudolphum exſtare, et nulla latina poſt eumdem edita eſſe. Nam ſub FRIDERICO II. Imp. in comitiis Moguntinis celeberrimis *pax iurata, vetera iura ſtabilita, et teutonico ſermone in membrana ſcripta omnibus publicata ſunt*, vti refert Gothofredus, Monachus in *Chron. ad ann.* MCCXXXV. En monimentum legis patria lingua ſcriptae Rudolphi

phi aetate antiquius, et forſan etiam vetuſtiſſimum, quod edidit GOLDASTVS *T. II. Conſtit. imperial. p. 17.* Quin poſt Rudolphi aetatem multa latina publicata ſunt, quod vel Aureae Bullae, cuius authenticum latino idiomate conſcriptum eſt, exemplo manifeſto liquet. Sic quoque chartas Haſſiae Landgrauiorum vsque ad a. MCCCLXXI. quo prima vernacula noſtra ſcripta eſt, teſte *Auctore Chronici Franckenbergenſis* ad dictum annum latino ſermone datas eſſe obſeruat WIGVLEVS HVNDIVS in *kurzen Auszug hiſtoriſcher Obſeruationen lit. I.*

§. V.

Exeunte vero ſaeculo XIII. Reges et Principes vernacula in praeceptis ſuis vti coepiſſe non dubitandum eſt; hinc primum diploma germanica lingua conſcriptum, quod vidit laudatus Dn. DE GVDENVS in *Praef.* citata, a Rudolpho Habſpurgico datum eſt a. MCCLXXXVI. Vix ergo ferenda eſt ſententia illorum, qui ad ſaeculum decimum quartum vsque cuncta fere diplomata latine ſcripta eſſe putant. Dn. I. P. DE LVDEWIG in *Commentar. ad Aur. Bullam. P. I. p. 14.* Tantum quoque abeſt, vt poſtea quam ſatis exculta eſſet lingua patria, latina ex monimentis publicis proſcripta ſit, vt potius illa iuxta vernaculam retenta et adhibita ſit, quod ex legibus imperii ſatis luculenter adparet. v. Maximiliani I. Imp. *ordinat. de Notariis de a. 1512. Capitulat. Caroli V. art. XIV. Leopoldi art. XLIII.* conf. NIC. CHRISTOPH. L. B. DE LYNCKER in Diſſ. *de idiomat. imperial. p. 11. ſq.*

§. VI.

Etſi vero vernacula tandem lingua in diplomatis

 adhibi-

adhibita eſt, illa ipſa tamen latinis litteris in autographis exarata ſunt. Teſtatur hoc ipſa Rudolphi Habſpurgici conſtitutio, quam priſcis latinis litteris ſcriptam eſſe auctor eſt LEHMANN in *Chron. Spirenſi L.V. cap. VIII.* Itaque harum litterarum forma, praeſertim ea, quae in Impp. et Regum germ. diplomatibus obſeruatur, et cuique ſaeculo propria fuit, hic iam conſideranda.*

* Caue vero illam diiudices ex ſcriptura veterum codicum, quippe quae plane ab ea diuerſa eſt, vti iam recte monuit MABILLON *L. I. de re diplomat. c. XI. §. 12.* Neque tamen negligenda eſt eius cognitio rei diplomaticae ſtudioſo, quin potius illi ſumme neceſſaria, quia inſignem lucem diplomatibus adfert, et ad rectius iudicium de iis ferendum adprime prodeſt. Praeclare ſpartam hanc ornauit B. BVRC. GOTTH. STRVVIVS in Diſſ. de *criteriis MSCtor.* et, qui maiori adparatu ad illam acceſſit, Reu. Praeſul Gottwicenſis in CHRON. GOTTWIC. opere apud ſeros poſteros ſummum pretium habituro, Tomo primo per totum librum primum.

§. VII.

Scriptura diplomatum variat, et aeque ac codicum ſcriptura ſaepe immutata eſt. Litterae duplicis ſunt generis, *maiores* ſcilicet, et *minores.* Illae vocantur etiam *vnciales*, quia vncia ſeu duodecima pedis parte conſtabant, quarum vſum iam ſub Merouingicis Regibus et prima ſtirpe Francica oſtendit MABILLON *L. I. de re diplomat. c. XI. §. 12.* *Minores* litterae eiusdem quidem formae cum vncialibus ſunt, ſed diuerſae magnitudinis, ideoque *minutae* veteribus dictae. LEO ALLATIVS in *Animaduerſ. ad antiquit. hetruſcas pag. 58.**

* In codicibus maiores litterae ad Romanarum, quales aureo potiſſimum latinitatis ſaeculo obtinuerunt, formam, Gothicis et Lan-

et Langobardicis aliquando permixtam, accedunt, adeoque hae differunt a maioribus diplomatum litteris, quae teneris, acutis, preſſim coaceruatis, et in longum deductis apicibus ductibusque ſunt efformatae. CHRON. GOTTWIC. *T. I. L. II. p. 90.*

§. VIII.

Antiquiora et quidem Francica primae ſtirpis diplomata ſcripturam repraeſentant barbaram, ſinuoſis litterarum ductibus deformatam et miris flexibus diſtortam, ideoque lectu difficillimam, vti docent ſpecimina apud MABILLON *L. V. Tab. 16. 17. 18. 19.*

§. VIIII.

De Merouingicorum Regum diplomatibus notandum eſt, inſcriptiones et ſubſcriptiones illorum maioribus litteris, quas vnciales vocant, expreſſas eſſe. Ipſe vero contextus paullo minutiori, eademque vniformi ſcriptura conſtat. MABILLON *l. c. §. XII.*

§. X.

Aliam plane faciem ſcriptura praefert Caroli M. aeuo, quo paullatim deterſa eſt barbaries, et litterae, quarum tenuiores ſunt ductus, elegantori formae reſtitutae ſunt. Quae poſtea quoque retentae in ipſa germanicorum Regum diplomata feliciter migrarunt. CHRON. GOTTWIC. *T. I. L. II. p. 90.*

§. XI.

Maiores litterae Carolingicis temporibus primam ſemper lineam integram occupant; id quod etiam in poſterioribus et germanicis diplomatibus conſtanter obſeruatum eſſe probant ectypa apud MABILLON *L. V. de re diplomatica Tab. 26. 30. ſq.* SCHANNAT in *Vindic. archiu. Fuldenſ. diplom. Tab. 5. 6. ſq.* et in

CHRON. GOTTWIC. *T. I. p. 88.* et alibi paſſim. Patet hinc diſcrimen inter antiquiora Francica et germanica diplomata, quia in illis primus verſus non integre abſoluitur litteris maioribus, ſed nudum tantum Regis nomen cum vulgato elogio illis expreſſum eſt. MABILLON l. c. *L. I. c. XI. §. 12.*

§. XII.

Porro obſeruandum eſt maiores litteras, quae in principio et fine diplomatum occurrunt, teneris, acutis, preſſim coaceruatis, et in longum deductis apicibus effictas eſſe. In Francicis diplomatibus illae vtplurimum directae reperiuntur, in germanicis vero nonnihil ſunt inflexae, et ſuperius criſpatae. Scriptura, quae criſpatis litteris conſtat, *tremula* vocatur. Vnde ſatis antiquam illam eſſe quilibet animaduertit.*

* DAN. PAPEBROCHIVS in *Propyl. antiq. P. I. c. I. §. 52. et c. III. §. 37. et 41.* exiſtimat ſuſpecta eſſe diplomata Regum Francorum primae ſtirpis, quae maiores litteras praeferant, et criſpatas Ottonis I. demum aeuo inuectas eſſe. Vtrumque falſum eſt. Nam vti maiores litterae in plerisque Merouingicis diplomatis iam reperiuntur, vti teſtatur MABILLON l. c. ita criſpatas ſeu tremulas in Conradinis et Henricianis diplomatibus iam obſeruari auctor eſt ILLVSTRISSIMVS ABBAS GOTTWIC. in CHRON. *T. I. L. II. p. 90.*

§. XIII.

Quum orthographia tempori non minus, quam ſcriptorum imperitiae ſeruiat, facile intelligitur, ſcribendi rationem, quae in diplomatibus obſeruatur et variam et vitioſisſimam eſſe. Tanto magis enim recte ſcribendi leges inſuper habitae ſunt, quod recti ſermonis in diplomatis ſcribendis nulla fere ratio haberetur.

beretur. Hinc ad expoliendam peruerſam ſcribendi rationem, quae ſatis prodit ſaeculi barbariem, et multos errores peperit, Carolus M. in *Capitulari de anno* DCCCV. de ſcribis cauit, vt *ne vitioſe ſcribant* apud BALVZIVM in *Capitular. Tom. I. Col. 421. n. 3.*

§. XIIII.

Vitia autem orthographica, quae in diplomatibus occurrunt, vel *adiectione*, vel *detractione* fiunt. Sic in diplomatis primae et ſecundae ſtirpis Francicae ſcriptum legitur *Chlothacarius*, *H Ludowuicus*. Huc quoque pertinet, ſi *aecclesia*, *praesbyter* ſcribitur, vti non raro fit, a notariis.

§. XV.

Alterum orthographiae vitium conſiſtit in *detractione*, quae potiſſimum accidit in verbis, in quorum medio littera geminanda eſſet. Ita pro *reiicit*, *eiicit*, *eleemoſyna* fere ſemper legi *reicit*, *eicit*, *elemoſyna* obſeruat MABILLON *L. II. de re diplomat. c. I. §. 11.*

§. XVI.

Eaedem obſeruationes de vitiis orthographicis in germanicis quoque diplomatibus locum habent. Adiectionis exempla ex diplomatibus Henrici I. adfert CHRON. GOTTWIC. *L. II. p. 140.* in vocabulis eccleſiarum, impreſſione, quae per diphthongum ae expresſa reperiuntur, *aeccleſiarum*, *impraeſſione*. Detractionis exempla itidem in illis occurrunt in vocibus *anuli* pro *annuli*, *dinoſcitur* loco *dignoſcitur*, *domni* pro *domini*. Adde Dn. DE GVDENVS in *Praef. Syllog. varior. diplomatarior. p. 5.*

§. XVII.

Ad orthographiam quoque pertinent interpunctiones, quae iuſtum vocabulis ſenſum reddunt, et iuſtam in ſyllabis litteriſque ſeparationem conſtituunt. Has ignorant antiquiſſimi codices, in quibus litterae mirum in modum inter ſe connexae reperiuntur, vsque ad tempora Caroli M., qui Alcuini et Pauli Warnefridi opera punctorum diſtinctiones vel ſubdiſtinctiones reſtituit. Quum vero in omnibus antiquioribus diplomatibus, quae MABILLONIVS in lucem protulit, et ne in Caroli M. quidem, Ludouici Pii et Lotharii diplomatibus vlla diſtinctio, vllum colon occurrat, nemo dubitabit, interpunctionum vſum ſerius in diplomatis obtinuiſſe. MABILLON *L. I. de re diplomat. c. XI. §. XV.**

* Interpungendi rationem apud veteres iam vſitatam fuiſſe diſcimus ex ARISTOTELIS *Rhet. III. 5.* vbi difficile eſſe ait ſcripta Heracliti interpungere eo, quod incertum ſit vtri vox coniungenda ſit, priori, an poſteriori. Scripſit quoque Nicanor, Grammaticus, tempore Hadriani *περὶ ϛιγμῆς τȣ̃ καθόλȣ βιβλία ἕξ de interpunctione in genere livros ſex.* v. SVIDAS in *Lexico v.* Νικανωρ. Romani ſingula verba vel punctis, vel litteris graecis Φ Ψ Δ vel aliis ſignis notabant, vti hoc docent inſcriptiones apud Gruterum, Reineſium, alioſque. Sed quum ita neque periodus, neque ſenſus diuidatur, vix hoc interpunctionis nomen meretur. De origine, progreſſu et differentiis interpunctionum adcurate diſſeruit Reu. Abbas Gottwicenſis in CHRON. *T. I. L. I. §. VI.* vid. STRVVIVS in *Diſſ. de criteriis MSCtor. §. XV. ſq.*

§. XVIII.

Sed non multo poſt interpunctiones in diplomata quoque tranſierunt, ſiquidem tales in Conradinis diploma-

diplomatibus tam in vncialibus ſeu maioribus, quam in minutioribus litteris et vocabulis adparent. Mera autem puncta pro interpunctionibus vſurpantur, quae ad medium vltimae litterae verbi poſt ſenſus finem collocantur. Commata vero, cola, ceteraque diſtinctionis ſigna aut penitus exulant e diplomatibus, aut licet non plane veteribus incognita fuerint, rariſſime tamen occurrunt.

§. XVIIII.

Nec aliae obſeruationes, quae ad orthographiam pertinent, nobis ſunt praetermittendae. Tales vero ſunt, quae ſequuntur:

I. Littera J in antiquis diplomatibus numquam puncto ſuperne notatur, et ſaeculo XV. demum puncto inſigniri coepit.

II. Littera Y mox ſine puncto, mox cum ſingulis punctis in vtroque apice adſcriptis, frequentius autem puncto in medio ſuperne notata occurrit. MABILLON *l. c. §. 19.* CHRON. GOTTWIC. *L. II. p. 92.*

III. Litterula H vocibus praefigitur et immiſcetur, quae illam plane reſpuunt. v. g. *hoſtium*, *heremita*, *habundare*, *perhennare*. Saepe quoque omittitur, vbi minime oportebat v. g. *ortus* pro *hortus*, *actenus* pro *hactenus*, *ypotheca etc.* Dn. DE GVDENVS l. c. p. 5.

§. XX.

Praeterea ex ſedula veterum monimentorum contemplatione profluxerunt obſeruationes, quas de litteris quibusdam viri doctiſſimi dederunt. Operae

H pretium

pretium fuerit illas hic veluti per lancem ſaturam exhibere.

I. Diphthongi tam in francicis, quam in germanicis diplomatibus non litteris in vnam conflatis per *æ*, ſed aut ſeparatis *ae*, aut per ſimplex *e* ſcripti reperiuntur. Hinc Conringius eo quoque nomine Lindauienſe diploma, quod Ludouico Pio tribuitur, falſi poſtulauit, quod in vocabulo eccleſiae aliisque diphthongus *ae* coniuncta in eodem obſeruetur; id quod ab vſu Ludouiciani aeui prorſus alienum eſſe praeclare docet in *Cenſura diplom. Lindauienſ. c. XVII. p. 316.**

* Verba eius digna ſunt, quae hic legantur: *minor*, inquit, *eiusdem diphthongi æ forma adeo frequenter in diplomate occurrit; illa ſcilicet diphthongi figura nentiquam aeuo Ludouici Germanici fuit in vſu, ſed multo poſt demum coepit. Teſtantur id liquido illius tempeſtatis, quae ſuperant, et tabulae, et libri ſcripti quamplures. Etenim perfrequenter quidem a ſcribis et librariis omiſſa eſt diphthongi nota, et ſimplex vocalis e illius loco adhibita, quandocunque tamen diphthongi habita in ſcribendo fuit ratio, ſolet illa exprimi per diuiſas ae nunquam per æ literis in vnam quaſi conflatis.* Quamquam vero in diplomatibus diphthongus ſemper ſeparatim poſitis vocalibus ſcribatur, attamen codices etiam antiquiores ſaepe diphthongum coniunctam praeferre iam vidit MABILLON *de re diplomat. L. II. c. I. §. 2.* et pluribus exemplis probauit Reu. Abbas Gottwicenſis in CHRON. *L. II. p. 94.*

§. XXI.

II. Litterae CH aut coniunctim aut ſeparatim a Francis quibusdam nominibus propriis praefiguntur. Sic CHILDEBERTVS pro HILDEBERTVS, CHEREBERTVS pro EREBERTVS ſcribitur. V. LE BLANC *tr. hiſtor. des Monnoies de France p. 47.*

III. Ad-

III. Adſpiratio ſeu littera H ſemper litterae L et R in nominibus propriis praemittitur. Hinc in genuinis diplomatibus non reperies LVDOVICVS, ſed HLVDOVICVS, HLOTHARIVS, HRABANVS non RABANVS.* Fruſtra autem ſunt, qui cum VALFRIDO STRABONE de *Rep. eccleſ. c. VII.* ſibi perſuadent H hic denotare dominum et initialem litteram eſſe germanici vocabuli *Herr*, latini *herus*, quia et vrbium nominibus eadem littera praemiſſa reperitur, vti eleganter oſtendit laudatus LE BLANC l.c. Nec magis probabilis eſt coniectura FRANC. GVILLIMANNI de altera littera C quam in eiusmodi nominibus idem notare putat, quod *Cünig*. Neque enim Regum ſolum, ſed etiam ſacerdotum, monachorum et plebeiorum nomina ita ſcripta et picta in veterum monimentis obſeruantur. Veroſimilius ergo eſt, quod in mentem venit doctiſſimo BLANCO l.c. factum hoc eſſe more Francorum, qui pleniore ſpiritu cuncta efferebant. Eamdem huius rei rationem reddit BARTHOL. SCHOBINGER in *addition. ad* IOACH. VADIANI *Farrag. antiquit. praef. ap.* GOLDASTVM *Script. rer. Alem. T. III. p. 85.* conf. HEINECCIVS de *Sigillis P. I. c. IX. §. 20.* et AVCTOR *iuſtae defenſ. Lindau. c. V. n. 2. p. 73.*

* Lapſus itaque eſt errore Lindauienſis diplomatis confictor, qui omiſſa littera H Rabani nomen contra morem ſaeculi IX expreſſit, id quod luculenter recentioris aeui partum arguit iudice TENZELIO in *Vindic. pro Conringii cenſura Cap. X. n. 3.* extremo. Extat in GOLDASTI *Tomo II. rerum Alemann.* catalogus nominum propriorum ex vetuſtiſſimo Codice Mona-

 naſte-

naſterii S. Galli ordine deſcriptus, in quo haec habentur *HLothart*, *HLudouic*, *HRanfrid*, *HRotold*, *HRuadbert* et ſimilia, quae conſtanter hoc ab aliis etiam ſcriptoribus obſeruatum eſſe probant.

§. XXII.

IV. Littera *a* ſaepe in *o* mutata olim eſt, praeſertim in nominibus propriis vti Reginaldus, Reginoldus, Arnaldus, Arnoldus, quae mutatio diuerſum non facit hominem. V. CHR. GEWOLDVS *ad* HVNDII *Metropol. Saliſburg. T. I. de Ratiſpon. Epiſcop. p. 246.*

§. XXIII.

V. C. maiuſculum plerumque ipſis diplomatum initiis praeponitur, et quidem vel variis ductibus implicatum vel nudum ſine vllis aliis ductibus. vid. *Specimina in* CHRON. GOTTWIC. *T. I. L. II. p. 159. 161. 193. 209. 229.* et alibi paſſim. Nihil aliud autem C illud ſignificat, quam *caput*, ſeu initium chartae eſſe eo loco, quo poſitum cernitur. * Si ductibus inſignita eſt illa littera *Chriſmon* ſpeciatim vocatur, quod innuit AVCTOR *Syntagmat. dictandi* ap. MABILLON. *L. VI. de re diplomat. n. CCVII.* vbi de priuilegiis ſeu diplomatibus Paparum ait: *ſignum autem in exordio priuilegii vel* CHRISMON *etc.* Pluribus hoc docte illuſtrauit V. C. BARING in *Obſeruat.* elegantisſima de *Significat. litterae C. in diplomatum antiqu. fronte poſita*, quae exſtat in eius *Claue diplomat. p. 102.* vbi exhibetur diploma Wicmanni Archiepiſcopi Magdeburgenſis, cui nudum C praefixum eſt.

* Ratio inde conſtat, cur litterae maiores, quae ab initio ponuntur, *capitulares* vel *capitales* dicantur. EKKEHARDVS de *Caſibus S. Galli cap. I. Lineandi et capitulares litteras creandi gnarus.*

§ XXIIII.

§. XXIIII.

Vti in Codicibus antiquis occurrunt compendiariae ſcribendi notae, quas vulgo abbreuiaturas vocant, ita quoque illae ex his in diplomata ſunt deriuatae. Quum vero lectu admodum difficiles ſint, facile intelligendum eſt, crucem illas figere iis, qui antiqua monimenta explicare cupiunt. Nec mirum eſt, ex male intellectis iſtis litterarum compendiis complures, eosque inſignes errores natos eſſe tam in hiſtoria, quam in re diplomatica, ceu exemplis aliquot eleganter hoc oſtendit vir doctisſimus DAN. EBERH. BARING in *Clauis diplomat. Praef. p. 16. ſq.*

* Praeclare de rei diplomaticae ſtudio mereretur, qui per ſaecula eundo abbreuiaturas cuiusuis aetatis diplomatibus proprias colligeret, modumque legendi illas oſtenderet. Et ſane dolendum eſt, intercepiſſe nobis fata egregium et vtiliſſimum opus de abbreuiaturis Germanorum, quod molitus eſt NIC. STAPHORSTIVS. Oeconomiam huius libri vide apud V. C. BARING p. 34. Ipſe hic vir egregius ſummam rei diplomaticae ſtudioſorum gratiam iniit editis ſpeciminibus ſcripturarum et abbreuiationum medii aeui, quae Claui diplomaticae ſubiunxit.

§. XXV.

Apud Romanos iam vſitatas fuiſſe notas ſatis conſtat ex ſcriptoribus, qui de notis veterum, imprimis Romanorum, egerunt, nimirum Tirone, Ciceronis liberto, Valerio Probo, et Petro Diacono, quos recenſuit IO. ALBERT. FABRICIVS *P. I. Bibl. latin. p. 774.* et iunctim edidit PETR. BVRMANNVS in *T. II. Theſauri Inſcription. Gruteriani.* Conferas velim viri illuſtris et ſumme venerabilis ERNESTI SALOMONIS CYPRIANI exquiſitae doctrinae plenam disſertationem *de Siglis.* Huc quoque pertinet egregius

SERTORII VRSATI liber de *notis Romanorum*, qui exſtat in *Tomo XI. Theſaur. Antiqu. Graeu. p. 751.*

§. XXVI.

A Romanis procul dubio iſta litterarum compendia acceperunt Chriſtiani, qui ſummo ſtudio vſum illorum conſeruarunt, et ad poſteriorem aetatem propagarunt. B. G. STRVVIVS in Diſſertat. de *criteriis MSCtor. §. XIV. XXII. XXVI.*

§. XXVII.

In antiquioribus primae ſtirpis Francicae diplomatibus, quae occurrunt abbreuiaturae, tortuoſos repraeſentant ductus, vti docent ſpecimina apud MABILLON *L. V. de re diplomat.* Paullo diſtinctior magisque lectu facilis eſt forma illarum, quae in Carolinis reperiuntur diplomatis, quod itidem teſtantur ſchemata, quae MABILLON l. c. exhibet. Nec Germani ignorant notas, quas praeſertim in diplomatum litteris maioribus in vocibus *Domini Dni*, *Dei Di*, *Ibu Ieſu*, *Xpi Chriſti*, *Scti ſancti*, *nri noſtri*, *gra gratia*, *induae indiuiduae* et ſimilibus obſeruamus. *

* Quum vero abbreuiationes ad occultam ſcripturam quodammodo referri poſſint, inſignem hic vſum praeſtat *ars decifratoria*, quae quomodo antiqua monimenta obſcuris litterarum ductibus referta legi et explicari queant, docet. Eleganter eam tractat et praeceptis illuſtrat CHRISTIANVS BREITHAVPT de *arte decifratoria* Helmſtadii a. CIↃ IↃCC XXXVII. vbi et Cap. V. de vſu huius artis in re diplomatica egregie diſſerit.

* * * * * * * * *

CAPVT

CAPVT II.
DE MONOGRAMMATIBVS.

§. XXVIII.

Ad notas a nonnullis referuntur Monogrammata. Sed quum rectius haec ab illis diſtinguantur, et in externis diplomatum notis praecipuum locum teneant, non abs re facturi videmur, ſi peculiare illis caput demus.

§. XXVIIII.

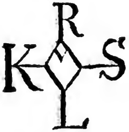
Monogramma nobis eſt *character ſingulas nominis litteras, vario ordine diſpoſitas exprimens.* Ita SIRMONDVS in *Notis ad Capitular. Regum Francor. T. II. p. 791.* edit. Baluz. illud deſcribit per notam et characterem, qui cum vnica littera videtur, omnes tamen nominis litteras exprimit, quem ſequitur MABILLON *L. II. de re diplomat. c. X. §. X.**

* Ipſa Monogrammatis vox raro occurrit in diplomatibus, ſed aliis denotatur nominibus. Vocatur enim *character*, vti in Charta Ottonis II. apud BECMANNVM in *Hiſtor. Anhalt. P. III. p. 429. character nominis, regius character, ſigni character* in dipl. Conradi III. apud SCHANNAT *Vindem. litter. coll. II. p. 117. n. 9. nominis figura, manus propriae nota, manus ſignum*, et *ſignum* ſimpliciter, quod poſtremum monogrammatis ſynonymum omnium antiquiſſimum eſt, et quo perpetuo vti ſolent Notarii in formula indicationis, quae monogrammati adponitur.

§. XXX.

Ratione formae Monogrammata ſunt vel *cruciformia*, quae crucem repraeſentant, vel *quadriformia*, quae quadratam exhibent figuram. In cruciformibus-

bus medius pro centro rhombus ſupplet locum vocalium, in ipſo nomine occurrentium, et reliquae litterae conſonae ſingulae ſunt expreſſae, et arbitrario ordine diſpoſitae. Vis exemplum, quo clarius hoc fiat? en monogramma Caroli M. quod cruciforme eſt et talem formam refert

In medio huius figurae qui occurrit rhombus ◊ vocales A O V continet,* et conſonae K R S L extremis linearum adhaerent. Habes ergo hic nomen KAROLVS.

* Huius rei ratio in procliui eſt. Ipſe enim rhombus ◊ conſtituit O quadratum. Superior eius angulus, cui binae lineae, quae verſus centrum rhombi coeunt, inſertae ſunt, praefert litteram A. Inferior autem angulus litteram V producit.

§. XXXI.

Cruciformia porro diuiduntur in *ſimplicia* et *compoſita*. Illa ſunt, quae ſimplicem crucem ſingulis litteris ad extremam linearum partem adhaerentibus ſiſtunt; haec vero praeter ſimplicem crucem etiam decuſſatam intra quadraturam oſtendunt, litteris orbiculari figura apices litterarum tenentibus. V. C. GOTTFR. LEONH. BAVDIS in Diſſ. qua *ad analyſin Monogrammat. Imp. ac Regum German. Praeparationem* ſiſtit §. VII.

§. XXXII.

§. XXXII.

Quadriformia conſtant *littera fundamentali quadrata, cui reliquae litterae vel innectuntur, vel inſeruntur, vel per contignationem adduntur.* Litterae quadratae ſunt H M N quae binis fulcris inſtructae facile conficiunt quadratum, ſi duae obliquae adhuc accedunt.*

* Haec litterae obliquae mentales ſunt h. e. ſubintelligendae, quia praeſentia illarum non ſolum elegantiae monogrammatis aduerſa foret, ſed litterarum quoque ſtatum turbaret.

§. XXXIII.

Innexio litterarum fit per implexionem litterae in ipſa linea; *contignatio* per contiguitatem litterae cum linea; *inſertio* per collocationem litterae in partibus vacuis quadraturae.

§. XXXIIII.

Iuuabit rem illuſtrare exemplo monogrammatis Ludouici Pii, cuius figuram hic adpoſuimus:

Quadriforme hoc eſt monogramma et nomen HLVDOWICVS continet. Fundamentalis in eo littera eſt H a Francis litterae L praemitti ſolita. (§. XXI.) Dextrum fulcrum linea transuerſali inferne addita repraeſentat L. Lineolae ex vtriusque fulcri inferioribus angulis procurrentes inſeruiunt vocali V, quippe quae quater in nomine recurrit, producendae. Ex curua-

tura in fulcri dextri parte ſuperiori littera D per contignationem formatur. Vocales O et I per inſertionem adiectae ſunt, illa ſuper lineam transuerſalem, haec infra illam collocata. C Francicum ſeu quadratum dimidiatum [in ſiniſtro fulcro conſpicitur. S denique in eiusdem litterae medio ad laeuam poſitum exſtat.

§. XXXV.

Monogrammata, quae tantummodo principis nomen proprium continent, vocantur *nominalia;* quae vero praeter nomen proprium titulos etiam, qui cuique Imp. et Regi placuerunt, complectuntur *titularia* adpellantur. Et haec rurſus in *regia* ſeu ea, quae Regibus noſtris nondum imperiali dignitate conſpicuis ſolemnia fuerunt, et *imperialia*, quae iisdem ad imperii faſtigium euectis in vſu fuerunt, recte diſpeſcuntur.

§. XXXVI.

Origo Monogrammatum in diplomatibus recte nobis arceſſenda videtur a conſuetudine Chriſtianorum veterum, qui contractus aliaque inſtrumenta crucis ſigno notabant, eidemque nomen adſcribebant. DAN. PAPEBROCHIVS in *Propylaeo antiqu. P. I. Cap. IV. n. 54.* Quemadmodum enim crucis ſignum commune veluti ſymbolum Chriſtianorum habebatur; ita quoque vix quisquam nomen ſuum ſcribebat, quin crucem illi praenotaret. Factum inde eſt, vt iam antiquitus ſignum hoc pro fide et ſubſcriptione in inſtrumentis cederet, ceu eleganter ſummus ICtus IACOBVS CVIACIVS in *Paratitl. ad Cod. L. I. T. VIII.* obſeruauit ex *L. vlt. §. 2. C. de iure deliber.* qua diſerte Iuſtinia-

ſtinianus ſanxit, vt heres rudis ſcribendi hereditatem adiens inuentarium litteris ab aliis ſubſcriptis crucis ſignum ſua manu ſubnotet.* V. CHRISTIAN. WILDVOGEL *de venerabili ſigno crucis Cap. III. §. 12. ſq.*

* Hinc per ſignum, quo nomine crux domini ſemper veniebat medio aeuo nihil aliud intelligebatur quam ſubſcriptio. CAROLVS DV FRESNE in *Gloſſar. med. et infim. latinit. v. crux et ſignum.* Probari hoc poteſt exemplis quamplurimis ex traditionibus Fuldenſibus, Werthinenſibus, Friſingenſibus, aliisque ſimilibus. Exſtat apud GOLDASTVM *Scriptor rer. Alemann. T. II. P. I. n. XVII.* charta permutationis, in cuius fine haec habentur: *Actum in Chiricheim in cubiculo regis publice praeſentibus iſtis, quorum hic ſigna continentur. Sign. Totoni, qui hoc concambium cum Grimaldo Abbate et aduocato ſuo Libone perpetrauit. Sign. Witperti, † Pero, † Vuoluuini, † Hagano, † Libo iunior, † Vto, † Iſanbart, † Erchanfrid, † Ridhard, † Meginbert, item † Vto, item † Vuitpert. Ego itaque Theodhardus Praepoſitus vice Remmingi, presbyteri rogatus ſcripſi et ſubſcripſi. Notaui diem Martis II. Non. April. ann. XXVII. regni HLudowici in orientali Francia ſub Karolo principe eiusdem Hludouuici Regis filio.*

§. XXXVII.

Quum vero monogramma inſtar ſubſcriptionis ſit, et ideo *ſignum* quoque audiat, nihil ſane prohibet; quo minus illud in crucis locum ſucceſſiſſe exiſtimemus. Antiquior tamen illorum vſus fuit in operibus muſiuis et aulaeis baſilicarum, quam in diplomatibus, ſiquidem ex illis exempla, quae habet, omnia repetit HRABANVS MAVRVS de *inuent. lingu. et not. antiqu.* ap. GOLDASTVM *Script. rer. Alemann. T. II. P. I. p. 70.*

§. XXXVIII.

Ex his iam facile conſtabit cur in plerorumque ex Merouingica ſtirpe Regum Francorum diplomatum ſubſcriptionibus crucis ſignum adpareat. Porro

 inde

inde colligi poteſt, omnium antiquiſſima eſſe monogrammata cruciformia, quippe quae nihil aliud ſunt, quam cruces litteris nominis ipſi cruci adnexis ornatae. PAPEBROCH l. c. CHRON. GOTTWIC. *T. I. P. I. L. II. c. I. §. 10.*

§. XXXVIIII.

An vero Carolus M. primus monogrammatibus vſus ſit in diplomatis, quod ſibi perſuadent IO. NIC. HERTIVS de *fide diplom. german. Sect. I. §. VII.* perilluſtris IO. PETR. A LVDEWIG in *Diſſ. de ſcript. et ſubſcript. nexu c. IV. §. VI.* aliique, non ſatis expeditum eſt. Sane ratio introducti ab eo in diplomata illorum vſus, quam in illius imperitia ſcribendi, de qua teſtatur EGINHARDVS in *vit. Caroli M. c. XXV.* quaerunt, rem non conficit.* Immo aperte hanc ſententiam refellit charta Clodouaei iunioris apud MABILLON *de re diplom. L. V. Tab. XVIII. n. I.* et locus in *vita S. Baboleni*, quem adfert Reuerendiſſ. Abbas Gottwicenſis in CHRON. l. c. qui ita ſe habet: *ſed et ipſe Rex Clodouicus fauens ſubſcripſit, et ſuo monogrammate facto annulo regio inſigniri iuſſit.* Nullum ergo dubium eſt iam ante Carolum M. monogrammata in diplomatis, ſed raro admodum, et a quibusdam modo Francorum Regibus vſurpata eſſe.

* Nemo non intelligit difficilius eſſe monogramma, quam litteras effingere. Parum itaque ſibi conſuluiſſet Carolus ne ſcribendi quidem ſatis peritus, ſi monogrammatis ſchema elegiſſet. Deinde ex Eginhardi verbis nihil aliud colligi poteſt, quam Carolum non ſatis concinne ſcribere didiciſſe. Etenim eum non plane rudem fuiſſe ducendi litteras ſaltem nominis, argumento ſunt diplomata haud pauca Carolina, quorum ſubſcriptiones propria eius manu factae ſunt. Immo ipſe EGINHARDVS alibi Carolum barbara et antiquiſſima heroum carmina

mina ſcripſiſſe refert *Cap. XXIX.* et Poeta Saxo apud LEIBNITIVM *T. I. Scriptor. rer. Brunſuicenſ. p. 163.* de eius exercitio ſcribendi luculenter teſtatur. Elegans eſt ſententia PETRI LAMBECII in *Comm. Bibl. Vindobon. L. II. c. V. p. 262.* quam non poſſum non probare. Exiſtimat is Eginhardum priori loco intelligendum eſſe de ſtudio Caroli M. maiuſculas litteras effingendi, idque parum feliciter illi ſucceſſiſſe. Sic recte ſibi conſtare videtur Eginhardus.

§. XL.

Certior et conſtans Monogrammatum in diplomatibus vſus a Carolino demum aeuo obtinuit. Cruciformes autem monogrammatis figuras neglexit Ludouicus Pius, et quadratas adoptauit,* quem ſequuti ſunt ſucceſſores eius omnes, ſi excipias Carolos Caluum ſcilicet, Craſſum, Arnolphum, et vnum ex Regibus et Imp. germanicis Conradum I, qui cruciformia monogrammata retinuerunt.

* Rationem huius rei hanc reddit PAPEBROCHIVS in *Propyl. antiqu. P. I. c. IV. §. 57.* quod ad rhombum efformandum litterae in nomine Ludouici defuiſſent, et aptius primae litterae H quam cruci ceteras litteras adiungi poſſe viſum eſſet. Caue vero idcirco credas Ludouicum Pium auctorem eſſe cruciformium. Nam iam ante eum eiusmodi ſpecies in baſilicis Italiae vſitatas fuiſſe egregie obſeruauit V. C. BAVDIS in *Praeparat. ad analyſ. Monogramm. §. XIV.*

§. XLI.

Titularia monogrammata, quae paullo ante deſcripſimus ab Ottonis II. Imp. temporibus inualuerunt. Hic enim Imperator factus titulum IMPERATORIS AVGVSTI nomini ſuo adiecit, quem morem dein ſucceſſores eius conſtanter obſeruarunt. CHRON. GOTTWICENSE *T. I. P. I. L. II. c. VI. §. 5. p. 228.* Vnde non audiendus eſt PAPEBROCHIVS *Propyl.*

 antiqu.

antiqu. P. I. c. IV. §. 60. ſq. qui Henricum II. primum auctorem titularium facit. Nec quemquam mouere debet IO. NIC. HERT, qui in Comm. *de fide diplom. Sect. I. §. VII.* auctoritate ZYLLESII ductus, ſcribit poſt Conradi Salici demum tempora monogrammata regiae dignitatis nomina habere coepiſſe.

§. XLII.

Pictura monogrammatis vel ab ipſis Regibus et Impp. vel iuſſu illorum a Notariis conficiebatur. Vtrumque factum eſſe luculenter clauſulae commemorationis in diplomatis ſolemnes loquuntur. Talis eſt Caroli M. *noſtrae manus ſignaculis chartam affirmare decreuimus* apud ZYLLESIVM in *defenſ. abbat. S. Maximini P. III. n. 4.* Ottonis II. *hanc chartam connexis etiam nominis noſtri litteris, ſubtus quodam charactere per obliquum ducto more noſtro firmauimus* ap. Cl. SCHANNAT in *Vindic. dipl. arch. Fuldenſ. p. 93.* Exarati a Notariis regii vel imperatorii characteris exempla habes in dipl. Ludouici Pii ap. D'ACHERY *Spicileg. vet. Scriptor. T. VIII. p. 140. eam chartam nominis noſtri charactere muniri iuſſimus.* In dipl. Friderici I. ap. SCHANNAT in *Vindem. litt. coll. II. p. 117. ſigni noſtri charactere firmare praecepimus.* Plures legas velim apud BAVDIS *Praeparat. ad analyſ. §. XIX.*

§. XLIII.

Quum monogramma in locum crucis, quae pro ſubſcriptione olim cedebat, ſurrogatum ſit, (§. XXXVII.) obſcurum eſſe nequit, ſubſcriptionis vice illud in diplomate fungi. Hinc formulae ſolemnes, quae in fine diplomatum leguntur: *manus propriae notam addidimus, manu noſtra*, item *regali imperiali firmauimus, roborauimus,*

mus, *ſignauimus*, *ſcripſimus*, *ſubſcripſimus*, item *cum ſubſcriptione corroborauimus*, aliaeque addita ſaepe demonſtratione *ſubtus*, *ſubter*, *vt infra videtur*, *vt ſubtus appa-ret*, *vt infra poterit videri*, quibus monogrammata diſerte innuuntur.

§. XLIIII.

Quum ergo monogramma pro ſubſcriptione ſit, poſt completum praeceptum illud ponendum eſſe recte cenſet Auctor vetus ſyntagmatum dictandi ſupra laudatus. In Carolingorum diplomatis ante datam intra ipſam indicationis formulam reperitur, et quidem vsque ad Carolum Caluum ſemper vocem ſigni excipit, vti teſtantur ſpecimina ap. MABILLON L. V. *de re diplomat. Tab.* 23. 24. 26. 30. 31. Succeſſores vero poſt nomen proprium, aliquando etiam, ſed rarius poſt vocem domini illud adponunt. v. CHRON. GOTTWIC. in *Tabulis p.* 89. 140. 142. Sub poſterioribus Regibus ac Imp. valde quoque variatum eſt, nec idem ſemper locus monogrammatis fuit.

§. XLV.

Tandem monogrammata, ſigna auctoritatis regiae et imperatoriae certiſſima, et argumenta plenae fidei, * multorum ſaeculorum vſu probata poſt Fridericum III. aliis IV. Maximiliani I. patrem ſaeculo XV. fere exoleuerunt. ** HERTIVS de *fide dipl. Germ. Sect. I. §. VII.* perill. IO. PETR. DE LVDEWIG in *Comment. ad A. B. T. XXVI. §.* 2. *Tom. II. p.* 585. Succeſſerunt tum in locum illorum litterarum per conſequentiam ſubſcriptiones, eam forte ob cauſſam, quod ingenioſa Notariorum induſtria monogrammatis characterem

tam

tam intricatum redderet, vt effingere illum Imperatoribus perquam taedioſum videretur.

* Id quod ſatis luculenter ex ipſis formulis in commemorationum clauſulis vſitatis intelligitur, qualis eſt: *vt haec auctoritas ſui vigoris perpetuam obtineat firmitatem manus noſtrae ſubſcriptione eam firmauimus.*

** Diſſentiunt hic viri eruditi, et alii cum Friderico II. alii cum Carolo IV. monogrammatum vſum intercidiſſe, alii poſt Maximilianum I. illa negligi coepiſſe exiſtimant. Sed in viam facile eos reduxeris ſi diuerſas monogrammatum epochas ſtatuas V. C. BAVDIS *c. l.* §. *XXVII.*

§. XLVI.

Equidem Carolus IV. in chartis ſolemnioribus monogrammata veluti poſtliminio in vſum reuocauit, ſed nullum ex ſucceſſoribus inuenit, qui exemplum eius ſequi voluerit. Subſcriptiones *manu propria*, quae in locum monogrammatum ſucceſſerunt, inuenit Maximilianus I. Hic enim diploma ampliſſimum de a. MCCCCLXXXVI. quo iuri imperii in ciuitatem Moguntinam renunciauit, ſequenti muniuit formula: *Nos Maximilianus Romanorum Rex ſupra ſcripta recognoſcimus per manum ppr.* Dn. DE GVDENVS in *Praef. Syllog. varior. diplomat. p. 28.*

§. XLVII.

Quum vero dudum obſeruatum ſit adcuratam horum ſignorum cognitionem permultum conferre ad ſubolendas et detegendas diplomatum fraudes, nihil reliqui fecerunt viri doctiſſimi, vt monogrammata Impp. et Regum germanicorum inde a Caroli M. aeuo colligerent, et ſchemata illorum oculis ſubiicerent. Inter hos eminent SEBAST. MVNSTER in *Coſmograph. Lib. III.* * NICOL. ZYLLESIVS in *Defenſ. Abbat. imperial.*

perial. S. Maximini P. III. OCTAVIVS STRADA in *Vitis Imperator. et Caeſar. Romanor.* ONVPHR. PANVINIVS de *Princip. Romanis L. IV.* CAROLVS DV FRESNE in *Gloſſario v. Monogramma.* DAN. PAPEBROCH in *Propyl. antiqu. P. I. c. IV.* Vna cum diplomatibus monogrammata eleganter aeri inciſa exhibentur in CHRON. GOTTWIC. *Tomo Prodromo.* Adcurate quoque illa repraeſentauit vir magni nominis IO. DAVID KOELER in *Hiſtor. Imp. Germ.* quae opus hoc praeſtantisſimum mirum in modum ornant. Ex hisce aliisque probatisſimis auctoribus ſingulorum Imperatorum ac Regum Germanorum monogrammatum ſchemata deſumta, et in peculiari tabula delineata cum cura et inſigni doctrinae adparatu explicauit V. C. GOTTFR. LEONH. BAVDIS in *Analyſi Monogrammat. Impp. ac Regum Germ. a Carolo M. vsque ad Conradum III.* cui iungenda eſt *praeparatio ad hanc analyſin*; quibus binis commentationibus egregie hanc rei diplomaticae partem perpoliuit.*

* Optima huius operis editio eſt, quae prodiit Baſileae apud Henr. Petri a. 1550 ideo reliquis praeferenda, quia in hac monogrammata reperiuntur, quae fruſtra in aliis quaeſiueris. Vtinam et diplomata addidiſſet laudatus MVNSTERVS.

§. XLVIII.

Sed haec de Monogrammatibus ſufficiant. Nunc reſtat, vt regulas, quae huc pertinent, omnes collectas, vno quaſi faſce complectamur. Quum conſtans et interruptus Monogrammatum vſus inde a Caroli M. temporibus vsque ad Conradum III. viguerit; facile patet genuina huius aetatis diplomata,* complicato hoc charactere vix ſine periculo νοθείας carere poſſe.

K * De

* De autographis hoc tantum accipi velim. In apographis enim frequenter admodum monogramma omiſſum eſt, quia illud fere otioſum credebat monachorum vulgus. Nemo non videt maximam diplomatis vim pendere a ſubſcriptione Principis; ſed quum huius vice fungeretur monogramma, abeſſe ſane illud non potuit ab authentico diplomate. Recte proinde BALDVS ad *L. 3. Bene a Zenone C. de quadriennii praeſcriptione n. 4.* fidem inſtrumento derogat, in quo ſignum non adparet. Per ſignum monogramma intelligit, vtpote quod verba eius liquido oſtendunt. Ita vero ait: *ſequitur in textu;* ex epiſtalmate, *gloſſa exponit, quod iſtud eſt, quod Imperator facere ſolet: vel eſt ſcriptura, quam ipſe Princeps ſcribit, et ideo, cum omnes Caeſares habeant de conſuetudine in medio quorumcunque inſtrumentorum, procedentium de aula Caeſarea, facere* CERTAS LITTERAS GROSSAS CVM CERTIS LINEIS, *ſi illud ſignum non inuenitur, tale inſtrumentum nullius eſt momenti.* Itaque pro apochis tantum, non pro authenticis haberi debent diplomata ex hoc aeuo; quae ſine monogrammate occurrunt. V. C. BAVDIS in *Analyſi monogrammat. Impp. ac Regum germanicor. §. XXXV.*

§. XLVIIII.

Quumque Reges Francicae ſtirpis Caroli omnes, itemque Arnolfus, et ex Regibus Germanicis Conradus I. non niſi cruciformibus, reliqui vero quadriformibus Monogrammatibus vſi ſint, (§. XL.) conſequens eſt, vt pro ſpuriis haberi debeant, quotquot his cruciformia, illis vero quadrata adfinguntur. *

* Regula haec tam certa eſt, vt et impoſtores parce contra eam peccarint, et non niſi pauca exempla contraria reperiantur. Arnolfo tamen quadriforme monogramma tribuitur apud CHRISTOPH. BROWERVM in *Annal. Treuirenſ. T. I. L. IX. p. 436.* et cruciforme Ludouici Pii monogramma habetur in FERDINANDI VGHELLI *Italia ſacra Tom. VIII. p. 45.* quae manifeſto falſa eſſe quilibet facile per ſe intelligit.

§. L.

Diximus titularia monogrammata Ottonis II. Imp.

Imp. temporibus primum coepiſſe. Vnde iam ſponte liquet, omnia, quae aetatem iſtam anteuertunt, monogrammata nominalia eſſe, et titularia, quae Principibus prioribus tribuuntur, merito reiicienda.*

* Vix ergo dignum refutatione eſt monogramma Henrici I. quod imperiale nomen complectitur et aeri inciſum exhibet CAROLVS DV CANGE in *Gloſſario v. monogramma*, quia potius Henrico II. Imp. conuenit, cui illud proinde vindicauit REV. ABBAS GOTTWICENSIS in CHRONICO *T. I. P. I. L. II. c. II. §. V. p. 141.* Sic quoque DANIEL PAPEBROCH in *Propyl. antiquar. P. I. cap. IV. §. 60.* recte falſi damnauit omnia Ottonis M. titularia monogrammata. Tale vero occurrit in HENR. MEIBOMII *Scriptor. rer. german. Tomo I. p. 752.* quod praeter nomen titulos IMPERATOR AVGVSTVS refert.

§. LI.

Quamquam ex communi Dd. ſententia diuerſitas manus vel atramenti ſuſpectum reddit inſtrumentum, quod ab vna perſona eodemque tempore ſcriptum perhibetur: aliter tamen ſe res habet in monogrammate. Quum enim vel Principes ipſi, vel iuſſu illorum alii illud ſubnotarent, nihil ſane fidei eius detrahi poteſt ideo, quod alia manu, vel alio atramento quam ipſa charta ſcriptum reperiatur. Nonne fieri potuit, vt alius notariorum monogramma effingeret, alius vero ipſam chartam conſcriberet?

§. LII.

Denique ex definitione monogrammatis facile conſtabit in falſi ſuſpicionem venire monogramma, in quo litterae reperiuntur nomen aut elogium non intrantes. Quis enim credat Principem aut notarium monogramma pingentem, ignoraſſe, quibus litteris

nomen aut titulus conſtet? Idcirco non ſit veroſimile addidiſſe eum litteras, quae ad formandum monogramma nequaquam pertinere vel ſtupidus intelligit, praeſertim quum quilibet Principum in promtu habuerit aliqua ſpecimina, in quibus nec abundet, nec deficiat quidquam litterarum.

CAPVT III.
DE SIGILLIS.

§. LIII.

EXTERNIS diplomatum notis porro accenſentur ſigilla, quae nobiliſſimam rei diplomaticae partem, et praecipuum de fide chartarum κριτήριον conſtituunt. Quemadmodum vero ſigilla ideo gentibus placuerunt, vt ope illorum auctoritatem fidemque pleniſſimam litteris inſtrumentisque conciliarent: ita quoque nemo non animaduertit *ſigna illa eſſe diplomatibus maioris fidei cauſſa vel impreſſa vel adpenſa.* *

Hinc formulae diplomatum ſolemnes, quibus annexi ſigilli auctoritas ſingulari elogio inculcatur: *non abs re viſum eſt, vt huius formae inſtitutio inconcuſſa et irrecisa maneat* SIGILLI IMPRESSIONE *rem ſtabiliter roborare* item: *ne praedictus quisquam deinceps inquietare, moleſtare, perturbare praeſumat praeſentis paginae conſcriptione ac* SIGILLI MEI *impreſſione eos in perpetuum communiui. Ad perpetuam huius largitionis confirmationem praeſentis paginae teſtimonium* SIGILLI MEI *impreſſione communiui*, et quae ſunt aliae.

§. LIIII.

Iam vero primo omnium obſeruanda eſt alia vocis ſigilli ſignificatio, quam ſupra iam attigimus. Saepe

Saepe enim ſigillum ipſum inſtrumentum ſeu diploma denotat. Ita LEX ALAMANNORVM *T. XXVII.* ait: *ſi quis ſigillum Ducis neglexerit, aut mandatum vel ſignum qualecunque, quod mandauerit, duodecim ſolidis ſit culpabilis.* Hic enim manifeſto ſigillum pro edicto ducis accipitur, ſigillo corroborato. Plura huius rei exempla obſeruauit CAROLVS DV FRESNE in *Gloſſario v. Sigillum.*

§. LV.

Antiquiſſimum ſigillorum vſum apud Francos loquuntur GESTA FRANCORVM *Cap. XII. Requirentes inuenerunt in theſauro Regis annulum Clodouei inſcriptione vel imagine inſculptum*, et GREGORIVS TVRONENSIS *L. V. cap. III. Siggonem Referendarium annulum Sigeberti tenuiſſe ſcribit.* add. MABILLON *L. II. de re diplomat. c. XIV. c. XVI.*

§. LVI.

Apud Germanos ſigillorum vetuſtatem ſatis euincit Charta Arnolfi Ducis Boioariorum de a. DCCCC LXXXIII. apud MEICHELBECK in *Chron. Friſingenſ. P. I. p. 429.* in qua ſigilli in ſubſcriptione mentio fit: *iuſſimus ei hoc praeceptum auctoritatis noſtrae conſcribi, et vt nunc per futura tempora melius credatur, et firmius obſeruetur ſigilli noſtri impreſſione inſigniri fecimus.* Quin et antiquioribus Germaniae Ducibus ſigilla iam vſitata fuiſſe clarisſimis argumentis probauit Reu. Praeſul Gottwicenſis in CHRON. *T. I. L. II. §. XII.*

§. LVII.

Quatuor autem circa ſigilla obſeruanda ſunt I. materia ſigillorum II. modus annectendi ſigilla III. effigies Regis vel Imperatoris, quae in ſigillo re-

praeſentatur, et denique IV. inſcriptiones ſigillorum. Materia ſigillorum varia eſt, et potiſſimum quadruplex, aurea, argentea, plumbea et cerea. IO. MICHAEL HEINECCIVS de *Sigillis veter. Germanor. P. I. c. IV. V. et VI.*

§. LVIII.

Praeualuit autem cera in ſigillis ob materiae vilitatem et mollitiem ceteris ad vſum adcommodatior: ideoque in antiquiſſimis chartis diplomatisque tam Francicis Merouingicae et Carolingicae ſtirpis apud MABILLONIVM, quam germanicis, vtpote Conradinis, quae exhibet CHRON. GOTTWICENSE L. II. Henricianis, Ottonianis aliisque cerea ſigilla frequentius reperiuntur. Variatum quoque eſt in colore cerae in ſigillis vſurpatae. Alba cera ſub ſtirpe prima et ſecunda Regum Francorum, aliquando paullum rubricata obtinuit auctore MABILLON *L. II. de re diplomat. c. XVI.* Idem cerae color obſeruatur in ſigillis diplomatum Conradinorum et Henricianorum, vti teſtatur CHRON. GOTTWIC. *L. II. Cap. I. §. XIII.* item Ottonis M. quod oſtendit BENIAMIN LEVBER *Magdeburgiſchen Stapel-Unfug n. 1572.* et ſequentium imperatorum ſigilla pleraque candidae cerae impreſſa reperimus.

§. LVIIII.

Quamuis vero WILTHEMIVS in *Vindic. hiſtor. pro Cenſura Conring. p. 87.* antiquiſſima Francorum ſigilla luteum colorem prae ſe ferre exiſtimet, eumdemque omnium primum in diplomatibus medii aeui locum obtinuiſſe contendat IO. MICH. HEINECCIVS *de Sigillis Part. I. cap. VI. §. III.* tribuendum tamen hoc eſt

tempo-

temporis diuturnitati, quae illum colorem induxit. Candidiſſima enim cera cum tempore flaueſcit, et ſigilla, quae extrinſecus lutea videntur, intrinſecus candidi ſunt coloris. Rubrae ſeu miniatae et viridis cerae vſus non quidem nullus apud Germanos fuit, ſed tamen paullo ſerius inualuit. Ex Imperatoribus rubra cera primus forte ſignauit Fridericus I. Huius enim ſigillum diplomati Spirenſibus conceſſo annexum ita deſcribit CHRISTOPH. LEHMANNVS in *Chron. Spirenſi L. V. c. 64. p. 531. das Siegel dieſes Brieffes iſt in rothen Wachs mit dieſen Worten:* Fridericus Dei gratia Romanorum Imperator Auguſtus. Sed quum hoc ſigillum etiam monogrammatis figuram praeferat, quod plane ſingulare et inſolens eſt, de eius fide amplius deliberandum videtur. Poſt interregni tempora paullo frequentius rubri coloris vſus adhiberi coepit, et magno in pretio haberi, ſiquidem teſte IO. SEBAST. MVLLERO in *Annal. Saxon.* Sigismundus Imp. ex Miſnenſibus primum Friderico bellicoſo, Electori XXV. Mart. MCCCCXXIII. hac cera ſignandi facultatem conceſſit. *Er thät ihm die beſondere Gnade,* (ſunt verba ſcriptoris) *daß er und ſeine Erben fürbaß zu ewigen Zeiten, alß Herzoge zu Sachſen und des Reichs Churfürſten alle ihre Briefe mit rothen Wachſe verſiegeln möchten.*

§. LX.

Viridi cera Principes imp. magis quam Imperatores et Reges Germaniae in ſigillis delectati ſunt, licet Galliae Reges eam quoque in deliciis habuerint, vti auctor eſt MABILLON *L. II. de re diplomat. cap. XVI. §. 1.* Quamuis vero et huius coloris vſus recentior ſit, vti diximus,

mus, non tamen a ſaeculo XIV. demum obtinuit, ceu ſibi perſuaſit HEINECCIVS de *Sigillis l. c. ſ. VIII.* ſed integro ſaeculo prius, quia Henricus illuſtris, Marchio Misnenſis iam a. MCCLXXXV. hac cera diploma ſignauit. v. V. C. IO. GOTTLOB HORN in *Henrico illuſtri Cap. VIII. ſ. XXV. XXVI.*

§. LXI.

Caeterum ſigilla eo maiorem prae ſe ferunt antiquitatem, quo aridior magisque exſiccata eſt cera, ex qua conflata ſunt. Hinc ſpurium omnino cenſeri debet, quod ceu antiquius venditatur ſigillum, in quo cera mollis adhuc et pinguis adparet.

§. LXII.

Neque vero adeo perpetuus fuit cereorum ſigillorum vſus, vt plane exularent aurea, vti viſum eſt BENIAMIN LEVBERO de *Stapula Saxonica l. c.* et BERNHARDO A MALLINKROT de *Archicancellariis et Cancellar. p. 462. edit. Wenckeri.* Nam vti mos auro ſignandi litteras ſatis antiquus eſt, et iam a Graecis Imperatoribus vſurpatus: ita quoque Franci aeque ac Germanici Imperatores aurea nonnumquam ſigilla adhibuerunt. Praeſertim locus illis fuit in negotiis grauioribus, in quibus ipſa imperii maieſtas hoc poſtulare videbatur, vti eleganter obſeruat laudatus HEINECCIVS de *Sigillis P. I. Cap. IV. ſ. VIII.* et litteris paullo maioris momenti, vt externo etiam ſplendore illarum auctoritatem facerent teſtatiorem. Diplomata aureo vel plumbeo ſigillo munita proprie vocantur bullae, de quibus ex inſtituto egit HENR. GVNTHER. THVLEMARIVS in opere *de bullis.* add. IO. FRIDE-

RICVS

RICVS PFEFFINGER in *Notis ad Vitriarium L. I. tit. II. §. XIII. lit. b.*

§. LXIII.

Nihil attinet hic recenſere aureas bullas Carolingorum, quia otium hic nobis fecit HEINECCIVS l. c. §. V. ſed Germanicorum Impp. quae memorantur, aurea ſigilla non ignorare forſan operae pretium erit. Otto I. auro diploma ſignauit apud GOLDASTVM *Conſtitut. Imperial. Tom. I. p. 216.* quem ſequutus eſt Otto III. vti patet ex eius diplomate de a. DCCCCXCIX. apud MARGARINVM in *Bullario Caſinenſi Tom. II. p. 61.* cuius haec eſt ſubſcriptio: *manu propria ſubſirmauimus et aurea bulla noſtrae Maieſtatis communiri praecepimus.* Henricus II. aurea bulla diploma, eccleſiae Paderbornenſi conceſſum, confirmaſſe dicitur, ſed eamdem tantum inauratam eſſe teſtatur SCHATENIVS *L. V. Annal. Paderbornenſ. Tom. I. p. 409.* Henrici III. auream bullam deſcribit BVCHELIVS in *Notis ad Wilhelm. Hedam p. 126.* qualis et laudatur in *Chronico Caſſinenſi L. II. c. 81.* At Henricum IV. a bullarum vſu plane abſtinuiſſe cenſeo, quia Bruſchiana laudata HEINECCIO *Cap. IX. §. XLIII.* merito ſagacioribus ſordet. Si fides BARONIO *Annal. eccleſiaſtic. Tom. XII. ad a. 1122.* Henricus V. litteras, quibus ius inueſtiturae per annulum et baculum ceſſit Calixto II. P. R. aureo ſigillo communiuit. *

* Variae commemorantur Caroli M. aureae bullae, ſed aliae dubiae ſunt fidei, aliae furto ſubreptae ſunt, de quarum γνησιότητι nemo iudicare poteſt.

L §. LXIIII.

§. LXIIII.

Nec exſtincta cum Henrico V. Imp. ſtirpe Salica euanuiſſe vſum aurearum bullarum ſatis demonſtrat ſubſcriptio diplomatis, quo Lotharius Abbatiam Stabulenſem in ſuam et imperii tutelam ſuſcepit a. MCXXXVII. apud LÜNIG *Spicileg. eccleſiaſtic. Tom. III. p. 791. et vt hoc ratum inconuulſumque in omnia tempora maneat, hoc praeceptum et propria manu ſignauimus, et aurea bulla inſigniri fecimus.* Conradum III. aureis bullis vſum eſſe ex SAM. GVICHENON Bibliotheca Sebuſiana probat CAROLVS DV CANGE in *Gloſſar. voc. Bulla.* Non vna, ſed variae bullae aureae Friderici I. laudantur a ſcriptoribus BROWERO *Annal. Treuirenſ. L. XIV. a. 1156.* MADERO *Antiquitat. Brunſuic. p. 119.* aliisque. Talis quoque eſt, qua munitum eſt diploma, quo Ducatus Weſtphaliae Henrici Leonis proſcripti Philippo Archiepiſcopo Colonienſi adſignatus eſt, apud GELENIVM *Lib. VII. Syntagmat. p. 73.* Otto IV. et Philippus IV. duo illi imperii aemuli, priorum Imperatorum morem auro ſignandi diplomata ſequuti ſunt. De illo hoc compertum eſt ex ſubſcriptione litterarum ad Mediolanenſes de a. MCCIX. apud LÜNIG *Tom. I. Codic. Ital. diplomat. p. 396. n. 7.* Huius vero bullam auream deſcribit GELENIVS in *Vita S. Engelberti p. 32.* Non potuit non Fridericus II. qui imperii maieſtati tuendae et augendae adeo intentus fuit eamdem ſigillis aureis quoque prae ſe ferre, quorum plura, quam vllius Imp. commemorantur. Tale adpenſum reperio diplomati, quod de libertate principum dedit a. MCCXXXII. prolato a viro illuſtri IO. PETR. DE LVDEWIG

WIG in *Reliqu. MSCtor. Tom. VII. L. IV. p. 515.* cui adiungimus reliquas bullas aureas, quas hanc in rem producit HEINECCIVS *Part. I. c. IV. §. V. p. 35.*

§. LXV.

Collapſa magni Interregni temporibus Caeſarum auctoritate, ſplendor quoque ſigillorum obſoleuit, ſic, vt V. C. IO. GVIL. HOFFMANNVS, qui ſumma cum cura diplomata Henrici VII. Conradi IV. Guilielmi Bataui, Richardi et Alfonſi excuſſit in *Iure publ. quod in S. R. I. magni Interregni tempor. obtinuit §. XXXI. ſq.* nullam horum Imperatorum auream bullam obſeruauerit. Redeunte vero poſt Interregnum laetiore rerum facie, ſenſim aurearum bullarum vſus rediit, et nullus fuit poſtea imperator, quin auro ſubinde ſignauerit diplomata. Hinc exſtant aureae bullae Rudolphi I. Ludouici Bauari, Caroli IV. Sigismundi, Friderici III. memoratae IO. SCHILTERO ad CHRONICON IAC. A KOENIGSHOFEN p. 1102. et reliquorum inſequentium, de quibus THVLEMARIVS in tr. *de bullis aureis cap. II. p. 8.*

§. LXVI.

In quantitate bullarum aurearum non eſt cur earumdem varietatem miremur. Etenim haec Caeſarum magnificentia plurimum conſtitit, et hic plerumque non tam imperatoris liberalitas aeſtimanda, quam eius ſumtuum erogatio, cuius gratia diploma concedebatur.

§. LXVII.

Argentearum bullarum vti nullus fuit apud Germanos vſus; ita quoque altum de illis vbique ſilen-

 tium

tium eſt, quin et apud Francos nulla eius metalli ſigillorum veſtigia obſeruauit IO. MABILLON *L. II. de re diplomat. c. XVI. §. 16.* Quamvis vero plumbeae bullae veluti propriae fuerint Pontificibus Rom. qui dulce putant aurum piſcari plumbo, non tamen nulla exſtant exempla viliſſimum illud metallum ſignandis diplomatis Imperatores Germ. adhibuiſſe. Exſtat enim plumbea bulla Ottonis M. teſte ſubſcriptione diplomatis apud MARGARINVM in *Bullario Caſſinenſi Tom. II. p. 48. quod vt verius credatur, diligentius obſeruetur ab omnibus, manu propria roborantes ſigillo plumbeo ſigillari praecepimus.* Ottonis III. bullam plumbeam laudat IO. MABILLON *de re diplomat. L. III. p. 578.* et binas alias ex HVNDII *Metropol. T. I. p. 364.* et MEIBOMIO *Scriptor. rerum German. p. 437.* adfert Reu. Praeſul Gottwicenſis in CHRONICO p. 212. Conradus II. diploma eccleſiae Friſingenſi conceſſum an. MXXXIII. plumbo ſignauit apud P. MEICHELBECK *Chron. Friſingenſi Part. I. p. 299.* Maieſtati imperii quum plumbeis bullis vix conſuli poſſe animaduerteret Fridericus I. iisdem plane videtur abſtinuiſſe.

§. LXVIII.

Alterum eſt, vt qualis anneſtendi ſigilla modus fuerit videamus. Germanicorum Imperatorum diplomata ita ſignabantur, vt membrana ea parte, cui ſigilla imprimuntur, in crucis modum incideretur, deinde cera ex vtroque latere ſciſſurae iſti cruciformi, et ſigillum intrinſecus cerae imponeretur, ita, vt intrinſecus et extrinſecus quaſi cohaereat. Modum hunc anneſtendi ſigilla Saxonicis Imperatoribus vſitatum eleganter deſcripſit BENIAMIN LEVBER in

Stapula

Stapula Magdeb. n. 1572. At melius eumdem cognoſcere licet ex αὐτοψία ectypi ſigilli, cui pars antica, effigie ornata, defecit, in CHRON. GOTTWIC. *L. II. p. 164.*

§. LXVIIII.

Sed valde modus hic imprimendi ſigilla fraudibus patuit. Quam facile enim cera, membrana ad ignem modice incaleſcente, in poſtica parte abradi vel diſcindi potuit, et ſigillum integrum alio transferri? Acute, vt ſolet, impoſturam hanc in diplomate Abbatis S. Donati de Scozula odoratus eſt Innocentius III. P. R. in *Cap. 5. X. de fide Inſtrumentorum*, cuius verba digna ſunt, quae hic adſcribantur: *Rurſus*, inquit *cum cera ſigilli ab interiori parte vetuſtiſſima eſſet, cera, quae poſita erat ab exteriori parte quaſi ad conſeruationem ſigilli recens erat et mollis, quod cum diligenter inueſtigatum fuiſſet, certo certius eſt compertum, quod ſub vetuſto ſigillo charta fuerat perforata, et per glutinum nouae cerae, quae poſita fuerat exterius quaſi ad conſeruationem ſigilli, vitioſe fuit ipſi chartae ſubiunctum: Eadem falſitatis ſpecie per vitioſam videlicet appoſitionem ſigilli caetera fere priuilegia Romanorum Imperatorum, praeter priuilegium Henrici, vel falſa reperta ſunt vel falſata.* Hinc iam facile reddideris rationem, cur tot falſis diplomatibus ſincera ſigilla adfixa reperiantur, quale exemplum Innocentius adfert in *Cap. 5. X. de crimine falſi*, vbi ipſe recte cenſet bullam genuinam furtim ſubreptam, et callide falſo diplomati adſutam eſſe. Sic quoque ſigillum diplomatis Lindauienſis probum et ſincerum viſum eſt HERM. CONRINGIO, quod a genuino diplomate auulſum eſſe nemo dubitauerit.

§. LXX.

Idem ſigilla affigendi modus placuit Francis, vti docet MABILLON *L. II. de re diplomat. Cap. XXXVI. §. III.* et ab his ad Germanos, vti pleraque alia, deriuatus videtur. Manſit huius moris cuſtodia in Germania conſtanter vsque ad ſaeculum XII. quod vel diplomata Henrici IV. et Henrici V. prolata in CHRONICO GOTTWICENSI aliaque complura ſatis luculenter teſtantur.

§. LXXI.

Sigilla vero hunc in modum membranae affixa non eumdem omnia locum occupare ſolent. A Merouingis enim plerumque affigebantur paullo ſupra extrema Datae, quam vocant, verba. At Carolingorum diplomata ſigillum fere affixum habent poſt Cancellarii aut Referendarii nomen. Caeteri Imperatores locum ſigillo elegere e regione ſigni et recognitionis Cancellariorum, ita tamen, vt dextrum plerumque latus, numquam fere ſiniſtrum teneret. IO. NICOL. HERTIVS de *fide diplomatum Sect. I. §. XVII.*

§. LXXII.

Poſterioris aetatis mos eſt ſigilla adpendendi, et ſaeculo XII. fere ad finem properante poſt Friderici I. Imperatoris mortem in Germaniae inoleuit. Equidem iam longe antea hoc vſitatum fuit, ſed tantum in bullis aureis, et plumbeis, quippe quae aliter quam hoc pacto membranae illigari non poterant. At cerea ſigilla non prius, quam poſt Friderici I. exceſſum diplomatibus ex filis, cera capſulis impreſſa, apud Germanos adpendi coeperunt. Ita conſtat ſententia

laudati

laudati LEVBERI exiſtimantis, ſub Sueuicis demum Imperatoribus nouum hunc ſigilla imprimendi modum in morem iuiſſe. HEINECCIVS *de ſigillis P. I. c. XVI. §. IV.*

§. LXXIII.

Porro ſpectandae ſunt ſigillorum imagines, quas ſi praecipuum diplomatibus ornamentum adferre dixero, neminem me ſpero habiturum contradicentem. Hinc numquam imagines in ſigillis omiſſas eſſe certisſimum videtur. Sane antiquiſſima Francica ſigilla Regis effigie inſignita fuiſſe luculenter oſtendit annulus Childerici I. Regis Francorum Tornaci in eius ſepulcro anno MDCLIII. repertus. Hic enim Principis armati effigiem cum inſcriptione: CHILDERICI REGIS repraeſentat. V. IO. IAC. CHIFFLETIVS in *Anaſtaſi Childerici c. VII. p. 99.* Colligi quoque hoc poteſt ex loco ex *Geſtis Francorum* ſupra adlato, quo annulus, Clodouei imagine inſignitus, inuentus dicitur.

§. LXXIIII.

In diplomatibus Imperatorum et Regum Germaniae quae occurrunt formulae, quibus ſigillum ipſa imaginis voce denotatur, neminem dubitare patiuntur, ſigilla germanica imaginibus fuiſſe conſpicua. Sic, vt vnum modo huius rei exemplum adferam, Conradus III. Imp. in diplomate, Bremenſi eccleſiae conceſſo imaginis ſuae in ſigillo expreſſae mentionem facit his verbis: et *vt haec ab omnibus ſic diſpoſita et conſtituta eſſe noſcantur, praeſentis ſcripti paginam fieri, et* NOSTRAE IMAGINIS *ſigno roborari mandauimus.* LINDENBROG *Priuileg. eccleſ. Hamburg. n. 45. p. 155.*

§. LXXV.

§. LXXV.

Quandoquidem vero effigies ſigillorum tantum habent et momenti, et ſplendoris, vt eas prae caeteris magno in pretio habeant viri harum rerum peritisſimi, non male forſan huic opuſculo conſulere videremur, ſi illas aeri inciſas hic ſubiiceremus. Nemo enim tam incurioſus antiquitatis eſt, qui non fructum oculis gratiſſimum capiat, ſi in aere ſpectet venerandos Imperatorum Regumque Germ. vultus, in quibus, vt eſt vultus animi index, oculis quaſi cernat mox huius indomitam animi ferociam, et ſpectatam belli domique virtutem, quae in viuo eluxit: mox illius degenerem inertiam ignobilemque mollitiem, qua in vita fere diffluxit. Nec ſine riſu ſaepe videas expresſam in facie ſtupiditatem et fatuam amentiam, qua ad ſuos quaeſtus tam callide abuſi ſunt Clerici. Quid denique iucundius eſt, quam in fumoſis illis ceris regium veterum habitum, ad priſcam ſimplicitatem compoſitum, cognoſcere? Habet et vetuſtas neſcio quam maieſtatem, quam non minus mireris, quam eam, quam in cultiſſimo ſaeculo Reges et Principes oſtentant.

§. LXXVI.

Sed quum hoc inſtituti noſtri ratio non ferat, et imagines ſigillorum quilibet ſpectare poſſit in ectypis, quae exhibent NIC. ZYLLESIVS in *Defenſ. Abbatiae S. Maximini P. III.* V. C. IO. FRIDER. SCHANNAT in *Vindic. archiui Fuldenſ.* IO. MICHAEL HEINECCIVS in opere de *Sigillis*, et Reuerendiſſ. Abbas Gottwicenſis in CHRONICO, qui et in deſcribendis illis praeclaram poſuerunt operam, aliique complures:

res: id nobis datum erit negotii, vt breuiter potiores, quae huc pertinent, obſeruationes perſtringamus. Iam primo omnium obſeruandum eſt in Merouingorum ſigillis nuda tantum capita Regum rudi admodum caelatura expreſſa eſſe, quod vel ideo non mirandum eſt, quia Reges Francorum primae ſtirpis ſignarunt annulis, in quibus praeter caput nihil fere exprimi ſolet, vti obſeruat IO. MABILLON *L. II. de re diplomat. c. XVI. §. II.* et ſpecimina apud eumdem luculenter teſtantur. Ne te, quaeſo, moueat ſigillum Sanmaximinianum apud ZYLLESIVM *l. c. P. III. p. 10.* in quo Dagoberti Regis effigies dimidiata cum pallio, ſceptro regali, et diademate adparet. Vti enim pleraque diplomata, quae Dagoberto tribuuntur, dubiae fidei ſunt; ita quoque ſigilla eius non vna falſitatis nota laborant. conf. HEINECCIVS *de Sigillis P. I. Cap. X. §. V. et VI.* Deinde Merouingica ſigilla totam Regum faciem aduerſam praeferunt.

§. LXXVII.

Sed tota haec figurarum ratio immutata eſt Carolingorum aeuo, quo melior cultus et elegantia quaſi renaſci videbatur. Primo enim imagines illorum omnes oblique ad dextrum latus conuerſae ſunt, ſi Carolomanni iconem excipias, quae in laeuam partem inclinata eſt. IO. MABILLON *L. II. de re diplomat. Cap. XVI. §. VIII.* Secundo ſigilla Carolingicae ſtirpis dimidiatam Regis effigiem, ſeu ſuperiorem corporis partem exhibent. I, quaeſo, in rem praeſentem, et inſpice ſpecimina apud MABILLON *L. V. de re diplomat.* et SCHANNAT in *Vindic. archiu. Fuldenſ. diplom.* quae fidem dictis facient.

§. LXXVIII.

Ex hac conſuetudine eſt, quod priores Germaniae Reges non toti in ſigillis adpareant, ſed tantum vmbilico tenus ſe ſiſtant, et vultum ad dextrum latus conuerſum habeant. Schema tamen illorum ad maieſtatem magis, quam antea, eſt compoſitum, quia coronati, dextra lanceam vexillo ornatam, ſiniſtra vmbellam ſeu ſcutum praeferentes repraeſentantur. Eius generis ſunt ſigilla Conradi, Henrici I. Ottonis I. qui tamen auguſta dignitate potitus ſceptrum et globum adhibuit, ceu patet ex ſigillo, quod debemus ZYLLESIO *P. III. defenſ. Abbat. p. 22.* Hinc ab eo tempore origo globi imperialis apud Germanos repetenda videtur, quia et poſteri omnes eumdem geſtantes in ſigillis conſpiciuntur. CHRON. GOTTWIC. *L. II. p. 163. ſq.* add. NIC. HENELIVS *Otio Vratiſlauienſi Cap. XI.* qui de origine globi ſeu pomi imperialis docte, vt ſolet, diſſerit.

§. LXXVIIII.

Elegans itaque, at plane ſingulare eſt ſigillum Ottonis III. innexum diplomati, quod conceſſum eſt eccleſiae collegiatae S. Victoris Moguntiae, et aeri incidendum curauit ILLVSTRISS. ABBAS GOTTWIC. in CHRON. *L. II. p. 209.* Stantem enim et integrum ſiſtit hunc Imperatorem, indutum amictu regio, et corona, ſupra quam ſtella ſex radiorum eminet, clauſa ornatum, dextra baculum regium magnitudine ſui integra tenentem, et ſiniſtra globum, cruce carentem. Similem eius figuram vix alibi reperias, quum in aliis, quotquot exſtant, ſigillis Otto III. ſuperio-

periorem corporis ſui partem, ſeu dimidiatam figuram, exprimendam curauerit.

§. LXXX.

Nouam ſigillorum figuram excogitauit Henricus II. qui ſancti nomen meruit, quam poſteri omnes mira conſtantia retinuerunt. Primus enim throno inſidens, et totus in ſigillis repraeſentari voluit. Sed quid fiet ſigillo Ottonis III. apud MEICHELBEK in *Chron. Friſingenſi Part. I. p. 194.* quod figuram Regis in ſolio regio, aut imperiali ſedentis praefert? Noli exiſtimare regulam noſtram ex eo infringi, ſed firmo illa talo adhuc ſtat, ſiquidem recte iam obſeruauit ABBAS GOTTWIC. in CHRONICO *L. II. p. 230.* Ottonianum illud ſigillum e diplomate Henrici II. deſumtum eſſe, et a rerum imperito Ottoniano diplomati adfixum, quod credere nos iubent rationes, quae hic occurrunt, grauiſſimae.

§. LXXXI.

Poſtremo non praetermittenda eſt obſeruatio HEINECCII de *Sigillis P. I. c. VIII. §. II. III.* in medii aeui ſigillis gentilium Deorum imagines plane exulare: id quod non ſine magna veriſimilitudinis ſpecie inde colligit vir in his litteris eximius, quod medio aeuo mirum in modum a profanae religionis erroribus abhorrerent Chriſtiani.

§. LXXXII.

Venit hic mihi percommode in mentem quaeſtionis, quae originem aquilae imperii bicipitis in ſigillis expreſſae ſpectat, de qua mirum, quam inter ſe contendant eruditi. Sed ſatis exploratum eſt nullum

aquilae vſum in ſigillis fuiſſe ante tempora Ludouici Bauari. Primus hic ſigilla aquila exornauit ſimplici vero, non bicipiti, et quidem binas diuerſas aquilas ad vtrumque throni latus collocauit, vti docet elegans ſigilli ectypon, quod dedit Ill. IO. GEORG. ESTOR *P. I. Opuſcul. minor. p. 9.* Addatur deſcriptio ſigilli maieſtatis, quae tabulis foederis inter Ludouicum Imp. et Philippum R. Galliae icti ſubiecta eſt apud LEIBNITIVM in *Cod. iur. gent. diplomat. T. I. p. 152.* Eumdem morem tenuit Carolus IV. Imp. qui initio ſimplicem aquilam in vtroque latere expreſſam adhibuit. v. *Deſcriptio ſigilli Carolini apud Ill.* Dn. DE LVDEWIG in *Reliqu. MSCtor. T. I. p. 379.* Poſtea vero duas has alas in vnam quaſi conflauit et bicipitem finxit. Sic in ſigillo adlato a FVGGERO in *Speculo Auſtriaco L. III. c. IX.* quo a. MCCCLXVIII. litteras ſignauit Carolus IV. duabus aquilis ad latera imperatoris exhibitis, in ſcuto dextris lateris aquila biceps repraeſentatur. Perperam ergo primam aquilae bicipitis originem Sigismundi Imp. aeuo adſcribunt CANGIVS Diſſ. de *inferioris aeui numiſmat. p. 12.* et CHRON. GOTTWIC. *L. II. p. 268.* Quum vero Imperatores promiſcue modo ſimplici, modo bicipiti aquila vterentur vsque ad Carolum V. ab eius tempore conſtans aquilae bicipitis vſus in inſignibus imperii deriuandus eſt; id quod ſatis teſtantur ſigilla, quae collegit OLIVAR. VREDIVS de *Sigillis Comit. Flandriae p. 151. ſq.* Rem hanc copioſe et more ſuo egregie expoſuit vir illuſtris IO. SAMVEL TREVER in Diſſ. de *vera origine aquilae bicipitis I. R. G.* quae prodiit Helmſtadii CIϽ IϽCC XXVI.

§. LXXXIII.

§. LXXXIII.

Nihil attinet plura iam commemorare, quae imagines ſigillorum in vniuerſum ſpectant. Attamen quum et habitum corporis in ſigillis expreſſum cognoſcere et explicare operae pretium ſit, licebit nobis ſpecimen dare in ſigillo Conradi I. quod idcirco infra exhibemus, vt ex eo de caeteris fieri queat iudicium. Innexum illud eſt diplomati dato a. DCCCC XII. quod adcurate aeri inciſum edidit SCHANNAT in *Vindic. archiui Fuldenſ. Tab. VIII.* Spectabis in eo primo Conradi imberbis, corona ornati, et pallio induti effigiem, quae ſuperiorem corporis partem refert, et ad dextram conuerſa eſt. Porro animaduertes faciem eius ſerenam et ad grauitatem compoſitam, capillos breues, ſed non criſpatos, et collum vtrinque nudum. Corona qua redimitus eſt, aperta et ſuperne rotunda eſt, et tribus radiis gemmatis conſtat. Regale indumentum, et priſcis Francorum Regibus iam vſitatum, eſt pallium, in humeris dextra parte fibula gemmea conſtrictum, cuius figuram egregie deſcribit *Monachus San-Gallenſis* in *Vita Caroli M. L. I. c. 36.* Dextra haſtam ſiue lanceam faſcia inſtar vexilli ornatam tenet, ſiniſtra vero vmbellam praefert oblongam, concauam et ſtriis variis condecoratam. Inſcriptio ita concepta: CHVONRADVS REX. Quemadmodum vero Corona, lancea, aliaque veſtimenta regalia, quibus indutum Conradum obſeruamus, inter imperii inſignia tum numerabantur; ita quoque non mirandum eſt iiſdem Henricum in ſigillis conſpicuum eſſe. Quin haec ipſa inſignia Conradus, morti vicinus Henrico transmiſit, vti teſtantur LVITPRAN-

DVS *L. II. Hiſtoriar. c. VII.* et WITICHINDVS *Annal. L. I. p. 636.* non aliam ob cauſſam, quam vt ius imperii potiſſimum illi per traditionem inſignium conciliaret. vid. Commentatio noſtra de *iure imperii ſine Clenod. et inſignibus imp. minus pleno in German. habito*, quam breui multis obſeruationibus auctam illuſtratamque recudendam curabimus.

§. LXXXIIII.

Inſcriptiones ſigillorum latina lingua conceptae ſunt, et nomen ac dignitatem eius, cuius eſt ſigillum, exprimunt. Nonnullis cruces praemiſſae reperiuntur. Vſus huius ſigni, quod ex ſubſcriptionibus, quibus cruces antiquitus praefixas eſſe iam ſupra obſeruauimus, in ſigilla tranſiit, vsque ad ſaeculum XIV. conſtanter durauit. Nomen Regis vel Imperatoris aut ſolum occurrit hunc in modum ✠ KAROLVS GRATIA D̄I IMPERATOR ✠ OTTO D̄I GRA REX, aut praemiſſa formula quadam v. g. XPE PROTEGE KAROLVM IMPERATOREM.*

* Multa ſaepe ſigillorum inſcriptionibus ineſſe, quae fraudem redolent eleganter obſeruat Innocentius P. R. in *Cap. VI. X. de*

X. de fide inſtrumentorum, vbi varias falſitatis notas in illis obuias collegit.

§. LXXXV.

Poſterior formula Carolingis quibusdam Imperatoribus, vtpote Carolo M. Ludouico Pio, et Ludouico Germanico in deliciis fuit MABILLON *L. II. de re diplomat. c. XVI. §. VIII.* quae a Graecis Impp. ad Francos propagata videtur HEINECCIO *de Sigillis P. I. c. IX. §. 15.* Abſtinuerunt ab ea Imperatores Saxonici, Franconici et Sueuici, quippe qui ſolum nomen cum dignitate ſigillis ſuis inſculpi iuſſerunt. Altera formula *Dei gratia* antiquior eſt, ſiquidem in Merouingorum ſigillis iam occurrit, et longiori vſu probata eſt. Initio quidem ad pietatem magis, quam ad potentatum ſignificandum inſeruiit, vt conſtaret aliis Deo omnia accepta eſſe referenda. Poſtea vero in ſenſum ciuilem abiit haec formula, vt axioma eſſet ſummi imperii et ſuperioritatis territorialis. PERILL. A LVDEWIG ad *A. B. P. I. p. 8. ſq.* Quum vero illa vſi ſint Principes et Comites ea aetate, qua nondum gaudebant ſuperioritate territoriali, vti docent exempla apud PFEFFINGER *ad Vitriar. T. I. p. 395.* facile patet, formulam hanc notam tum fuiſſe magiſtratus inſignis ſeu adminiſtrationis regalium, quae iis per prouincias adſignatas a regibus et imperatoribus erant conceſſa. Celeberr. TREVER in Diſſ. *de ſtudiis I. R. G. ruinam procurant. Cap. III. §. VII.*

§. LXXXVI.

Antiquiora quaeque ſigilla vti ſimplicitate ſua; ita quoque inſcriptionum breuitate ſe commendant. Tantum enim abeſt, vt longo titulorum ſyrmate Imperato-

peratores Regesque delectati olim ſint, vt vix dignitatum aut prouinciarum, quibus praeeſſent, meminerint. Succeſſu temporis et ſaeculo, vt videtur, XII. longiores factae ſunt inſcriptiones, iisque primum adiecta eſt vox *Romanorum*, et poſt aliarum quoque prouinciarum et regnorum nomina adſcripta ſunt.

§. LXXXVII.

Denique nec id praetermittendum videtur diuerſas fuiſſe ſigillorum figuras. Antiquiſſima eſt orbicularis, quae et Merouingis placuit, quod ſatis teſtantur illorum ectypa edita a ZYLLESIO in *Defenſ. Abbat. S. Maximini P. III.* PAPEBROCHIO in *Propyl. antiqu. Tab. I. p. 12.* et MABILLON *L. V. de re diplomat.* Retinuerunt eamdem figuram Imperatores Germanici, ſi excipias Carolum M. Ludouicum Pium, Lotharium, et caeteros Ludouicos, qui oualibus ſigillis vſi ſunt. Sic quoque Principum ſigilla plurima ſunt orbicularia. Parabolica oblonga, triangularia, et quadrata recentiorum ſunt temporum, et rarius, immo vix vmquam ab Impp. et Regibus Germ. vſurpata videntur, de quibus conſulendus HEINECCIVS de *Sigillis P. I. c. VII.*

§. LXXXVIII.

Nihil adhuc diximus de ſigillis maieſtatis et contraſigillis, quorum tamen vſum ſatis frequentem in Germania eſſe nemo ignorat. Nomen ſigilli maieſtatis non adeo recens eſt, vt quidam exiſtimant, ſed iam ſaeculo X. auditum, vti teſtatur ſubſcriptio diplomatis Ottoniani de a. DCCCCXCIX. apud MARGARINVM in *Bullar. Caſinenſi T. II. p. 61. manu propria ſubſirmauimus et aurea bulla noſtrae Maieſtatis communiri praecepimus;*

cepimus; licet res ipſa tum nondum cognita fuerit. Etenim ſigilla maieſtatis illa proprie dici exiſtimo, quae Reges et Imperatores coronatos, ſedentes in ſolio, ſceptrum et globum imperiale tenentes exhibent. Talem habitum in ſigillis primus adſumſit Henricus II. Quemadmodum vero talis habitus ad maieſtatem maxime compoſitus eſt; ita ille praecipue ſigillis maieſtatis nomen feciſſe videtur. Nam in omnibus ſigillis, quibus maieſtatis nomen ipſi Reges et Imperatores in diplomatibus tribuunt, imago illorum throno inſidens expreſſa eſt. Sic Adolphus, Rex in throno regali ſedet dextra ſceptrum triſurcatum, laeua pomum imperiale geſtans in ſigillo maieſtatis, quo ſignauit diploma de a. MCCXCIII. quod edidit Ill. IO. GEORG. ESTOR in *Origin. Iur. Publ. Haſſ. Cap. IV. §. 41.* Eamdem figuram refert ſigillum maieſtatis, quo vſus eſt Bertoldus, Archiepiſcopus Moguntinus, auctore Dn. VALENTIN. FERDIN. DE GVDENVS in Praef. *Syllog. I. varior diplomat. p. 21. ſq.* Vnde non errant, qui ſigilla maioris moduli maieſtatis nomine adpellari ſibi perſuadent; ſed complura ſigilla maioris formae reperiuntur, quae tamen non ſunt ſigilla maieſtatis. Vocantur ſubinde ſigilla maieſtatis in ipſis diplomatibus magna, ſed hoc fit ratione contraſigillorum, quae ſunt minoris formae. Denique notandum eſt, figuras Imperatorum ſedentes in ſigillis maieſtatis deſiiſſe cum Friderico III. v. Dn. DE GVDENVS *l. c. p. 21.*

§. LXXXVIIII.

Nec Imperatores ſolum et Reges, ſed et Principes maieſtatis ſigillis ſua muniuerunt diplomata. Inter

ter omnes conſtat vſum illorum ſibi vindicaſſe olim Electores Brandenburgicos, Duces Brunſuicenſes, et prae caeteris Electores et Duces Saxoniae, quippe qui perſaepe in chartis ſuis profitentur: *Das zu Urkund haben wir unſer gröſtes Majeſtät Inſiegel an dieſen Brief thun hengen.* TENTZEL in *Hiſtoria Gothana p. 660.* conf. MICH. HENR. GRIEBNER Diſſ. de *Sigillo maieſtatis Saxonico §. V. ſq.* Wilhelmus, Dux Saxoniae diploma anno MCCCCLXVII. ſigillo maieſtatis ſignauit teſte Dn. IO. MARTINO SCHAMELIO in *Hiſtoriſcher Beſchreibung des Benedictiner Kloſters zu St. Georgen vor der Stadt Naumburg Cap. IV. §. 3. n. a.* Haſſiae Landgrauios ſua quoque ſigilla maieſtatis habuiſſe oſtendit vir laudatiſſimus ESTOR l. c. *Cap. VI. §. 65.* Sed Principes in ſigillis maieſtatis, quantum ego ſcio, non vti Imperatores et Reges throno, ſed equo inſident, habitu bellico ornati, galea cincti, dextra gladium ſtrictum vel vexillum vibrantes, altera manu ſcutum praeferentes, vti patet ex deſcriptione ſigilli maieſtatis, quam dedit TENTZELIVS l. c. Mouit hoc procul dubio R. P. MARQVARDVM HERRGOTT in *Genealog. diplomat. auguſtae gentis Habſpurg. L. I. c. XVII. p. 103.* vt ſigilla maieſtatis Regibus et Imperatoribus propria eſſe, et ab iis ſeparanda exiſtimet, quae vocat equeſtria ſiue auctoritatis et Principibus tribuit. Si quid video Principes ſummum ius territoriale teſtaturi aliam in ſigillis ſuis inierunt rationem, quum figuras ſolio inſidentes Imperatores in ſigillis ſuis effingere ſolerent. Quemadmodum habitus bellicus omnium glorioſiſſimus in Germania, vtpote republica militari, credebatur; ita quoque non magis ſuam

ſuam ſe dignitatem Principes teſtari poſſe arbitrabantur, quam ſi equitantes ſe in ſigillis ſuis ſiſterent.

§. XC.

Contraſigilla ſunt ſigilla minora, quae maioribus vel a tergo impreſſa ſunt, vel ſeparatim diplomatibus adpenſa. Quum vero cerea ſigilla antiquitus ipſimet membranae imprimi ſolerent, nec ante ſaeculum XII. diplomatibus adpendi coeperint, facile patet, nullum contraſigillorum vſum ante id tempus eſſe potuiſſe, niſi in bullis aureis et plumbeis, quas ex vtraque parte ſignatas fuiſſe nemo dubitat. Quamquam vero hoc ſatis certum ſit; tamen difficile eſt definire quis Imperatorum primus contraſigilla adhibuerit. Vocantur illa quoque ſecreta; at ſecreto ſigillo iam vſus eſt Henricus IV. Imp. in diplomate Eccleſiae Niuellenſi conceſſo de a. MLIX. apud MIRAEVM *donat. Belgicar. p. 388.* quod a communi ſigillo ſcilicet maieſtatis diſtinguit, et ſpecialis dilectionis indicium vocat. Interim primum contraſigillis vſum eſſe ferunt Henricum VI. quorum formam deſcribit CASTALDVS de *Imper. quaeſt. LXXXVIIII. n. 6.* quem ſequuti ſunt Carolus IV. et qui ei ſucceſſerunt Imperatores. Illud adhuc monendum videtur vſum contraſigillorum ideo inuentum eſſe, vt tituli prouinciarum, qui in ſigillo primario locum non inuenirent, in illa reiicerentur. Alii ſymbolum ſuum maioris fidei et auctoritatis cauſſa, alii inſignia gentilitia in illis exprimenda curarunt; et quum Henricus VI. primus in contraſigillis vſurpauerit formulam: *Iuſte iudicate filii hominum*, eamdem poſteriores quoque Imperatores retinuerunt. De contraſigillis medii aeui peculiari commentatione egit

POLYCARPVS LEYSERVS, quam tamen videre nobis non licuit eſſe tam felicibus.

§. XCI.

Iam ex his facile licebit generales quasdam regulas eruere. Primo ergo loco tenendum,

I. Sigilla quo antiquiora ſunt, eo minus habere elegantiae, et omnia medii aeui ſigilla ſimpliciſſima eſſe.

II. Sigilla Carolingorum, Saxonicorum et Franconicorum alius coloris, quam candidi cerae impreſſa νοθείας vitio non carent. Vnde porro colliges: ſigillum, cuius cerae color tum temporis nondum vſu receptus fertur, adulterinis non immerito accenſendum eſſe.

III. Suſpecta eſt antiquitas ſigilli, cuius cera adhuc mollis et pinguis videtur.

§. XCII.

Quum ſigilla Carolingorum et Saxonicorum Imperatorum membranae adfixa, et modum adpendendi ſigilla cerea ante ſaeculum XII. in Germ. nondum vſitatum fuiſſe demonſtratum ſit, conſequens eſt, vt malae notae ſint diplomata v. g. Ottonis M. Henrici IV. quibus ſigilla adpenſa ſunt.

§. XCIII.

Quumque imagines in ſigillis non omiſſas eſſe, et profanas ex ſigillis medii aeui exulaſſe obſeruatum ſit, facile patet: fraudem prodere ſigillum quod Regis vel Imp. imagine careat, et multo magis, ſi in aliis omnibus eius ſigillis imago eius inſculpta reperiatur, aut in diplomate ipſo mentio fiat imaginis, haec tamen

men

men non adpareat. Nec ſuſpicione carent medii aeui ſigilla, quae gentilium Deorum imagines repraeſentant. Sic de Caroli M. ſigilli, Serapidis capite ornati γνησιότητι acute dubitauit BARTHOLOM. GERMON Diſcept. *de veter. Reg. Francor. diplom. ad Mabillon. P. II. c. IX. p. 216.*

§. XCIIII.

Nec temeritatis vitium incurret is, qui falſa pronunciat ſigilla Merouingica, quae dimidiatam Regum figuram, nec nuda ſolum capita eorum referunt. Amplius vero deliberandum eſſe cenſebis de fide ſigillorum, quae Reges throno inſidentes ante Henricum II. repraeſentant. E contrario ómni dubio caret ſigilla Carolingicae ſtirpis et priorum Germaniae Regum ſuperiorem corporis partem exhibere, et imagines Regum ad dextrum latus oblique conuerſas eſſe.

§. XCV.

Ex iis, quae §. LXXXIII. et ſequentibus diximus hae fluunt regulae.

I. In ſigillis Imperatorum Saxonicorum, Salicorum et Sueuicorum non occurrit formula XPE PROTEGE *

II. Si in ſigillo antiquiore formula recentior habetur, eius fides laborat.

III. Titulus prolixior et ad hodiernum morem compoſitus ſigillo antiquiori fraudi eſt.

* Solus Henricus IV. ex Salicis Imperatoribus hanc formulam Francicorum Impp. longo temporis interuallo intermiſſam in vſum reuocauit, ſi fides bullae quam habet CASPAR BRVSCHIVS in *Chronolog. Monaſterior. p. 182.* Sed valde dubiam eam eſſe iam ſupra monuimus.

§. XCVI.

Poſtremo his ſubiicienda eſt regula de figura ſigillorum.

Quodcunque ſigillum figuram longe recentiorem habet, quam diplomatis aetas ferre poteſt, illud merito inter adulterina eſt referendum.

Sic procul dubio malae notae ſigillum foret, quod ex Carolino aeuo produceretur parabolicum oblongum, aut triangulare, quale tamen iſto tempore nondum vſitatum fuiſſe conſtat.

SECTIO TERTIA
DE
INTERNIS DIPLOMATVM
NOTIS.

CAPVT I.
DE
INVOCATIONE NOMINIS DIVINI DIPLOMATIBVS PRAEMISSA.

§. I.

Hactenvs externam diplomatum faciem ſpectauimus. Iam interna ſequitur, quae in formulis conſiſtit. Hanc autem explicaturis non aliunde nobis ordiri licebit, quam a piis diplomatum initiis ſeu inuocationibus Numinis diuini, quibus diplomata inchoantur.

§. II.

Inuocatio nominis diuini dicitur formula initialis diplomatum, qua diuinum Numen aut Chriſti, aut trium

trium in Trinitate perſonarum, aut ſancta Trinitas imploratur.

§. III.

Quum veteres nihil quidquam ſine ſolemni precationis carmine auſpicandum eſſe exiſtimarent, factum inde eſt, vt inſtrumenta quoque ab inuocatione diuini Numinis inchoarentur. Romanos iam omnium rerum initium a precationibus cepiſſe teſtatur PLINIVS in *Panegyr. Cap. I. principio.* Ita Poetas quoque religioni ſibi duxiſſe nouimus carmina ſua Diis non inuocatis auſpicari. v. ALCIATVS in *Parerg. IX. c. VI.* Veteres LLatores Solon, Plato et Cicero legum ſuarum exordium a diuini nominis inuocatione duxerunt, quod eleganter oſtendit RADVLFVS FORNERIVS *Rer. quotidianar. L. VI. c. I.* Sanctior huius moris cuſtodia fuit apud Chriſtianos. Sic Iuſtinianus Imp. Conſtitutioni de Confirmat. Digeſtorum et de veteri iure enucleando, item *L. 2. C. de offic. praef. praet. Afr. et Nou. LXXXV.* ita praefatus eſt: *in nomine domini noſtri Ieſu Chriſti.* Vt adeo fruſtra ſit POLYCARP. LEYSERVS, qui in *Obſeruat. diplomatico hiſtoricis de iis quae Iuſtiniano Imp. in prooemio Inſtitutionum imperite ſuppoſita §. III.* formulam hanc ab aliena manu prooemio Inſtitutionum acceſſiſſe contendit. Nam et authentica eſt, quod ex inſcriptione Trapezuntina probauit periluſtris IO. PETR. DE LVDEWIG in *Vita Iuſtiniani M. Cap. VII. §. II.* et Iuſtiniano hanc praefationem ſolemnem fuiſſe ex adlatis exemplis ſatis liquet. Quin et Codicum tam manu exaratorum, quam antiquitus impreſſorum fide et auctoritate eamdem nitide luculenter oſtendit vir eruditiſſimus CHRISTIANVS

GOTTL.

Digitized by Google

GOTTL. SCHWARZIVS in *Scholiis Philolog. ad prooem. Inſtitut. Cap. II.* Accedit, quod eius aeuo formula iſta tanto maiori ſtudio retenta ſit, quanto certius illa argumentum videbatur opinionis a peruerſis Arii, Chriſtum Deum eſſe negantis, erroribus alienae, quam palam et aperte quisque prae ſe ferre cupiebat. Poſtea in honorem huius formulae Leo Imp. Nou. LXXII. ſanxit, vt pactum, licet nudum, dummodo implorato Dei nomine factum eſſet, ratum ac legitimum habeatur. Et quum Maximilianus I. Imp. eam inſtrumentis praemittendam praecepiſſet in Conſtitut. de *Notariis de a. 1512.* tam neceſſaria in foro viſa eſt, vt, ſi abſit, inſtrumento omnis plane fides denegetur, quod iam antea Bartolus, aliique iuris interpretes ex Iuſtiniani Nou. XLVII. perperam collegerunt. Sed errorem hunc iam profligauit Dn. DE LVDEWIG *ad A. B. p. 3. 4. ſq.* vbi graphice abuſum huius formulae oſtendit.

§. IIII.

In Merouingicis diplomatibus tantum abeſt, vt inuocatio ſanctae et indiuiduae Trinitatis occurrat, vti ſcribit PRAESVL GOTTWICENSIS in CHRON. *L. II. p. 117.* vt potius nullam plane diuini nominis mentionem praemiſſam habeant, quotquot illorum genuina ſunt et indubitata, quod contra PAPEBROCHIVM demonſtrauit MABILLON *L. II. de re diplomat. c. III. §. II.*

§. V.

At Carolingorum demum aetate diplomata inchoari coeperunt formulis: *in nomine Dei et Saluatoris noſtri Ieſu Chriſti: in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti.* Poſt a Sancta Trinitate diplomata auſpicatus

eſt

eſt Carolus Caluus hac formula: *in nomine Sanctae et indiuiduae Trinitatis;* quod exordium deinde germanici quoque Reges et Imperatores retinuerunt, vt iudice Dn. DE LVDEWIG in *Vita Iuſtiniani M. p. 116. not. II.* ab Ottonis temporibus vix diploma Caeſareum, quod hoc prologo careat, reperiatur.

§. VI.

Caue autem exiſtimes proprium ſemper ac perpetuum harum formularum fuiſſe vſum, ita, vt numquam fuerit immutatus. Multis enim exemplis compertum eſt, formulas vni Imp. familiares, ab altero neglectas eſſe et alias vſurpatas. Quin ipſi Impp. morem, quem ſemel ſequuti ſunt, non raro migrarunt, et ab ea, qua antea vſi ſunt, inuocatione receſſerunt. Ex inſtituto hoc demonſtrauit IOD. HERM. NVNNING in *Vindic. verit. dipl. Caroli M. de Scholis Oſnabrug. §. 1.* *

* Hinc non inconcinne dixeris formulas inuocationum eſſe vel *ordinarias*, quae frequentius et plerumque leguntur, vel *extraordinarias*, quae rarius occurrunt.

§. VII.

Sic quamuis ſolemnis Conrado I. et Henrico I. inuocationis formula eſſet: *in nomine ſanctae et indiuiduae trinitatis*, tamen Otto M. in diplomate de a. DCCCCXXXVII. apud HEDAM in *Hiſtor. Vltraiect. p. 82.* alia vſus eſt: *in nomine domini noſtri Ieſu Chriſti.* Paullo poſt hic Imp. a ſe ipſo defecit, et diploma Abbatiae S. Cornelii conceſſum de a. DCCCCXLVIII. apud LÜNIG in *Spicileg. eccleſ. T. III. p. 726.* aliter hunc in modum exorſus eſt: *in nomine domini Dei et Saluatoris noſtri Ieſu Chriſti.* Plura huius rei exempla vide in

CHRON. GOTTWIC. *L. II. p. 118. ſq.* Nulla autem ex inuocationum formulis frequentius et conſtantius vſurpata legitur, quam ea, qua ſancta Trinitas inuocatur.

§. VIII.

Ex his generales haſce regulas eruimus.

I. Subleſtae fidei ſunt Merouingorum diplomata, quae inuocationem diuini numinis praemiſſam habent. (§. IIII.)

II. Diplomata Carolingorum genuina ante Carolum Caluum non inchoantur formula: *in nomine ſanctae et indiuiduae trinitatis.* (§. V.)

III. Varius et inconſtans ſub Impp. Germanicis fuit inuocandi formularum vſus. (§. VI.)

IIII. Formulae inuocationum aliae ordinariae, aliae extraordinariae. (§. VII.)

V. Inuocatio ſanctae Trinitatis reliquis omnibus frequentior et vſitatior eſt in diplomatibus germanicis. (§. VIII.)

CAPVT II.

DE NOMINIBVS ET TITVLIS REGVM ET IMPERATORVM GERM. IN DIPLOMATIBVS.

§. VIIII.

SEQVVNTVR iam formulae, quae nomina et titulos Regum et Impp. continent, de quibus tenendae regulae ſequentes. Prima regula eſto: *Nomina antiquiſſimorum Germaniae Regum ſimpliciter ſine praemiſſo prono-*

pronomine ſingularis, aut pluralis numeri in diplomatis genuinis expreſſa ſunt.

§. X.

Obſeruatur hoc quoque in Regum Francorum tam Merouingicae, quam Carolingicae ſtirpis diplomatibus, vti teſtantur ſpecimina apud MABILLON *L. V. de re diplomat.* Et quamuis vir hic doctiſſimus contra PAPEBROCHIVM in *Propyl. antiqu. n. 34.* oſtenderit antiquisſimos Francorum Reges tum ante, tum poſt Dagobertum de ſe in numero plurali loquutos eſſe; illud tamen intelligendum ſaltim eſt de ipſo diplomatum contextu. Nam in exordio pronomine pluralis aeque, ac ſingularis numeri abſtinuerunt, quod ipſe fatetur. At in Germaniae Regum diplomatibus poſitum vocabulum NOS manifeſtum eſt fraudis et νοθείας indicium. Hinc recte BENIAM. LEVBER in *Disquiſit. Stapul. Saxon. n. 1524.* diploma Ottonis M. Magdeburgenſe ideo falſi inſimulauit, quod pronomen hoc plane inuſitatum titulo praemittatur. Originem huius moris in Germ. diplomata cum additamento NOS auſpicandi ab Interregni M. temporibus repetit IO. NIC. HERTIVS de *fide diplomatum Sect. I. §. XI.* Rationem vero huius formulae elegantem reddit IO. PETRVS DE LVDEWIG ad *A. B. P. I. p. 6.*

§. XI.

Quod de pronomine numeri pluratiui diximus, illud quoque valet de altero ſingularis numeri pronomine *Ego.* Vtitur quidem eo Otto II. Imp. in diplomate de dono Adelheidis, Imperatricis, Monaſterio Murbacenſi apud EDMVND. MARTENE *T. I. The-*

ſaur. Anecdot. nec non Henricus II. in transactione inter Epiſcopatum Wormatienſem et Monaſterium Laurishaimenſe de a. MXXIII. apud FREHERVM *T. I. Scriptor. rer. germanic. p.* 74. verbis hiſce: *Ego Heinricus diuina fauente clementia Romanorum Imperator Auguſtus.* Sed per errorem imperiti notarii forte in haec diplomata pronomen illud irrepſit; et multis dubiis pronominum vſum obnoxium eſſe egregie monet *Auctor Chronici Gottwicenſis L. II. p. 232.*

§. XII.

Altera regula eſt: *priores Germaniae Reges ſolo Regis titulo ſine vllo additamento vſi ſunt.* Sic Conradus I. ſimpliciter ſe adpellauit Regem ſine vllo additamento, vel Regis Germaniae, vel Alemanniae, et numquam titulum Imperatoris, aut Regis Romanorum vſurpauit. Ita quoque Henricus Auceps, et Otto M. licet hic in quibusdam diplomatibus Lotharienſium et Francigenum quoque Regem ante adeptam Imp. dignitatem ſeſe ſcripſerit. Tanto magis vero hoc mireris, quod iam primae ſtirpis Francicae Reges, et praeſertim Carolus M. ſe Reges Francorum in ſuis diplomatis dixerint. MABILLON *L. II. de re diplomat. cap. III. et IV.*

§. XIII.

Tertio obſeruandum eſt: *formulas titulorum pro diuerſitate dignitatis regiae et imperialis diuerſas eſſe.* Ex quo imperium romanum cum regno Germaniae, per pactum ſolemne inter Ottonem M. et Leonem VIII. P. R. anno DCCCCLXIV. initum coniunctum eſt; Dn. IO. VLRICVS CRAMER in Progr. *de coniunct. imper. rom. cum regno germ. ſub Ottone I.* perpetuo hoc diſcri-

diſcrimen in diplomatibus ſeruatum eſt. Ante ſuſceptam enim Romae coronationem ſimpliciter ſe adpellabant Reges v. g. *Otto diuina fauente clementia Rex.* Si vero conſequuti eſſent imperialem dignitatem, *Imperatoris*, aut *Imperatoris Romanorum* elogium ſibi tribuebant. Ita Ottonis Imp. formula eſt: *Otto diuina fauente clementia Imperator Auguſtus.*

§. XIIII.

Sequatur regula quarta: *Regis Romanorum titulus ante Henrici II. tempora inſolitus et ſpurius eſt.* In diuerſa de origine huius tituli abeunt eruditi. IO. SCHILTERVS *Inſtitut. Iuris publ. Tomo II. T. I. n. 14.* a Carolo I. eam repetit, alii Henricorum III. et IV. temporibus quaerunt, a quibus ſuam ſententiam ſeiungit HERTIVS de *fide diplomat. Sect. II. §. I. in notis*, qui Fridericum I. titulum hunc introduxiſſe ſcribit. Sed Henricum II. Imp. hoc titulo vſum eſſe, patet ex diplomate Paderbornenſi eccleſiae conceſſo apud LÜNIG *Spicileg. eccleſ. Tomo II. p. 704.* et diplomate, quod exſtat in SCHANNATI *Corpore Tradition. Fuldenſ. n. 593. p. 243.* Ex quo antiquiorem hunc titulum Henricorum et Friderici Barbaroſſae aetate eſſe vnusquisque intelligit.

§. XV.

Quinto velim notes: *titulum ſemper Auguſti iam ante Friderici I. tempora quibusdam Imperatoribus placuiſſe.* Friderico I. Imp. titulum hunc tamquam primo eius auctori adſcribunt LEVBER *l. c. n. 1532.* CONRING in *Notis ad Lampadium cap. II. p. 103.* quos, vt fit, bona fide plerique ſequuntur. Sed horum ſententiam in dubium iam vocauit THVLEMARIVS in Diſſ.

 de

de *titulo ſemper Auguſti.* Equidem non pauca diplomata, quae titulum ſemper Auguſti prae ſe ferunt, merito ſuſpecta habentur, vti conſtitutio Ottonis M. de locatione et priuilegio Camerae Imperialis de an. DCCCCXLVII. apud GOLDASTVM *Tom. vnico Conſtitut. Imperial. p. 215.* et Ottonis II. conſtitutio, tot doctiſſimorum virorum criticis ſtricturis confoſſa, de confirmatione iuris municipalis Magdeburgenſium et praerogatiuae Scabinorum apud LEVBERVM *l. c. n. 601.* cuius principium eſt: Nos Otto Dei gratia Romanorum Imp. ſemper Auguſtus. Nolim tamen ſtatim fraudis arguere alia, quae hunc titulum habent. HERTIVS *l. c. Sect. I. §. XI.* HEINECCIVS de *Sigillis P. I. c. IX. §. 55.* Sic Otto I. matrem ſuam ſemper Auguſtam vocat in diplomate de a. DCCCCLXVIII. apud LÜNIG *Tomo III. Spicileg. eccleſ. p. 184.* Illud extra omnem controuerſiam poſitum eſt, vſum huius formulae longe ante Fridericum I. inualuiſſe, ſiquidem Ottonem III. Conradum III. et Henricos Impp. illum adhibuiſſe certiſſime conſtat.

§. XVI.

Titulis praemittuntur formulae: *diuina clementia, diuina fauente clementia, diuina concedente, auxiliante, propitiante, iuuante, diſponente, diſpenſante, miſerante, praeordinante clementia.* Tanta autem illarum eſt varietas ac diuerſitas, vt operam et oleum perditurus eſſet, qui certam et vniuerſalem de illis regulam ſuppeditare vellet. Conſultius potius foret cuiuis Regi et Imperatori proprias huius generis formulas notare, ex quo facilius certi quid colligi poteſt. Crebrius autem occurrit formula: diuina fauente clementia, quae-

que

que reliquis conſtantius vſurpata eſt. Non minus illa antiqua eſt, quam altera *Dei gratia*, ſiquidem in chartis Caroli M. quae habentur in *Formulis Alſaticis*, quas in Commentar. *ad L. Salicam p. 236.* edidit IO. GEORG. ECCARD, iam occurrit, eamdemque rationem habet. Hinc quoque hac pro illa vſi ſunt Imperatores. De formula Dei gratia diximus ſupra. Hic iam addimus originem eius a Graecis Imperatoribus a nonnullis repeti. De Leone Imp. probat BECMANNVS in *Notitia dignitat. T. I. Diſſ. I. Cap. III. §. 7.* eum adhibuiſſe formulam Λέων ἐν Θεῷ βασιλεύς, et alibi ἐν ὀνόματι τοῦ δεσπότου, Ἰησοῦ χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν αὐτοκράτωρ καῖσαρ. Exinde colligit poſtea hanc formulam in alteram *Dei gratia* transfuſam et mutatam eſſe. Caeterum communis haec formula fuit Regibus Francorum, Hiſpanorum, Anglorum, aliorumque, quod ex diplomatibus illorum ſatis luculenter adparet. Ratio itaque fugit laudatum LEVBERVM *de Stapul. Saxon. n. 1539.* exiſtimantem, nullum in Occidente Regem Ottonis M. tempore fuiſſe, cui formula haec placuerit.

§. XVII.

Proxime titulis collocatur *intimatio*, qua omnium notitiae diploma ſubiicitur. Haec vel prooemio quodam inchoatur, vel illo caret. Prooemium exponit cauſſam, qua Rex vel Imperator inductus tale praeceptum ſtatuerit, aut aliquid conceſſerit. vid. *Auctor Syntagmatum dictandi*, cuius verba ſupra adſcripſimus.

§. XVIII.

In donationibus ſolemnis et perpetua fere formula, qua cauſſa impulſiua conceſſionis commemoratur, haec eſt: *ob remedium animae, ob mercedem animae, ob*

ob praeſentis vitae proſperitatem et futurae beatitudinem. Ita hominum non modo ex imperita plebe, ſed ipſorum etiam Principum animos, veluti peſtilenti quodam ſidere opinio adflauit, donationibus et bonis Clericorum vſibus addictis animae ſaluti conſuli. Quum tam effuſe in viuis quum eſſent adhuc, bona eccleſiis monaſteriisque donarent, quid mirum moribundos multo magis fuiſſe liberales? Hinc vix olim conditum teſtamentum reperias, quo non aliquid piis cauſſis relictum ſit.

§. XVIIII.

Ipſa autem intimatio duplici modo facta eſt. Nonnunquam enim ſimplicibus verbis enunciatur hiſce formulis: *nouerint omnes fideles tam praeſentes, quam futuri: notum ſit omnibus fidelibus tam praeſentibus, quam futuris.* Aliquando vero ſubſtantiuo quodam exprimitur hoc modo: *nouerit omnium tam praeſentium quam futurorum ſolertia, ſagacitas, induſtria:* item: *volumus ad ſingularem fidelium noſtrorum praeſentium et futurorum notitiam peruenire.* At in confirmationibus antiquorum priuilegiorum ſolemnis formula eſt: *obtulit obtutibus noſtris auctoritatem immunitatis, praeceptum &c.* ideoque formulae paullo ante recenſitae in conceſſionibus priuilegiorum locum tantum videntur habuiſſe. Saepe quoque intimatio fit enumeratis perſonarum qualitatibus et conditionibus, velut: *dilectis fidelibus vniuerſis paribus nobilibus, Caſtellanis, hominibus cenſualibus ac hominibus omnibus cuiuscunque conditionis,* quae formula Wilhelmo Batauo placuit in diplomate apud LÜNIG *Spicileg. eccleſ. Continuat. I. p. 4.* Variae ſunt eius generis formulae, quae vix certa regula conſtant.

CAPVT III.

DE CONTEXTV DIPLOMATVM ITEM DE IMPRECATIONIBVS.

§. XX.

POSTQVAM ſatis explicandis honorum nominibus, quibus ſibi in diplomatibus placent Reges et Imperatores immorati, easque formulas, quae ad praefationem diplomatis pertinere videbantur, conſectati ſumus, nihil ſupereſt, quam vt ad illuſtrandum diplomatis contextum progrediamur. In eo vero notanda ſunt I. nomina et elogia perſonarum, quibus aliquid conceditur; II. tituli, quos ſibi ipſi tribuunt Reges et Imperatores, et denique III. id, de quo in diplomate agitur, ſeu res, quae in diplomate conceditur. Horum omnium in examine diplomatum rationem habendam eſſe vnusquisque facile animaduertit.

§. XXI.

Quandoquidem titulorum philoſophia ita conſuetudini ſeruit, vt nihil magis, adeoque varias mutationes experta eſt; animus eſt pauca tantum, non proletaria tamen, nec iniucunda de titulis delibare. Primo itaque tenendum, *titulo Principum nullum Imperatorum ante Henricum Aucupem vſum eſſe, nec diploma ante illa tempora exſtare, in quo mentio fiat Principum imperii.* Regulam hanc debemus PAPEBROCHIO in *Propylaeo P. I. n. 22.* Equidem coaeuis ſcriptoribus ſatis familiare eſt vocabulum Principum imperii, quin in antiquis Alamannorum legibus iam Principum

mentionem fieri obſeruamus. Conf. *Prologus LL. Alamann.* Ludouicus IV. Imperator in *Confirmat. Concambii* apud SCHANNAT in *Corpor. Tradit. Fuldenſ. n. 543. p. 220.* ait: *annuentibus atque fauentibus cunctis, qui aderant, Principibus.* Recentius exemplum habes in DITMARO *L. I. Annal. p. 325. Otto ab omnibus Regni Principibus in Regem electus Conradum ſibi quaſi ad hoc indigno praepoſuit.* Duplex autem huius verbi ratio eſt. Primo enim Principes dicuntur proceres regni et primarii Palatii adminiſtri, quod vel inde liquet, quod Comites quoque Principes adpellati ſint. Nam Ridaggus Comes *ſtrenuiſſimus Princeps* vocatur in charta Alfridi, Hildesheimenſis Epiſcopi de a. 872. apud LEVCKFELD in *Antiquitat. Gandersheimenſ. cap. XXV. p. 287.* Alio ſenſu Principes vocantur domini territoriales, quales Germaniam Conradi I. aetate ignoraſſe adfirmant, qui rectius ſapiunt. Quae quum ita ſint, mirum omnino videri poteſt, nullum huius verbi vſum in diplomatibus obſeruari. Attamen ſatis exploratum eſt, ex genuinis diplomatibus ante Conradum I. et Henricum I. quin iis, quae horum Regum temporibus edita ſunt, principum vocem plane exulare. Hinc falſitatis notam incurrunt conſtitutio de expeditione romana, diploma Carolinum de baſilica Aquisgranenſi, diploma Ottonis M. Magdeburgenſe vel eo nomine, quod principum imperii mentio in illis fiat.

§. XXII.

Quemadmodum priſci epiſcopi a faſtu et dominatu mirum in modum abhorrebant, et vitae potius ſanctitate morumque integritate, quam ſplendore ali[illegible]s

ante

anteibant: ita quoque ſplendidis titulis, qui vanitatis quid ſpirare videbantur nec ipſi vſi, nec ab aliis ornati ſunt. Hinc Archiepiſcopi, epiſcopi, abbates in diplomatibus Regum Germaniae audiunt *ſancti*, *venerabiles*, *honorabiles*, *dilecti*; aliquando *fideles* compellantur. Henricus II. Imp. in diplomate Gandersheimenſi de anno M XXI. apud LEVCKFELD in *Antiquitat. Gandersheimenſ. cap. XIV. p. 115.* Pilegrimum *venerabilem* Colonienſis eccleſiae Archiepiſcopum, item fideliſſimum vocat. *Venerabilitas*, inquit CAROLVS CANGIVS, *titulus honorarius epiſcoporum, qui venerabiles vulgo compellantur.* Egregie hoc confirmat IOACH. VADIANVS de *colleg. monaſteriisque Germ. L. II. p. m. 42.* apud Goldaſtum. Vbi ait: *iam quod ſanctum et in Chriſto venerabilem patrem vocant, illius aetatis more eſt factum. Siquidem epiſcopos et abbates vulgo ſanctos et venerabiles dicebant.* Nec aliter ferebat vſus aetate Carolingorum, cuius quum non meminiſſet fabricator diplomatis Lindauienſis, turpiter admodum ſe dedit, et fraudis indicium luculentiſſimum ipſe oſtendit. Rabanum et Salomonem, ſacrorum antiſtites, *illuſtres* adpellat, quos tamen ſaeculari more honoratos eſſe a Ludouico Pio nemo ſibi perſuaſerit. Nam quamuis priuati in ſuis litteris ſacrorum Praeſules ex adulandi ſtudio, aut pro ſuo in eos amore illuſtres ſalutarent, vti ex Marculphi formulis, aliisque exemplis conſtat; tamen ex regii palatii conſuetudine numquam ita compellati ſunt. Sic Hilduinum, Archicapellanum, quem Agobardus, amori indulgens, non ſemel illuſtris titulo ornauit, Ludouicum Pium ſemper *virum venerabilem* dixiſſe eleganter obſeruauit TENZELIVS in *Vindic. Cenſur. diplom. Lindauienſ.*

§. XXIII.

Titulo illuſtris nullus apud Francos ſplendidior et illuſtrior fuit, vti recte monuit MABILLON *L. II. de re diplomat. cap. III. §. 4.* Hinc ipſi Reges eo inſigniri voluerunt in diplomatibus, quae ita inchoantur: *Dagobertus Rex Francorum vir illuſter: Pippinus Rex Francorum vir inluſter.* Poſtea vero quam Carolus M. imperio potitus eſt, illuſtris nomen inſuper habuit, aliique eius exemplo Imperatores et Reges Germanorum. Tum demum hoc dignitatis verbum proprium eſſe coepit optimatibus, ducibus nempe et comitibus, numquam vero ſacri ordinis hominibus adtributum eſt, vti paullo ante obſeruauimus. Origo eius arceſſenda eſt a Romanis, qui titulum hunc deferebant Praefectis Praetorio, Quaeſtoribus, Magiſtris militum, aliisque, quin et Regibus exteris, qui ſummo honori hoc ſibi ducebant, vti erudite, more ſuo, oſtendit CAROLVS DV FRESNE *Diſſert. XXIII. ad Ioinuille.* Sic ad Francos demum tranſiit.

§. XXIIII.

Nobiles in diplomatibus vsque ad ſaeculum fere decimum quintum dicuntur, non qui hodie hoc nomine conſpicui ſunt, quippe quos miniſteriales et milites olim audiſſe conſtat, ALBERTVS KRANTZIVS *L. I. Metropolis cap. II. et L. III. c. II.* ſed Proceres regni germanici, Duces, Principes, Comites et Barones. Nam quamuis iam ante id tempus in nonnullis diplomatibus milites et miniſteriales nobilium titulo condecoratos eſſe obſeruemus, qualia exempla occurrunt apud Dn. DE LVDEWIG *Tom. IV. Reliquiar. MSCtor. p. 182. et 186.* et doctiſſimum CHRIST. GOTTL. RICCIVM

CIVM

CIVM in *Part. I. des Entwurfs von dem Landſäßigen Adel in Teutſchland cap. XXXIX. §. VI.* factum tamen hoc eſt ex ſingulari Principum quorundam beneuolentia, quam ad exemplum non trahendam eſſe nemo ignorat. Quanto in honore et pretio in Germania habitus fuerit hic titulus, vel exinde colligamus licet, quod ipſis Regibus et Imperatoribus non indignus viſus ſit, quemadmodum Henricus Imp. vocatur *der edle Herr Kayſer Henrich* apud *Auctorem der Lindauiſchen Ausführung p. 668.* Hinc hodie quoque Pontifex Electores et principes in litteris ſuis nobiles compellare ſolet. vid. IO. FRID. PFEFFINGER in *Vitriario illuſtrato Tom. I. p. 1069.* Plura de titulo nobilis habent HVLDERICVS AB EYBEN in Diſſ. *de titulo nobilis §. X.* et quem honoris cauſſa nomino, vir illuſtris, IO. GEORG. ESTOR in *commentar. de miniſterialibus p. 360. vsque 416.* vbi plena manu ſparguntur exempla, quae rem luculentiſſime probant. Liceat iam addere, quia ſponte quaſi ſe offert, rationem illos maxime fugere, qui nobilitatis in ſuperiorem et inferiorem diſtinctioni antiquiorem ſaeculo XV. originem vindicare contendunt, quippe quam hoc ipſo demum tempore inualuiſſe res ipſa monet, et tam praeclare demonſtratum eſt a viris harum rerum intelligentibus, vt cauſſa merito perorata videatur.

§. XXV.

In elogiis, quibus in contextu diplomatum vtuntur Reges et Imperatores, dum de ſe loquuntur, mirum in modum variatum eſt. Mox enim *celſitudinis*, mox *maieſtatis*, mox *ſerenitatis*, mox *regalis magnificentiae*, mox *ſublimitatis*, mox *regalis culminis*, aut ſimili

titulo delectantur. Ex recenſitis titulis pleroſque omnes iam adhibuit Otto M. in diplomatibus teſte Auctore CHRON. GOTTWIC. *L. II. p. 170.* Sunt qui credi ſibi ſine ſponſore volunt Francicos Reges primae et ſecundae ſtirpis, et Saxonicos Imperatores poteſtatem ſuam numquam *maieſtatis* nomine inſigniuiſſe, ſed eius loco aut celſitudinem, aut Serenitatem, aut Amplitudinem noſtram dixiſſe. Minime omnium vellem haec excidiſſe BENIAM. LEVBERO de *Stapula Saxon. n. 1533.* Mitius enim dicere non poſſum, quam illum errare. Nam Francis maieſtatis titulum iam placuiſſe oſtendit vir ſummus IO. NIC. HERTIVS *de fide diplomat. Sect. I. §. III.* et Ottones, et ante hos Conradum I. eo vſos eſſe compluribus exemplis compertum eſt. v. CHRON. GOTTWIC. *p. 121. 170. 197. ſq.* Serenitatis titulus iam Imperatoribus Rom. familiaris fuit, et ſaeculo, vt videtur, tertio poſt Chriſtum natum innaluit. Theodoſius iunior et Valentinianus Impp. in L. III. C. de ſtatuis et imagin. *in ſuae ſerenitatis imaginibus ac ſtatuis erigendis priuatae collationis iniuriam propulſari praecipiunt.* Idem elogium ſibi tribuunt Arcadius et Honorius Impp. in L. XIII. C. de re militari. Hinc ſine dubio a Romanis hoc dignitatis vocabulum ad Francos transmiſſum eſt. confer CAROLVM DV FRESNE in *Gloſſar. hac voce.*

§. XXVI.

Eorum, de quibus in diplomatibus agitur, disquiſitio, nobiliſſimam rei diplomaticae partem non immerito conſtituit. Manca autem et imperfecta illa erit ſine hiſtoriarum, iuris tam publici, quam priuati, beneficiarii, eccleſiaſticae diſciplinae, et earum rerum omnium,

omnium, quarum in diplomatibus mentio fieri ſolet, cognitione. Campus itaque latiſſimus hic ſe offert excurrendi in nobiliſſima quaeuis rerum grauiſſimarum argumenta, et inueniendi multa praeclare minus animaduerſa adhuc aliis, aut inuenta, maiori in luce collocandi. Sic, vt exemplo rem illuſtrem, vnde, quaeſo, luculentius ſeruorum in Germania ſtatus intelligitur, quam ex diplomatibus? nonne haec nomina, diſcrimina ſeruorum varia, iura dominorum in eosdem clariſſime loquuntur? dic, amabo te, vnde rectius et plenius fata et ſucceſſionem ſeruitutis germanice diſcere licet, quam ex diplomatibus? Qui igitur fieri aliter potuit, quam vt inſigne lumen in doctrinam hanc illatum ſit a viris doctiſſimis IOACHIMO POTGIESERO in opere de *conditione et ſtatu ſeruorum apud Germ.* et Ill. IVSTO HENNING BOEHMERO in Diſſert. *de iure et ſtatu hominum proprior.* qui ex his ipſis fontibus hiſtoriam ſeruitutis germ. egregie repetiuerunt.

§. XXVII.

Res, quae in diplomatibus conceduntur, ſiue corporales ſiue incorporales ſint, cum longo pertinentiarum ſyrmate recenſeri ſolent. Formula ita fere ſe habet: *tradimus praedium cum omnibus appendiciis ſuis, domibus, aedificiis, mancipiis,* vineis, campis, agris, paſcuis, ſiluis, cultis et incultis, aquis, aquarumque decurſibus, molendinis, mobilibus et immobilibus, viis et inuiis, acceſſibus et adiacentiis, finibus, exitibus et regreſſibus* &cc. Eius generis formulae antiquiſſimae ſunt, quod vel ex L. III. C. de bonis vacant. adparet. Nec Henricianis demum temporibus in morem iuit appen-

dicias

dicias rerum conceſſarum ſpeciatim in diplomatibus enumerare, vti viſum eſt PAPEBROCHIO in *Propyl. P. I.* Nam longe antea Francis in donationibus aliisque chartis priuatis vſitatum fuit, quod docent formulae Marculfi apud BALVZIVM, PISTORIVM aliosque. conf. MABILLON *L. II. de re diplomat. c. VII. §. XI. et L. VI.* vbi ſpecimina profert antiquiorum diplomatum Regum Francorum, in quibus ſpeciales appendiciarum recenſiones habentur.

* Aperte hoc vocabulum indicat duram adhuc conditionem ſeruorum, eosque a dominis cum praediis alienatos eſſe. Exeunte ſaeculo XIII. haec ſeruorum adpellatio fere exoleuit, ſiquidem in diplomatibus ſerui non *mancipia*, ſed *homines proprii* vocantur, id quod argumento eſt, paullo mitiorem ex eo tempore factam ſeruorum in Germania conditionem. Cauſſam huius rei cum cura et inſigni eruditionis adparatu eruit V. C. IOACH. POTGIESER *de condit. et ſtatu ſeruor. L. I. c. III. §. 28.*

§. XXVIII.

Praeterea in contextu diplomatis locum habent imprecationes, quae ſunt *ſanctiones poenales ſeu repraeſentationes malorum violatoribus diplomatum ſubeundorum.* Vſus illarum perantiquus eſt, et Romanos [illegible] ſuprema ſua iudicia, ne irrita fierent, exſecrationibus veluti praeſidiis firmiſſimis munire conſueuiſſe nouimus. Vide IO. SAM. STRYCK in Diſſ. *de exſecrationibus teſtamentorum.* Ab his ad alias gentes tranſiit, nimirum Graecos, Francos, et potisſimum Germanos, quorum inſtrumenta tam publica, quam priuata exſecrandi formulis pleniſſima ſunt. MABILLON *de re diplomat. L. II. c. VIII.* Praeſul Gottwicenſis in CHRON. *L. II. p. 174. 200. 217.* et alibi paſſim. Ex poſterioribus maxime teſtamenta et donationum inſtrumenta diris eiusmo-

eiusmodi exſecrationibus munita ſunt, vt nullum facile eorum quod medio aeuo conditum ſit, reperias, quod illis careat. v. MARCVLFVS in *formulis L. II. c. I. II. III. IV. V. VI.* et alibi paſſim, LINDENBROGIVS in *formulis cap. LXXII.* Ratio in promtu eſt. Quo magis enim Clerici ſua intereſſe putabant, non infirmari ſupremas tabulas et donationes, quibus eccleſiarum opes augebantur: eo ſtudioſius quoque curabant, vt diriſſimae quaeuis illis inſererentur imprecationes, quae a repetendis bonis, iniuſte occupatis, alios deterrerent.

§. XXVIIII.

Exiſtimat doctiſſimus MABILLON *L. II. de re diplomat. c. VIII. §. vlt.* Germanis imprecationes non adeo familiares fuiſſe. Sed quamuis mulctae pecuniariae, vti ait, chartis Germanorum ſaepe adiectae reperiantur; tamen imprecationes quoque in illis identidem occurrere ex Lege Alamannor. T. I. c. II. charta Thaſſilonis apud GEWOLDVM in *addit. ad Hundii Metropol. Salisburg. T. I. p. 125.* aliisque veteris aeui monumentis luculenter probauit Reuerendiſſ. Praeſul Gottwicenſis in CHRON. *p. 174. ſq.* *

* Quin publici ſaporis morem hunc in Germania olim fuiſſe videtur. Nam et eruditi, qui ferebantur, homines, et librarii diris ſolebant deuouere, et quaſi ſacros eſſe iubere eos, qui ſcripta ſua mutare, aut abolere, aut in iis aliquid delere auderent; qualia exempla frequentiſſima ſunt in codicibus manu ſcriptis, quorum nonnulla adduxit IOACHIMVS CHRISTIANVS NEMEITZ in *vernünftigen Gedancken über allerhand hiſtoriſche, critiſche und moraliſche materien P. I. c. XIV.*

§. XXX.

Mala, quae repraeſentari ſolent illis, qui vim et auctoritatem diplomatum infringere audeant, ſunt vel temporalia vel ſpiritualia. Ad illa refero mulctas pecuniarias, poenas capitis et ſimiles. Poenae ſpirituales, vt vocant, ſunt anathemata, excommunicationes, vindicta diuina, ira ſanctorum et aeterni infernalis ignis cruciatus. Mulctae pecuniariae in diplomatibus Germ. admodum frequentes ſunt, et mox cum poenis ſpiritualibus, veluti excommunicatione, iudicii diuini interminatione coniunctae, mox ſine illis reperiuntur.

§. XXXI.

Non mirandum eſt his terriculamentis maxime in diplomatibus Reges et Imperatores Germ. vſos eſſe ſuperſtitioſo aeuo, quo nihil magis valebat ad coercendos frena mordentes, quam horrendum anathematis fulmen. Quis enim, qui religionis aliquem ſenſum habuit, auſus eſſet violare diploma? ſi ſciret anathema dictum eſſe omnibus diplomatis temeratoribus, eosque eiusdem ſortis fore, ac Iudam proditorem, Koram, Dathanem, Abiramum, aliosque, in quos triſte exemplum diuina Nemeſis ſtatuit. Sed hoc quoque inuentum eſt Clericorum, quorum ſtudio dirarum eiusmodi exſecrationum vſus primum in chartis priuatis, et potiſſimum donationum, eccleſiis factarum, inſtrumentis inualuit, qui poſtea in diplomata quoque migrauit. Quum tantam vim in animis hominum haberet fulmen excommunicationis, nullo negotio vnusquisque intelligit, cur ad eius poenam olim ſeſe obligauerint Germani, de quo diximus in ſpecimine iuris

Digitized by Google

iuris german. *de obligatione ſub poena banni eccleſiaſt. et imperial.*

§. XXXII.

Inſtar omnium vnam alteramue imprecationis formulam hic ſubiiciemus, et de mulcta pecuniaria haec eſto: *Si quis autem aliquam ſupra taxato ſancto ac venerando loco violentiam, ſubtractionem, vel inuaſionem intulerit in rebus mobilibus et immobilibus vel familiis vtriusque ſexus tamquam imperialis praecepti temerarius violator ducentas libras auri obrizi eidem eccleſiae vel ipſius rectoribus componere cogatur.* vid. diploma Ottonis I. quod epiſcopo Volaterenſi ſuper priuilegiis eiusdem eccleſiae conceſſit apud IVSTVM FONTANINVM in *Adpend. ad Vindic. diplomat. contra Germonium p. 159. ſq.* Exſecrationis autem formulam hanc habe: *quod ſi quis arte aliqua ſiue dolo ſiue violentia quaecque bona praenominatae eccleſiae minuere praeſumſerit anathema ſit, et a regno Dei et conſortio ſanctae eccleſiae nunc et ſemper ſegregatus, et ſit portio eius cum ſatana et angelis eius vsque in aeternum.* vid. diploma fundationis monaſterii Poledani apud MADERVM in *Antiquitat. Brunſuicenſ. p. 107.*

CAPVT IIII.

DE CLAVSVLA DIPLOMATVM, QVA SVBSCRIPTIO ET SVBSIGNATIO COMMEMORATVR, ET IPSA REGIS SVBSCRIPTIONE.

§. XXXIII.

EXTREMA contextus diplomatici pars continet clauſulam, qua ſubſcriptio et ſubſignatio exprimitur.

mitur. Haec non alio fine ſubiicitur diplomati, quam vt fraudis ſuſpicio eo magis ab illo amoueatur, maiorque fides atque auctoritas ipſi concilietur. Patet hoc ex formula ſolemni: *et vt haec verius credantur ac inconuulſa permaneant.* Sed paullo clarius illud docet RATPERTVS de *caſibus monaſterii S. Galli c. VIII.* apud GOLDASTVM *T. I. Rer. Alemann.* vbi de Ludonico Pio ait: iuſſit idem Rex ſuae auctoritatis praeceptum vtrique parti ad confirmationem iſtius pacti ſtatim in praeſentia conſcribi, et vt cautius haec eadem firmitatis ſcriptura communiretur, praecepit primitus tantummodo dictatam, et in aliqua ſcheda conſcriptam ſibi praeſentari, et cum ille cauſam comprobaret, tunc demum Cancellario praecepit in legitimis chartis conſcribere pacti confirmationem, et cum perſcriptae fuiſſent, propriae manus auctoritate confirmans, vnam epiſcopo cum ſuis, aliamque abbati monachisque contradidit. Hinc clauſula haec a diplomatibus, quae genuina ſunt, numquam abeſſe ſolet.

§. XXXIIII.

Variae autem et diuerſae ſunt formulae, quibus ſubſcriptio et ſubſignatio exprimitur. De Merouingicis et Carolingicis copioſe agit MABILLON *L. II. de re diplomat. cap. X.* De germanicis obſeruandum tria requiri ad ſubſcriptionem I. ſcripturam II. ſubſcriptionem manus regiae III. ſigilli impreſſionem. Quae requiſita vera eſſe colligimus ex ipſa formula, quam hanc in rem Reges in diplomatibus adhibere ſolent: *hanc chartam conſcribi iuſſimus quam manu propria ſubtus roborantes ſigilli noſtri impreſſione fecimus communiri.* Sigilli vocabulum iam adhibuit Conradus in diploma-

plomate apud HEDAM in *hiſtoria Epiſc. Vltraiectenſ. p. 72.* et ſequentes Reges Germaniae promiſcue modo annuli, modo ſigilli adpellatione vtuntur. Itaque non Ottonis I. demum temporibus ſigilli mentio in clauſula ſubſcriptionis fieri coepit, quod viſum eſt MABILLONIO *L. II. de re diplomat. c. X. §. 6.*

§. XXXV.

Sequitur iam ipſa Regis ſubſcriptio, quae variis formulis pro temporum varietate eſt expreſſa. Francorum Reges primae ſtirpis propria manu nomen ſuum ſubſcribebant, addito ſigno variis figuris diſtincto, aut crucis formam praeferente. Plerique adiiciebant *ſubſcripſi*, quod vel totis litteris, vel tribus prioribus, vel ſola littera S cum ſigno continuato expreſſerunt. Deſeruerunt hunc ſubſcribendi morem Carolingi, quorum formula haec erat: *Signum Caroli glorioſiſſimi Regis*, a qua non multum diuerſa eſt Pipini Caroli M. patris, qui crucis ſignum inter ſignum et nomen ſuum interponebat, hoc modo *Signum ✠ Pippini glorioſiſſimi Regis.* Solum autem crucis ſignum manu Regis expreſſum erat, caetera Cancellarius ſeu Notarius adſcribebat. MABILLON. *L. II. de re diplomat. c. X. §. VII.*

§. XXXVI.

Quae ſubſcribendi ratio Carolingis ſolemnis fuit, ea germanicis quoque Regibus et Imperatoribus placuit, et vsque ad Rudolphum Habſpurgicum vſu ſeruata eſt. HERTIVS *de fide diplomat. Sect. I. §. XIII.* Conſtans enim et perpetua ſubſcriptionis formula eſt: *Signum Domini Chuonradi ſereniſſimi Regis: Signum Domini Ottonis inuictiſſimi Regis: Signum Domini Henrici III.*

Regis inuictiſſimi. Praeter ſigni vocabulum occurrunt etiam tituli Regis, quos iam in Carolingorum ſubſcriptionibus obſeruamus.

§. XXXVII.

Signum melioris notae ſcriptoribus ſigillum notare, nemo eſt tam parum in veterum ſcriptis verſatus, vt ignoret. Sic CICERO in *Orat. pro Quinctio c. VI.* dixit: *tabulae maximae ſignis hominum nobilium conſignantur*, vbi ſignum manifeſto denotat ſigillum. Eodem ſenſu SENECA *L. III. de beneficiis c. XIII.* ait: *nec pacta conuentaque impreſſis ſignis cuſtodirentur.* Sed medio aeuo ſignum a ſigillo diſtinguitur, et modo pro nomine ſubſcripto, modo pro cruce nominis loco adſcripta, vt plurimum autem pro monogrammate nominis accipitur. Ex quo ſignum crucis, quo olim chartae et diplomata ſignabantur, in monogramma tranſiit; poſteriores retinuerunt vocabulum *ſigni*, quo crux alias denotabatur. DV CANGE in *Gloſſario* vocibus *crux* et *ſignum.* Nihil ergo aliud vox iſta hic ſignificare videtur, quam ſubſcriptionem manus propriae Regis, cuius ſignum eſt monogramma.

§. XXXVIII.

Ex his, quae diximus facile colligi poteſt regula: *in ſubſcriptione regia ſemper adhibitum eſſe vocabulum ſigni, et deinde ipſum regis nomen expreſſum.* Addenda huic eſt altera: *ſubſcriptionem regiam pro diuerſa et Regis et Imperatoris dignitate diuerſam eſſe.*

CAPVT

CAPVT V.

DE ARCHICANCELLARIIS ET CANCELLARIIS EORVMQVE SVBSCRIPTIONIBVS DIPLOMATVM.

§. XXXVIIII.

PROXIME regiae ſubſcriptioni in diplomatibus ſubiecta eſt ſubſcriptio Archicancellarii ſeu Archicapellani et Cancellarii, de quorum officio iam paullo adcuratius, agendum. Cancellarii aeque ac Capellani dicebantur illi, *qui deſcribendis Regis chartis et praeceptis vacabant.* Apud Romanos Cancellarii munus non adeo magnae dignitatis fuiſſe, vel ex eo patet, quod nihil foedius viſum ſit FLAVIO VOPISCO in *Vita Carini cap. I.* quam Praefectum vrbi, qui principem eius aetate locum tenebat, ex cancellariis ab hoc Imp. creatum eſſe. Sed poſtea magis exſplendeſcere coepit officii huius dignitas. Etenim CASSIODORVS, ſaeculi quinti ſcriptor *L. XI. Varior. cap. VI.* de cancellario ita loquitur: *per te praeſentandus agnoſcat, per te noſtris auribus deſiderium ſupplicis innoteſcat: iuſſa noſtra ſine venalitatis ſtudio expedias, vt noſtram poſſis commendare iuſtitiam.*

§. XL.

Apud Francos Cancellarii notariorum munere fungebantur, nimirum ſcribebant diplomata, eaque in ſcriniis regiis reponebant. Teſtatur hoc Monachus Engoliſmenſis in Vita Caroli M. ad a. DCCLXIX. *quod praeceptum*, inquit, *Bartholomaeus Cancellarius eius ſcripſit, et ipſe Dominus Rex ſua manu firmauit.* Lotharius I.

rius I. Imp. legem tulit, *vt Cancellarii electi*, *boni et veraces chartas publicas conſcribant ante Comitem et Scabinos et vicarios eius.* conf. CORPVS IVR. GERM. ex edit. V. C. PETR. GEORGISCH *p. 12. 18. Leg. XII.* Erant itaque tum Cancellarii ſcribae ſeu ſecretarii Principis, qui chartis tam publicis quam priuatis conſcribendis adhibebantur. Quin ideo ipſi identidem Notarios ſe vocant in diplomatibus, quod compluribus exemplis compertum habeo. Sic Caroli M. diploma recognouit *Witherius Notarius ad vicem Chrotardi* MABILLON *L. VI. de re diplomat. p. 502.* Diplomati Ludouici Pii de annno DCCCXXXII. apud SCHATEN *Annal. Paderbornenſ. L. II. p. 91.* ſubſcripſit *Hirmimarius Notarius ad vicem Theogonis.* Nec deſunt diplomata Regum German. in quibus Cancellarii loco Notarii nomen habetur. Exempla plena manu collegit Ill. IO. WILHELM. DE GOEBEL in Diſſ. de *Capellanis Imp. et Cancellariis p. 23. ſq.*

§. XLI.

Cancellarii dicti ſunt non a *cancellando*, quod ius illis eſſet inſpiciendi libellos, et iniquis lituras inducendi, quae eſt ſententia Budaei, Turnebi in *Aduerſariis L. XI. c. 25.* et plerorumque aliorum, ſed a *cancellis*, propterea quod intra eos ſe continerent, vt populus, cui aures dabant, ab ingreſſu prohiberetur. v. IAC. GOTHOFREDVS ad *L. III. C. Th. de Aſſeſſor.* Tantum vero abeſt, vt infimae ſortis hominibus aditus ad munus cancellarii patuerit, vt non alii, quam illuſtres et ſummo loco nati viri illi admouerentur. Ne multa, vnicum ſaltim exemplum eius rei probandae cauſſa adferre licebit ex EDMVNDI MARTENE

et

et VRSINI DVRANDI *Theſaur. anecdotor. T. I. col. 1844. ſocium ſibi aſciuerunt Carolum ex illuſtri vicecomitum familia natum, qui ſcriba erat ſiue cancellarius apud dominos conſilii ſecreti ipſius.* Quemadmodum vero Reges Francorum plures habuerunt cancellarios teſte IO. IAC. CHIFFLETIO in *Anaſtaſi Childerici cap. IX.* ita quoque diplomata a pluribus notariis ſiue cancellariis ſubſcripta reperiuntur. Dn. DE GOEBEL in Diſſ. *de notariis cap. I. §. 14.*

§. XLII.

Meroueidarum aeuo Cancellarii communiter et plerumque vocabantur *Referendarii*, quorum inter Palatinos primaria erat dignitas. Cuſtodiebant illi annulos regios, itemque regiis diplomatis ſubſcribebant. Vita S. Boniti, Epiſcopi Claromont. cap. I. *ſumto annulo aureo de manu Regis (Sigeberti) Referendarii locum adeptus eſt.* FLODOARDVS *L. II. Hiſtor. Remenſ. cap. II. Requiſitus*, inquit, *Otto qui tunc Referendarius fuerat, cuius ibi ſubſcriptio tenebatur, adſuit, negat ſe ſubſcripſiſſe.* add. SIGEBERTVS ad annum DCXXXVII. In Referendariorum locum Carolingis imperantibus cancellarii ſucceſſerunt, qui eorum diplomata recognouerunt.

§. XLIII.

Capellani dicuntur a *capa* ſeu *capella*, veſtis ſpecie, qua voce poſtea S. Martini veſtis κατ' ἐξοχὴν denominata eſt. Haec in palatio regio vna cum caeteris ſanctorum reliquiis a Francis ſumma religione in vſum ſacramentorum adſeruabatur. DV CANGE in *Gloſſario h. v.* et ANTON. MATTHAEVS ad *Annal. Egmondan. p. 169.* et in *Analect. veter. aeu. T. I. p. 55.* In-

R de

de factum, vt loca, in quibus ſacra iſta capella vna cum aliis ſanctorum reliquiis adſeruabatur, *ſacrae capellae* vulgo audirent. Initio itaque capellani dicebantur, qui iſta ſanctorum λείψανα cuſtodiebant, et in regum capellis miniſtrabant. Ab hac reliquiarum cuſtodia ſimpliciter *cuſtodes* ſeu *cuſtodes palatii* vocati ſunt. HINCMARVS de *ordine palatii c. XVI.* Exinde quoque conſtabit, cur viri dignitate illuſtres, Epiſcopi et Abbates ad capellani munus euecti ſint; quod docet Charta Caroli Calui apud NIC. CAMVSAT *dans ſes melanges hiſtoriques p. 84.*

§. XLIIII.

Quum vero apud Francos diplomata aliaque regni monimenta in capellis regiis reconderentur, quod ex Concilio Francofordienſi de anno DCCXCIV. cap. III. diſcimus, forte, quod magis in tuto ibi fore credebantur, vt ipſa quoque Cancellaria ideo *Capella* dicta ſit, vti oſtendit DV FRESNE in *Gloſſar. h. v.* vnusquisque me non monente intelligit, capellanos fuiſſe ſcribas, ſecretarios et amanuenſes regios, vti diximus §. XXXVIII. Hinc non mirandum eſt eos, qui ſacro ordini adſcripti erant, cancellariorum munia in ſe traxiſſe, quippe quae vel eo nomine iure ſibi deberi credebant, quod reliquiarum curam haberent, et capellis praeeſſent, in quibus chartae et tabulae publicae adſeruabantur. Accedit, quod hi eo tempore fere ſoli eſſent, qui litteris operam darent, et latinae linguae, qua ſcripta erant diplomata, periti eſſent, vt adeo aliis, qui litterarum tam rudes erant, quam qui trans Taurum incolunt, cancellarii munus, ſi maxime

Digitized by Google

me vellent, demandare non poſſent Reges et Imperatores. CLAVD. FLEVRY *Hiſtor. Eccleſiaſt. Tom. XIX. in diſc. praelim. §. 10.*

§. XLV.

Inter Cancellarios qui familiam ducebat, dicebatur *Notarius ſummus*, aliquando abſolute notarius et cancellarius, item ſummus cancellarius, archicancellarius. HINCMARVS de *ordine Palatii c. XVI. ſummus cancellarius, qui a ſecretis olim appellabatur, erantque illi ſubiecti prudentes et intelligentes ac fideles viri, qui praecepta regia absque immoderata cupiditatis venalitate ſcriberent, et ſecreta illis fideliter cuſtodirent.*

§. XLVI.

Archicapellanus, qui et *Apocriſiarius* vocatur teſte HINCMARO l. c. cap. XX. omnem rem ſacram, quae ad ius Regis pertinebat, curabat, omnemque Palatii clerum regebat. Hinc originem ſi ſpectes, diuerſus ab eo erat archicancellarius, quippe qui proprie cancellariis et ſecretariis tantum praefectus erat. conferatur IO. IAC. MASCOVII, viri illuſtris, cultiſſima diſſertatio de *origin. officior. aulicor. S. R. I. §. IV. V.*

§. XLVII.

Succeſſu vero temporis archicapellani nomen Carolingis adhuc imperantibus cum archicancellarii nomine eſt confuſum, vt nihil diſcriminis inter haec officia, olim diuerſa, quod perperam negat LEHMANN in *Chron. Spirenſi L. II. c. 7.* intereſſe amplius videretur. Id quod eo minus inſolitum videri poteſt, quod iam ſub antiquisſimis Francorum Regibus haec officia ſubinde coniuncta fuiſſe obſeruamus. Dado

enim Regis Francorum, Dagoberti, Referendarius, Fredegario aliisque cancellarius dictus, archicapellanus adpellatur apud LABBE in *Miſcell. Hiſtor. Tom. II. p. 45.* Hitherius, qui Caroli M. diplomatis vt cancellarius ſubſcripſit, capellanus eiusdem Regis dicitur Anaſtaſio in *Hadriano c. I.* Apud Germanos ſane vnum idemque officium ſemper fuit, ideoque promiſcuis vocabulis deſignatum. BERNH. A MALLINKROT de *archicancellariis p. 227. et 235.* in Collectis Wenckeri. Non longe repetenda eſt huius rei ratio, ſiquidem capellanos cancellariorum munia obiiſſe iam ſupra animaduertimus.

§. XLVIII.

Mutata itaque rei notione, et ſublata officiorum differentia archicancellarii iuxta ac archicapellani recte nobis dici videntur, qui caeteris aulae vel Palatii cancellariis et ſecretariis praeerant, quorumque officium erat recenſere diplomata iisque ſubſcribere. Hinc tam in diplomatibus, quam in chronicis germanicis modo archicancellarii, modo archicapellani adpellantur, qui Regum diplomatibus ſubſcripſerunt. Diplomati Ludouici Infantis de a. DCCCCIX. apud BROWERVM *Annal. Treuirenſ. L. IX. p. 445.* ſubiecta eſt ſubſcriptio: *ad vicem Piligrini, Archicancellarii Salomon Cancellarius*, et in diplomate Conradi I. de an. DCCCCXIV. haec habetur: *Salomon Cancellarius ad vicem Piligrini Archicapellani recognoui.* In Chronico Epiſcoporum Mindenſium plurima congeſta ſunt priuilegia, ei eccleſiae ab Imperatoribus conceſſa, et a cancellariis vice archicancellariorum ſubſcripta, qui alibi archicapellani vocantur. PHIL. EBERH. ZECH

in

in Schediaſm. *de orig. indole, fatis et iuribus Primat. Germ. Cap. III. §. VII.* Henrici III. diploma de anno MXLIII. apud SCHANNAT *Tradition. Fuldenſ. p. 250.* recognouit Adelgerius Cancellarius vice Bardonis Archicancellarii, qui in eiusdem Imp. diplomate de anno MLVI. dicitur archicapellanus. SCHATEN *Monum. Paderbornenſ. L. VI. p. 529.*

§. XLVIIII.

Quamquam vero in diplomatibus Regum Germ. bina haec vocabula promiſcue ſint adhibita, niſi quod Conradinis diplomatibus numquam ſubſcripſerit archicancellarius, ſed ſemper archicapellanus teſte *Chronico Gottwic. L. II. p. 131.* tamen ab Henrici III. Imp. tempore rarius occurrit poſterius vocabulum, et archicancellarii nomen magis placere coepit. *Chronicon Gottwic. L. II. p. 274.* Dn. DE GOEBEL de *capellanis imp. p. 11. ſq.* Obſeruat vir doctiſſimus LVDOVICVS THOMASSIN de *veter. et nou. eccleſ. diſcipl. P. III. c. XXV. §. 17.* laudatum Imperatorem Henricum III. quamdiu Regis et nondum Imperatoris nomine vſus eſt, diplomata recognoſcenda curaſſe a cancellario vices gerente archicapellani, poſtea vero archicancellarium, non archicapellanum ſubſcripſiſſe. Neque vero tum plane vocabulum archicapellani vſurpari deſitum eſt, ſiquidem eius in diplomatibus Henrici IIII. identidem adhuc mentio fieri ſolet apud SCHATEN in *Annal. Paderbornenſ. L. VI. p. 553. ad a. 1059.* add. PFEFFINGER *Vitriar. illuſtrato Tom. I. p. 1086.* Quin in diplomate Lotharii Saxonis de a. MCXXIX. apud OBRECHTVM in *Prodromo Rerum Alſaticar. p. 299.* vox

archicapellani in ſubſcriptione occurrit. At poſt haec tempora altum de archicapellano ſilentium, et non niſi archicancellarios diplomata recognouiſſe conſtat. Exarſerat paullo ante contentio inter imperium et ſacerdotium, et inſolentia Pontificum, oppresſa maieſtate imperatoria, iam eo progreſſa erat, vt extortis iuribus ſacrorum nihil fere ſupereſſet Regibus in ſacris, quod eorum auctoritate, vt antea, ageretur. Quum vero iura ſacrorum olim archicapellani nomine Regum adminiſtrarent, et ex eo tempore nihil amplius de ſtatu rei ſacrae, ordine et perſonis eccleſiaſticis ad Imperatorem, ſed ad Pontificem omnia referrentur, nemo non facile animaduertit, cur omiſſo archicapellani titulo, ſolum archicancellarii nomen adhibuerint archiepiſcopi Moguntini.

§. L.

In imperio germanico ſplendido archicancellarii titulo vtuntur tres praecipui ſacrorum Praeſules, Moguntinus, Colonienſis, et Treuirenſis, quos omnes olim Regum Germaniae diplomatibus ſubſcripſiſſe nouimus. Origines huius rei paullo altius repetere operae pretium erit.

§. LI.

Inter complures capellas regales, quas in Palatiis ſuis habebant Reges Francorum, illae prae caeteris eminebant, quae in metropoli quadam erant. Et quum tres in Francia Orientali ſiue Germania eſſent Metropoles, veriſimile eſt, quemque harum Metropoleων archicapellanum honores cancellarii, qui cum archicapellani dignitate tum coniungebantur, ſibi

ſibi vindicaſſe. In Germania prima Moguntia erat Metropolis, adeoque Moguntinus archicapellanus et cancellarius. Colonia Germaniae ſecundae metropolis erat, cuius antiſtes eo nomine non immerito ſibi archicancellarii nomen vindicabat. Sic quoque Treuirenſi Archiepiſcopo, vtpote Germaniae Belgicae ſeu Lotharingiae Metropolitano, archicancellariatus dignitas iure quaeſita videbatur.

§. LII.

Sub Carolingis et ſequentibus Germaniae Regibus archicapellani non eccleſiae alicuius priuilegio, ſed Regum et Imperatorum iudicio conſtituebantur. *Auctor Quinquertii Cameralis qu. V. §. 266.* Ill. IO. IAC. MASCOV in diſſertatione laudata *§. VII.* Nonnunquam etiam plures eodem tempore archicancellarii nondum diuiſis muneris finibus fuerunt, quod de Ottonis M. aetate oſtendit laudatiſſimus MASCOV *l. c. §. X.* quamuis in diuerſa hic abeat Reuerendiſſimus Praeſul Gottwicenſis in *Chronico L. II. p. 182.* qui vnum tantum archicancellarii munus obiiſſe contendit, pluresque ſibi inuicem in munere ſucceſſiſſe, et non ſine magno eruditionis adparatu cauſſas exponit, ob quas varii Ottonis I. diplomatis ſubſcripſerint.

§. LIII.

Interiecto deinde tempore quilibet trium archiepiſcoporum peculiarem et ſedi ſuae ſacrae proprium cancellariatum obtinuit, Moguntinus per Germaniam, Colonienſis per Italiam, et Treuirenſis per Galliam et regnum Arelatenſe. Tempus vero, quo certis finibus adſtricti eſſe coeperint hi archicancellarii, certo definire

finire difficile eſt, et de eo pluribus diſputare ſolent iuris publici doctores, licet mire inter ſe diſſentiant. conf. MASCOV *l. c.* *§. XII.* IO. GEORG. ESTOR de *Miniſterial. Cap. I. §. 28. ſq.* IO. FRID. PFEFFINGER *Vitriar. illuſtrat. Tom. I. p. 1079. ſq.* Dn. DE LVDEWIG *ad Auream Bullam T. XXVI. §. 2. p. 586.*

§. LIIII.

In tantis ſententiarum diuortiis non poſſum, quin eorum accedam ſententiae, qui archicancellarii dignitatem Moguntinae ſedi Ottone M. imperante ab anno DCCCCLXVIII. perpetuo iure quaeſitam eſſe exiſtimant. Nam ex quo Wilhelmus, Ottonis M. filius, Moguntinam eccleſiam rexit, haud interrupta ſerie Moguntinos Praeſules archicancellarii officio praefuiſſe conſtat, quum antea alii quoque praeter Moguntinum Regum et Imperatorum diplomatibus ſubſcripſerint. Dedit hoc ſine dubio Imperator amori filii, vt fixam veluti ſedem et ſtabile domicilium archicancellariatus officium in Moguntina ſede haberet, praeſertim quum iam inde ab antiquiſſimis temporibus illa Metropolis in Germania primatum tenuiſſet. Ill. MASCOV in Diſſ. *de Primatibus, Metropolitanis eccleſ. Germ. §. XX.* Ipſa ſane imperii conſuetudine Moguntinis ſupremum hoc aulae imperialis officium poſtea relictum eſt, licet lex expreſſa, qua illis dignitas haec adſcripta, nondum proferri potuerit. PHIL. EBERH. ZECH in Schediaſm. citato *Cap. III. §. IV.*

§. LV.

Etſi vero poſt Ottonis tempora nonnumquam et Colonienſis et Treuirenſis archicancellarii munere

functi

functi ſunt in Germaniae imperio: tantum tamen ea exempla valere non debent, vt quemquam de certa et vera ſententia dimoueant. Nam ſi quando Colonienſis Praeſul pro Moguntino Regum et Imperatorum diplomatis ſubſcripſit, aut eius vice alius illa recognouit, factum hoc eſt abſente, aut impedito Moguntino, aut propterea, quod inimicitiae inter eum et Imperatorem intercedebant. Exemplo eſſe poteſt diploma Henrici V. Imp. de a. MCXIV. apud Dn. DE LVDEWIG *T. II. Reliquiar. p. 183.* cui ſubſcripſit Arnoldus vice Brunonis (Treuirenſis archiepiſcopi) archicancellarii. Paullo ante nimirum anno MCXII. idem ille Arnoldus diplomati, quo Henricus V. Wormatiae priuilegium ratione teloniorum conceſſerat, vice Alberti Moguntini praeſulis et archicancellarii recognouit apud laudatum LVDEWIGIVM *l. c. p. 181.* Sed quis eſt hiſtoriarum tam inſigniter rudis, vt Henricum V. graues cum Alberto archiepiſcopo Moguntino inimicitias exercuiſſe, et Brunonem Treuirenſem plurimum apud eum gratia valuiſſe ignoret. add. GEORG. FRANC. HELMERSHAVSEN Diſſ. de *Archicancellariis S. R. I.* Erfordiae anno CIƆ IƆCC XL. habita.

§. LVI.

Ex quo vero ſtabile et perpetuum in Moguntina ſede eſſe coepit archicancellariatus officium, ſupremi eius Praeſules non in Germania ſolum, ſed etiam in Italia aliiſque regni germanici partibus ſplendidum hocce munus geſſerunt, cuius rei fidem faciunt complura diplomata apud VGHELLVM in *Italia ſacra*, eo

tamen diſcrimine, vt in Germania reliquos Praeſules excluderent, in Italia non item. Nam poſt Ottonis M. tempora Colonienſem et plures alios praeter Moguntinos archicancellarii munus in Italia adminiſtraſſe accepimus. AVCTOR *Quinquertii Cameral. qu. V. §. 33.* Vereor autem, vt propterea, quod Colonienſes archiepiſcopos Ottonis M. tempore et paullo poſt archicancellarios in Italia fuiſſe in comperto ſit, incunabula archicancellariatus Colonienſis per regnum Italiae in illa ipſa aetate reperiri queant, vti viſum eſt V. C. IO. FRIDERICO IOACHIM in *Commentat. de archicancellariatu archiepiſcopi Colonienſis per regnum Italiae §. V. VI.* Neque enim diuiſis cum Moguntino finibus tum Colonienſis, neque perpetuo muneri illi praefuit, neque Italiae archicancellarium ſpeciatim ſe dixit, ad quod maxime hic videtur reſpiciendum. Quum vero a tempore Henrici III. Imp. diplomata Imperatorum in Italia confecta ſolos Colonienſes, Piligrinum, Hermannum, Annonem archicancellarios memorent, et Leo IX. Pontifex rom. anno MXLVIIII. Hermannum perpetum eccleſiae romanae archicancellarium creauerit teſte WICBERTO in *vita Leonis IX. L. II. c. V. p. 71.* non dubitandum eſt, quin hac aetate Italiae archicancellarii dignitas Colonienſi eccleſiae ceſſerit, et Imperatores exemplum Pontificis ſequuti ſint. Accedit, quod non multo poſt, tempore nimirum Lotharii Saxonis veluti expeditum viſum ſit Colonienſem archiepiſcopum Italiae eſſe archicancellarium. Etenim Chronographus Saxo ad a. MCXXXII. apud LEIBNITIVM in *Acceſſion. hiſtoric. Tomo I. p. 289. et quia*, inquit, *archiepiſcopus Colonienſis deſuit, qui iure debet*

debet eſſe cancellarius in his partibus, Norbertus archiepiſcopus Magdeburgicus huic officio deputatus eſt. Hinc ſub Friderico I. primum titulo Italiae archicancellarii vſus eſt Arnoldus in diplomate de a. MCLV. apud CHAPEAVVILLIVM *Tomo II. rer. Leodienſ.* Tum quoque Moguntinus Praeſul, qui antea ſimpliciter ſe archicancellarium dixerat, Germaniae vel S. R. I. per Germaniam archicancellarium in ſubſcriptionibus diplomatum ſe vocare coepit. Exemplum forte antiquiſſimum eſt apud GEWOLDVM ad HVNDII *Metropol. Salisburg. Tom. I. p. 377.*

§. LVII.

Paullo ſerius archicancellariatum ſibi vindicarunt archiepiſcopi Treuirenſes, ſiquidem ante interregnum incerta et tantum non obſcura eius eſt memoria. Sane ſaeculo XI. penes Treuirenſes archicancellarii per Gallium munus nondum fuiſſe oportet, quia Henrici II. Conradi II. Henrici III. et Henrici IV. diplomata de rebus ad dioeceſin Treuirenſem ſpectantibus condita, Moguntini nomine recognita ſunt. Et Arelatenſis regni archicancellariatum Fridericus II. Imp. in Viennenſem archiepiſcopum tranſtulit an. MCLVII. Itaque ſaeculo demum decimo tertio archicancellarii dignitas Treuirenſi obtigiſſe videtur, licet in diplomatibus eius mentio non fiat, quia Boemundo II. hoc ipſo aeuo, tam Galliae, quam Arelatenſis regni archicancellarii titulus a coaeuis ſcriptoribus tribuitur, teſte BROWERO *Annal. Treuirenſ. P. II. L. XVI. c. 152. et c. 157.* Et ex eo tempore continuatus et ab Imperatoribus confirmatus eſt, vtpote Lu-

douico Bauaro a. M CCC XXXII. et a Carolo IV. tam in Aurea Bulla, quam in Comitiis Moguntinis anno M CCC XLVIII. habitis. BROWERVS *l. c. L. XVII. c. 79.*

§. LVIII.

Iam addo nihil habere HERMANNVM CONRINGIVM, quo tueri poſſit ſuam ſententiam, ſi archicapellanos nusquam archiepiſcopos dictos eſſe aliis perſuadere nititur in *Cenſura diplomatis Lindauienſis p. 189.* Nam vti MABILLON *L. II. de re diplomatica c. XI. §. XIII.* iam iure dubitauit recte hic ſenſiſſe virum egregium; ita quoque multo magis compluribus exemplis contrarium probari poteſt. Sub diplomate Zwentiboldi apud HVNDIVM in *Metropol. Salisburg. p. 93.* haec habetur ſubſcriptio *Waltgerus Notarius ad vicem Ratbodi archiepiſcopi ſummique cancellarii recognouit.* Et in diplomatis Ottonianis nihil frequentius obſerues, quam archiepiſcopi nomen in ſubſcriptionibus archicancellariis tribui. Subſcriptio diplomatis ab Ottone M. dati anno DCCCC LXVIIII. apud HVNDIVM *l. c. Tomo II. p. 251.* ita ſe habet: *Luitgerus Cancellarius ad vicem Hattonis archiepiſcopi et capellani ſubſcripſi.* Saepe quoque ſolum archiepiſcopi vocabulum ponitur, omiſſo archicancellarii titulo, vti in diplomate Ottonis III. de a. DCCCC XCVII. cui haec ſubiecta ſunt: *Hildiboldus epiſcopus et cancellarius vice Willegiſi archiepiſcopi.* CHAPEAVVILLE *Tom. I. Hiſtor. Leodienſ. p. 210.*

§. LVIIII.

Archicancellariorum officium fuiſſe recenſere diplomata, iisque ſubſcribere iam ſupra nos obſeruare memi-

meminimus. Quamquám vero ipſi archicancellarii interdum diplomata recognouerint, vti exemplis quibusdam compertum eſt,* tamen rariſſima illa ſunt, et vix quatuor aut quinque a primaeua eorundem inſtitutione vsque ad Carolum V. reperies. MALLINKROT de *archicancellariis in collect. archiu. iuribus p. 453.* Vtplurimum enim et fere ſemper cancellarii diplomatibus ſubſcripſerunt. Hinc formula in diplomatibus ſolemnis: *Notarius ad vicem archicapellani; Cancellarius ad vicem archicancellarii*, cuius rei origo iam paucis explicanda.

* Sic Caroli IV. Imp. Bullam auream de iure et ſucceſſione Electoratus Saxoniae anno MCCCLXXVI. editam recognouit Ludouicus Moguntinae eccleſiae Archiepiſcopus S. R. I. per Germaniam archicancellarius. Sub Maximiliano I. ipſe Berchtoldus archiepiſcopus Moguntinus litteris inueſtiturae Wurtembergicae a. MCCCCXCVI. datis propria manu vt archicancellarius ſubſcripſit. IAC. WENCKERVS in *notis ad Mallinkrot de archicancellar. p. 453.*

§. LX.

Nimirum archicancellarii, ſi in aula imperatoria non praeſentes aut aliis negotiis diſtricti eſſent, vices ſuas delegare ſolebant aliis, qui loco illorum rebus expediendis praeeſſent et ſubſcribendi officio fungerentur. Vſitatum hoc iam fuit circa confinia ſaeculi VII. et VIII. ceu diplomata Childeberti et Caroli M. apud MABILLON *L. VI. de re diplomatica p. 480. ſq.* hoc ſatis ſuperque oſtendunt, et ex praeſtantiſſimis antiquitatum monimentis eruditiſſime demonſtrauit IO. PETRVS DE LVDEWIG in *commentario ad Auream Bullam Tit. XXVI. §. 2. p. 578. ſq.* Quum ita olim mos ferret, vt ſummi ſacrorum antiſtites in curandis

ſacris vicaria opera vterentur, hoc quoque ſibi ſumſerunt in expediendis imperii negotiis, et vicarios conſtituerunt archicancellarii dignitate archiepiſcopi praediti. Eo ipſo quoque tempore, quo Vicecancellarii orti ſunt, frequentius archicancellarii nomen ad diſtinctionem a *vicario cancellario* in diplomatibus vſurpatum eſt teſte LVDEWIGIO l.c. quum antea cancellarii nomen loco archicancellarii poſitum ſit.

§. LXI.

Ex his luculenter conſtare puto ſatis antiquos eſſe vice-cancellarios, quos pro antiquo rerum ſtatu haud inepte dixeris *vicarios archicancellariorum, qui horum partes in ſubſcribendis aut recognoſcendis diplomatis tuebantur.* Nomen *vicecancellarii* recentius eſt, et a Sigismundi Imp. tempore primum auditum. Ill. IVSTVS HENNING BOEHMER in Diſſ. de *epiſcopo vice-cancellario Imp. Cap. I. §. XXVI.* Olim qui vices archicancellariorum obibat, dicebatur ſimpliciter *cancellarius*, vti in diplomatibus apud CAROLVM MEICHELBECK in *hiſtoria Friſingenſi Tom. I. p. 148. 158. 164. 172.* NIC. SCHATEN *hiſtoria Paderbornenſi P. I. p. 307. 318. 322.* aut *notarius* vti in diplomate Conradi I. de anno DCCCCXII. apud SCHANNAT *Tradition. Fuldenſ. p. 226.* Conf. §. XXXVIIII.

§. LXII.

At tempore Sigismundi formula *ad vicem archicancellarii*, tam longo vſu probata, deſiit, et in ſubſcriptionibus diplomatum vicecancellarii nomen nulla amplius archicancellarii facta mentione tantum vſurpari coepit. Ipſa denique vicecancellarii ſubſcriptio non

Digitized by Google

non multo poſt omiſſa videtur, ſiquidem in diplomatibus Friderici III. haec formula reperitur *ad mandatum proprium Domini Imperatoris* nulla vice-cancellarii facta mentione. WENCKER in *notis ad Mallinkrot p. 420.* Vnde ſine dubio falſus eſt HERTIVS de *fide diplomatum Sect. I. §. XIV.* qui exiſtimat iam poſt Friderici II. exceſſum veterum ſubſcribendi ritum in deſuetudinem abiiſſe, nec vlla diplomata Caeſarea ab archicancellariis aut ad eorum vicem ſubſcripta et recognita reperiri. Video tamen hanc ſententiam probari Ill. MASCOVIO in Diſſ. *de officiis aulicis S. R. I. §. VI.*

§. LXIII.

Neque vero nulla varietas in poſteriori formula obſeruatur. Etenim ſub diplomate Friderici III. de anno MCCCCLXXXVI. haec reperitur: *ad mandatum Imperatoris in Concilio*, LÜNIG *Reichs-Archiu Parte general. Tom. I. p. 127.* et ſub alio: *ad mandatum Domini Imperatoris proprium.* IDEM *l. c. p. 136.* In calce diplomatis Maximiliani I. de anno MCCCCXCII. legitur: *ad mandatum domini Regis in Concilio.* Aliud eiusdem diploma de anno MCCCCXCVI. ſequentem habet ſubſcriptionem: *ad mandatum Domini Regis proprium.* LÜNIG *l. c. p. 141. et 172.* Poſtea placuit primum Imperatoris, deinde Vice cancellarii nomen exprimere, et tandem ad S. Caeſ. Maieſtatis mandatum proprium, ſubſcribentis Referendarii vel cancellarii nomen ſubiicere. IDEM *l. c. p. 500.*

§. LXIIII.

Poſt interregnum, quum raro iam vicecancellarii diplomata ſubſcriberent, magis in vſum reuocatus eſt

mos,

mos, qui iam antiquiſſimis Francorum Regibus placuit, vt teſtes diplomatibus ſubſcriberent. Extat Chlodouei iunioris diploma, quo monaſterii Sancti Dionyſiii libertatem confirmat, anno DCLIII. datum, et inter ſpecimina diplomatum ex autographo papyri aegyptiacae prolatum a MABILLONIO *L. V. de re diplomat. tabula XVII. et L. VI. n. VII.* quod complurium teſtium ſubſcriptionibus munitum eſt. Erant vero epiſcopi et proceres regni, a quibus regia diplomata apud Francos ſolebant ſubſignari: in quo tamen haec occurrit varietas, vt ſub prima ſtirpe ipſi Reges manu ſua, ſub ſecunda vero cancellarii teſtium nomina diplomatibus adſcriberent auctore MABILLONIO *l. c. L. II. c. XXI. §. 5.*

§. LXV.

At Germaniae Reges et Imperatores nullum teſtium ſubſcriptionibus locum in ſuis diplomatibus dederunt vsque ad ſaeculum XI. ſiquidem neque in Conradi I. neque in Saxonicorum Imperatorum diplomatis tales inueniuntur. BENIAMIN LEVBER de *Stapula Saxonica n. 1547. et n. 1569.* Equidem NIC. SCHATEN *Annal. Paderbornenſ. ad annum* MXXVIII. profert diploma Conradi II. Imp. Abbatiae Corbeienſi, de praedio Godeleuesheim datum, quod Hunfridum, aliosque plures teſtes praefert; ſed a moribus Conradi hoc alienum, et inter exempla ſingularia numerandum eſſe iam vidit AVCTOR *Chron. Gottwicenſis L. II. p. 261.* Potius ad Sueuicos Imperatores huius moris origo in Germania referenda eſt, ex quibus teſtes in diplomatibus adhibuit Henricus IV. Imp. formula vſus: *interuentu &c.* vel *teſtibus praeſentibus N. N.* vel

vel *recognoſcebant ex Principibus &c.* quae occurrit in diplomate Hammaburgenſi eccleſiae conceſſo apud LINDENBROGIVM *Script. rer. German. p. 145.*

§. LXVI.

Nulli vero magis in moribus hoc poſitum fuit, quam Henrico V. Imp. cuius pauca admodum diplomata reperias, quae teſtium ſubſcriptionibus carent. Quin ipſe ſemper in diplomate meminit teſtium, his verbis: *hi ſunt autem teſtes, qui viderunt et audierunt,* vel formula: *huic conceſſioni praeſentes affuerunt,* qua vtitur in diplomate de anno MCXXIII. apud GEORG. CHRISTIAN. IOANNIS *Spicileg. I. tabular. veter. p. 444.* Sed in modo adſcribendi nomina teſtium ſaepe variauit. Mox enim in ipſo diplomatis contextu illa habentur, vti in binis diplomatibus Abbatiae S. Maximini de anno MCXII. et anno MCXVI. apud ZYLLESIVM *P. III. p. 48. 51.* et in diplomate Goslarienſi apud HEINECCIVM in *Antiquit. Goslarienſ. p. 116.* mox ſubſcriptionis clauſulae ſubiiciuntur, vti in diplomate de a. MCXIIII. apud V. C. SIMON. FRIDER. HAHNIVM in *Collect. monument. veter. p. 74.* Eumdem morem tenuit Lotharius Saxo, qui vero inter teſtes primo loco nominat Clericos, deinde Laicos, et denique Miniſteriales. vid. diploma MCXXIX. apud MADERVM *Antiquitat. Brunſuicenſ. p. 229.*

§. LXVII.

Iam non immerito quaeritur, quae Imperatores et Reges ratio impulerit, vt a teſtibus quoque ſua diplomata ſubſignari vellent. IOANNES TILIVS de *rebus Galliae p. 273.* recordatus memoriam Pontificum

Romanorum, quorum diplomata a certo Cardinalium, qui praecipuo loco habebantur, numero, ſubſignari debebant, Imperatores, qui in Italia identidem commorabantur, romanos Praeſules hac in re imitatos eſſe ſuſpicatur, et morem teſtes adſcribendi diplomatis in Germaniam induxiſſe. At mihi aliud ſedet. Exploratum eſt Imperatores olim in Germania ſine conſenſu Procerum imperii, nihil alienare potuiſſe, quod compluribus exemplis, ſi neceſſe eſſet, comprobari poſſet. Hinc Fridericus I. conceſſionem Henrici III. Imp. infirmauit et irritam declarauit, quod *ſine conſcientia et conſenſu Principum imperii facta eſſet*, vt ait in diplomate de anno MCLXXII. apud FRIDERICVM A SANDE *Conſuetud. Geldriae Tr. II. tit. I. cap. V. n. 5.* Quum vero ſub Sueuicis Imperatoribus Procerum poteſtas creuerit, vti oſtendit vir illuſtris IO. ADAMVS KOPP in praeclaro *hiſtoriae iuris opere p. 298.* et ordines imperii fere ab eo tempore diplomatibus vt teſtes ſubſcripſerint: non aliunde mihi ratio haec repetenda videtur quam ab ipſis Imperatoribus, qui nihil inconſultis Principibus agere voluerunt.

§. LXVIII.

At quam ob cauſſam diplomatum recognitio tam neceſſaria viſa eſt Regibus et Imperatoribus? Nemo vero non facile intelligit, factum id eſſe, vt fraudes euitentur, et de integritate tabularum eo magis conſtet; ne quid plus, quam Reges vellent, concederetur, aut interpolentur diplomata, aut plane ſpuria ſupponantur. Acu rem, vt ſolet, hic tetigit Ill. IO. GEORG. ESTOR in reconditae doctrinae opere *de Miniſteriali-*

bus

lus Cap. I. §. XXXI. Eo itaque fine a cancellario prius recognoſcendum erat diploma, num illud adcurate perſcriptum eſſet, et ad regis mentem recte ſe haberet. Hinc quoque perſpicue *Lege Longobardorum L. III. T. XLI.* cautum eſt, ne cancellariorum ſubſcriptio in chartis omittatur. Verba legis ita iacent: *de cancellariis, qui veraces electi ſunt ad homines infirmos veniant, et ſecundum legem inſtrumenta chartarum ſcribant, et a teſtibus roborentur: et ſtatim oſtendatur ante epiſcopum et comitem et iudicem vel vicarios, aut in plebe, vt veraces eſſe cognoſcantur.* Quamquam vero haec ad priuatas tantum chartas pertineant; nemo tamen dubitauerit non minorem cautionem Reges et Imperatores in publicis chartis adhibuiſſe. Luculentiſſimum eius rei exemplum memoriae prodidit RATPERTVS de *Caſibus Monaſter. S. Galli c. VIII.* quod eius verbis potius quam meis commemorare lubet. „Contigit, inquit, Ludo„uicum piiſſimum Regem publice placitum ſuum ha„bere in villa, quae dicitur Vlma, praeſentibus filiis „ſuis aliisque regni ſui Principibus. Ad quod placi„tum conuentionis cauſſa perlata eſt, et coepit exin„de Rex ſolerter et caute cum ſuis cogitare atque „pertractare. Rex ambarum partium cum conſpice„ret vnitatem, ſeſe huic pacto interpoſuit medium, „atque in ſemet omne negotium aſſumens cum manu „ſua poteſtateque res ad epiſcopatum contradidit. „Haec confirmatio cum per regiam auctoritatem cir„ca vtramque partem fuiſſet ſtabilita et rebus ita a „clementi Rege cum omni conſenſu compoſitis iuſſit „idem Rex ſuae auctoritatis praeceptum vtrique par„ti ad perpetuam confirmationem iſtius pacti ſtatim

„in praeſenti conſcribi, et vt cautius haec eadem fir-
„mitatis ſcriptura communiretur, praecepit primitus
„tantummodo dictatum, et in aliqua ſcheda con-
„ſcriptum ſibi praeſentari, et cum ille cauſſam com-
„probaret, tunc demum cancellario praecepit in le-
„gitimis chartis conſcribere pacti confirmationem, et
„cum perſcriptae fuiſſent, propriae manus auctorita-
„te confirmans, vnam Epiſcopo cum ſuis aliamque
„Abbati monachisque contradidit, perpetuae firmita-
„tis ſine aliqua euerſione ita retinendas indicio.

§. LXVIIII.

Quandoquidem tamen non parum intereſt nomina ſeriemque archicancellariorum non ignorare: primum Palatii Francici archicapellanorum recenſum dedit CAROLVS DV FRESNE in *Gloſſario mediae et infimae latinitatis voce Capella:* deinde cancellariorum Franciae catalogum FRANCISCVS LANOVIVS in *Syntagm. hiſtorico de Sanctis Franciae Cancellariis* et IO. MABILLON *L. II. de re diplomat. cap. XII.* texuerunt. Nomina autem et ſeriem Germaniae archicancellariorum exhibent BERNARDVS A MALLINCROT, Decanus Monaſterienſis, in opere de *Archicancellariis S. Romani Imperii Parte priori*, et IO. FRIDERICVS PFEFFINGER *ad Vitriarium Tom. I. p. 1077.* Priores, quos recenſemus ſcriptores iunctim cum aliis huc pertinentibus libellis edidit IACOBVS WENCKERVS in libro ſ. t. *Collecta archiui* et *cancellariae iura*, qui prodiit Argentorati anno CIↃ IↃCC XIV. Nomina cancellariorum ſeu vicecancellariorum qui noſſe cupit, eum ablegamus ad laudatum MALLINKROTIVM de

de *Archicancellar. et cancellariis Part. II.* qui a Caroli M. aetate eorum catalogum cum cura contexuit. Egregie eum perpoliuit Ill. IVSTVS HENNING BOEHMER in diſſertatione de *epiſcopo Vice-Cancellario Imp.* quae prodiit Halae anno CIↃ IↃ XXXX.

§. LXX.

Non exiguam forſan gratiam a lectoribus meis me initurum ſpero, ſi, quod maximam vtilitatem habet, carptim ſtrictimque percenſeam archicancellarios et vicecancellarios, qui Regum et Imperatorum noſtrorum diplomata recognouerunt. Itaque non committam, vt aut fruſtra quis hic illorum notitiam quaerat, aut hac in parte quidquam libello deſit. Quum vero ante Caroli M. tempora obſcura ſit vicecancellariorum memoria, quippe quos ſaeculo ſeptimo demum ortos eſſe ſupra obſeruauimus, a Caroli M. iam exordium capere iuuabit.

§. LXXI.

Quemadmodum *Itherius* ſeu *Hitherius* poſtrema Pipini, ita quoque prima Caroli M. diplomata ſubſignauit tamquam *cancellarius ſummus;* cuius ad vicem *Rado* recognouit. MABILLON *de re diplomat. L. II. cap. XII. §. 4. 5.* Itherio in Cancellarii munere ſucceſſerunt annis DCCLXXIII. et DCCLXXV. *Lubertus*, qui archicancellarius vocatur in diplomate de an. DCCLXXIII. apud MVNSTERVM in *Coſmographia L. V. c. CCXXXII.* deinde *Amalbertus*, *Theudegarius*, et *Lutherius*. MALLINKROT *l. c. apud Wencker. p. 226.* Sed et alii cancellarii munere regnante Carolo functi ſunt veluti *Rado*, MABILLON l. c. *L. VI. n. 53. 58.*

SCHANNAT in *Vindic. archiu. Fuldenſ. diplomat. Tab. IV.* *Hildibaldus*, qui anno DCCLXXXVIII. archicapellani officio praefuit; *Ercambaldus*, VGHELLVS *Ital. ſacr. Tom. IV. p. 200.* BROWERVS in *Annal. Treuirenſ. L. VII. p. 381.* et denique *Hieremias.* VGHELLVS l. c. *Tom. I. p. 112.* MABILLON l. c. *L. VI. p. 513.*

§. LXXII.

Vicariam in recognitionibus diplomatum operam tempore Caroli M. ſubierunt *Rado*, *Hildebaldus*, *Ercambaldus*, *Amalbertus*, qui poſtea archicancellarii dignitatem adepti ſunt, vt diximus, *Wigbaldus*, *Gilbertus*, *Optatus*, *Widolaicus*, *Gineſius*, *Eldebertus*, *Suauis*, *Ibbo et Witherius.* vid. SCHANNAT l. c. p. 52.

§. LXXIII.

Inter cancellarios LVDOVICI PII, primo loco nominandus eſt *Helizachar*, Abbas Centulenſis, cuius ad vicem diplomata recognouit *Durandus.* GOLDASTVS *Tom. II. Conſtitut. Imp. pag. 9.* Helizachari ſucceſſit *Fridugiſus*, Sithuenſis Abbas, cuius nomine praeter Durandum iam laudatum *Hirminmaris* ſeu *Hirminmarus*, SCHATEN *Annal. Paderbornenſ. p. 91. 92.* *Adalulfus* et *Sigibertus* ſubſignarunt. Hunc primum excepit *Theodo*, qui et *Theogo* vocatur, deinde *Hugo*, cuius in munere ſocius fuit *Drogo*, ambo vero a Carolo M. ex concubina geniti SCHATEN l. c. Parem cum his dignitatem eodem tempore habuerunt *Hilduinus*, WENCKER in *notis ad Mallinkrot. pag. 236* et *Vmbertus.* Notarii, qui vice illorum diplomatis ſubſcripſerunt praeter Hirminmarum, *Meginarius*, *Glorius*, *Mercharius*, *Hrodmundus* fuerunt.

§. LXXIIII.

§. LXXIIII.

Regnante Lothario cancellarii munere functi ſunt I. *Hermenredus*, ad cuius vicem Druggemirus diploma anno DCCCXXXIV. recognouit apud VGHELLVM *Ital. Sacra Tom. I. pag. 413.* quo ſubſcribendi officio itidem functi ſunt Balſamus et Protomus. II. *Agilmarus*, cuius nomine ab anno DCCCXL. Eichardus, Remigius, Firmandus et Veardus diplomata ſubſignarunt. Vnde Hilduinus non primo tempore, quod viſum eſt MALLINKROTIO, ſed extremis imperii annis ſub hoc Imperatore cancellarii muneri praefuit, quia ante annum DCCCXLIV. in diplomatum ſubſcriptionibus nullam eius mentionem faciunt notarii. Vicariam vero operam in recognoſcendis diplomatibus Hilduino cancellario ſubierunt Hrotmundus, Daniel, Remigius et Ercambaldus.

§. LXXV.

Plures cancellarios habuit Ludouicus, Rex Germaniae I. Gozwaldum, ad cuius vicem recognouit Adalleodus, diaconus II. Grimaldum, et III. Radleicum, qui ſibi inuicem ſucceſſerunt et communes habuerunt Notarios praeter Adalleodum Dominicum, et Hadelbertum ſeu Hadebertum, qui et Hugbertus vocatur. His accenſendus eſt IV. Luitbertus, ad cuius vicem Hebarhardus recognouit diploma anno DCCCLXXIII. apud SCHATEN *Annal. Paderbornenſ. p. 179.*

§. LXXVI.

Luitbertus, paulo ante laudatus, qui ſedi Moguntinae ab anno DCCCLXIII. vsque ad annum DCCCLXXXIX. praefuit, teſte SERARIO *Rerum Mogunt.*

gunt. L. IV. pag. 655. ſub Ludouico III. quoque archicapellani munus geſſit, recognoſcente eius nomine vel Wolfherio, cuius nomen ſubiectum eſt diplomati de anno DCCCLXXVIII. apud V. C. SCHANNAT in *Vindic. archiu. Fuldenſ. Tab. VI.* vel Arnolfo, qui diplomati de a. DCCCLXXX. apud laudatum SCHANNAT in *Corpor. tradition. Fuldenſ. num. DXX. pag. 210.* ſubſcripſit.

§. LXXVII.

Carolus Caluus, quamdiu in Gallia tantum regnauit, archicancellariis vſus eſt Ludouico et Heriueo, quorum nomine diplomatis ſubſcripſit Gauzlenus, quod teſtantur diplomata apud MABILLON *de re diplomat. L. VI. n. 94.* et MIRAEVM in *Notit. eccleſ. cap. XXXVII.* Sed fortuna, qua vſus eſt Carolus Caluus, dum ad imperii faſtigium peruenit, Gauzleno quoque profuit, ſiquidem tunc archicancellarii muneri praefectus eſt. Sic MABILLON *loc. cit. L. V. tab. 31.* diploma Caroli Imp. profert, quod *Audacher Notarius ad vicem Gauzlini recognouit et ſubſcripſit.*

§. LXXVIII.

Magna auctoritate ſub Carolo Craſſo valuit *Liutwardus*, qui archicancellarii munus adminiſtrauit vsque ad annum DCCCLXXXVII. quo Imperatori de adulterio cum Auguſta ſuſpectus exulare iuſſus eſt. Male eius nomen habitum eſt a notariis. Modo enim *Ludwardus* audit, modo *Liutoardus* vocatur, modo *Luiutuardus* ſcribitur. Memoria eius ſupereſt in diplomate Corbeienſi Monaſterio conceſſo anno DCCCLXXXII. apud SCHATEN *Annal. Paderbornenſ. Tom. I. p. 190.*

p. 190. et in diplomatibus de anno DCCCLXXXIII. apud VGHELLVM *Ital. Sacra Tom. IV. pag. 416. ſeq.* Caeſarea praecepta ad eius vicem recognouit *Waldo* ab anno DCCCLXXXI. vsque ad menſem Iunium anni DCCCLXXXIII, quo ipſi in munere ſuffectus eſt Segoinus. Praeter illos ſubſcribendi officio functi quoque ſunt Inquirinus, et Amalbertus. In archicancellarii officio Liutwardo ſucceſſor datus eſt Ansbertus, ad cuius vicem Amalbertus Notarius diploma Caroli pro Coenobio S. Martini, quod Turonis eſt, recognouiſſe dicitur die XVI. Kalend. Iulii anno DCCCLXXXVII. vid. SCHANNAT *Vindic. archiu. Fuldenſ. pag. 78.*

§. LXXVIIII.

Arnolpho non vnus modo Theodmarus archicancellarius fuit, quod ſibi perſuaſit MALLINKROTIVS, ſed Aſpertus, qui antea inter cancellarios verſatus eſt, et Bardo. Prioris mentio fit identidem in diplomatibus apud VGHELLVM l. c. *Tom. IV. p. 422. Tom. III. p. 614.* Asbertus archicancellarius vocatur in diplomate de anno DCCC XCII. apud SCHATEN *Annal. Paderbornenſ. Tom. I. p. 203.* Ex notariis, quos non paucos habuerunt, praecipue ad recognoſcenda diplomata adhibitus eſt Engilpero. Reliqui paſſim indicantur, vtpote Ernuſtus, Quirichengris et Wichingus.

§. LXXX.

Sub Ludouico Infante archicancellarii munus geſſerunt, et diplomata ex Regis voluntate mox Ratbodus, archiepiſcopus Treuirenſis, per Theodulfum aut Albricum, mox Theotmarus, archiepiſcopus Salisbur-

liſburgenſis per Ernuſtum aut Engilperonem promiſcue recognoſcenda curarunt. SCHANNAT l. c. *pag. 83.* Non multo ante Ludouici obitum anno DCCCCIX. ad vicem Piligrini archicapellani Salomon Cancellarius diploma ſubſignauit. HVNDIVS *Metropol. Salisburg.* *Tom. I. p. 350.*

§. LXXXI.

Extincta regnatrice Carolingorum ſtirpe rerum in Germania potitus eſt Conradus I. ſub quo ſuſceptum iam Ludouico regnante archicapellani munus porro adminiſtrauit Piligrinus, archiepiſcopus Salisburgenſis. Nec alius cancellarii munere functus eſt, quam qui antea vice Piligrini diplomata recognouit, nempe Salomon, epiſcopus Conſtantienſis. Addunt huic Wadefridum, de quo vero omnia incerta ſunt. Semel diplomati de anno DCCCXII. apud GEWOLDVM *de Septemuirat. p. 91.* ſubſcripſit, quod abſente vel impedito Salomone factum eſſe credibile eſt, quia hic ſequentibus annis ſemper diplomata recognouit.

§. LXXXII.

Progredimur ad Henricum Aucupem, qui archicancellarium vsque ad annum DCCCCXXVII. habuit *Herigerum*, vti patet ex diplomate Heruordienſi apud Auctorem *Monument. Paderbornenſ. pag. 208.* Herigero dicto anno e vita excedenti ſuffectus eſt *Hildebertus*, qui munere ſuo functus vsque ad obitum Henrici I. KETTNER *Antiquitat. Quedlinburgenſ. p. 4.* Vterque Moguntinam eccleſiam rexit, et ad ſubſcribenda diplomata vicarium adhibuit *Simonem.* Sed extremis regni Henriciani annis diplomata recognouit

Poppo.

Poppo. Ita diploma de a. DCCCCXXXI. ap. MEICHELBECK *Chron. Friſing. p. 164.* hanc ſubſcriptionem habet: *Poppo Cancellarius ad vicem Hildeberti archicapellani recognoui.* Occupata ab Henrico Lotharingia, Ruotgerus, archiepiſcopus Treuirenſis, in hoc regno archicancellarii muneri praefuit, ideoque eius nomine diplomata in Lotharingia, aut in negotiis eius regni conceſſa recognita leguntur apud MIRAEVM *Codice Donat. Belgicar. cap. I.*

§. LXXXIII.

Inter archicancellarios Ottonis M. primum locum tenet Hildebertus, continuato ſub hoc Imperatore officio, quod ſub Henrico I. iam ſuſceperat. Diploma de anno DCCCCXXXVII. apud MADERVM *Antiquitat. Brunſuicenſ. p. 107.* ita ſubnotatum eſt: *Adelboldus cancellarius ad vicem Hildeberti archicapellani recognoui.* Sequitur Fridericus, cuius memoriam ſeruant diplomata apud LEVBERVM de *Stapula Saxon. n. 1181. et 1182.* et apud LEVCKFELD in *addit. ad Antiquit. Halberſtad. pag. 641.* Eodem ſuperſtite, ſed ob perfidiam exilio mulctato, per vices archicancellarii munus obierunt Ruodpertus, Treuirenſis archiepiſcopus, Heroldus et Bruno, qui anno DCCCCLXI. apud MEIBOMIVM *T. I. Script. rer. German. pag. 744.* et MEICHELBECKIVM *T. I. Chron. Friſing. pag. 175.* diplomatibus ſubſcripſit. Mortuo Brunone ſolus archicancellarii munus geſſit Wilhelmus vsque ad annum DCCCCLXVIII, cuius rei fidem faciunt diplomata apud LEVBERVM *l. c. n. 1192. et 1607.* Quemadmodum vero poſt Wilhelmi obitum proprium quaſi

ac perpetuum ſedi Moguntinae fuiſſe ſplendidiſſimum hoc officium ſupra iam obſeruauimus; ita quoque in locum Wilhelmi ſucceſſit primo Hatto et deinde Rupertus, vterque Praeſul Moguntinus. Diplomata, in quibus illi archicancellarii memorantur vide apud GEWOLDVM in *addit. ad Hundii Metropol. Salisburg. Tom. II. pag. 237.* LVNIGIVM *Tom. III. ſpicileg. eccleſ. p. 356.* LEVCKFELD *Antiquit. Poeldenſ. p. 207.*

§. LXXXIIII.

Apud Hildebertum cancellariorum locum obtinuerunt Adeboldus ſiue Adaldagus et Poppo, quibus promiſcue quoque vſus eſt Fridericus. Nomine Brunonis recognouerunt diplomata Osbertus et Luitolphus, qui Wilhelmi quoque vices obiit. Poſt vero cancellarii munere ordine functi ſunt Rudpertus, qui *ad vicem vacationis archicapellani* diploma anno DCCCCLXVIII. quo rebus humanis ereptus eſt Wilhelmus, recognouit apud MEIBOMIVM *Tom. I. Script. rer. Germanic. p. 752.* Luidgerius ſiue Ludigerus, Rutgerus, Rigerius et denique Willigiſus aut Williiſus, qui anno DCCCCLXXII. et inſequenti diplomatibus ſubſcripſit, LEVCKFELD l. c.

§. LXXXV.

Qui Ottonis M. archicancellarius fuit Ruodbertus, eodem vſus eſt Otto II. quum ſolus imperii faſces teneret vsque ad annum DCCCCLXXV. SCHATEN *Annal. Paderbornenſ. Tom. I. p. 317.* Suffectus illi in munere eſt Willigiſus, quem vicarium in recognoſcendis diplomatis antea habuit. Nomine eius diplomata ſubſignarunt Hildeboldus, qui cum Willigiſo vsque

ad

Digitized by Google

ad Ottonis III. tempora vitam produxit, apud SCHATEN *l. c. p. 321. et ſq.* Folcmarus, cuius memoria ſupereſt in diplomate apud HEDAM *Hiſtor. Vltraiect. p. 87. et ſq.* Egbertus, et Folginatus, qui binis diplomatibus de a. DCCCCLXXV. ſubſcripſiſſe legitur apud HARTMANNVM *Annal. Einſidlenſ. p. 85. et 86.* Adiungit his MALLINKROTIVS *l. c. p. 303.* Hugonem quemdam; ſed quum neque vola, neque veſtigium eius in diplomatibus adpareat, ſatius eſt eum in tenebris iacere, quam incerta fide cancellariis adſcribi. Nullum quoque locum hic damus Burchardo de Mangenfeld, quem Ius Saxonicum primum notis ſiue gloſſis illuſtraſſe conſtat. Qui enim hic cancellarius Ottonis II. eſſe potuit, quum Ius Saxonicum ſaeculo XIII. demum compilatum eſſe in vulgus notum ſit?

§. LXXXVI.

Quemadmodum Willigiſus, Praeſul Moguntinus, cum Hildebaldo ſuo Ottonis III. tempora attigit, vti diximus, ita quoque archicancellarii munus nemo praeter illum ſub hoc Imperatore adminiſtrauit vsque ad obitum Ottonis III. quod omnium diplomatum fide et auctoritate comprobatur. Vnde in mendo cubat ſubſcriptio diplomatis, quo monaſterium Hadmersleuen Epiſcopatui Halberſtadienſi ſubiicit Otto apud LÜNIGIVM *Tom. II. Spicileg. eccleſ. p. 18.* quae ita ſe habet: *Hildebaldus epiſcopus et cancellarius vice Willichardi Epiſcopi Regis Ottonis.* Vix enim opus eſt moneri, ſponte enim liquet, loco *Willichardi* reponendum hic eſſe *Willigiſum.* Nec ſeiunctus ab eo eſt Hildeboldus, ſed conſtanter illi adhaeſit antehac iam cancellarius;

larius; quippe anno DCCCCXCVIII. diploma adhuc ad Willigiſi vicem recognouit ſingulari clauſula notabile apud HARTMANNVM *l. c. p. 110.* Plura diplomata ab eo recognita notata ſunt in CHRON. GOTTWIC. *L. II. p. 220.* Qui Hildeboldo in munere ſocium Bernwardum tribuunt, videant, an ſatius ſit Lamberti Schafnaburgenſis, quam diplomatum, in quibus nulla eius fit mentio, fidem ſequi. Ill. IVSTVS HENNING BOEHMER de *epiſcopo Vice-Cancellario Imper. Cap. III. §. XXXI.* Sub finem imperii Ottonis III. vices cancellarii obiit Heribertus, archiepiſcopus Colonienſis, ſiquidem ab anno DCCCCXCVIIII. diplomata recognouit, HVNDIVS *Metropol. Salisburg. Tom. I. p. 364.* Diſtinguendum ab eo monet doctiſſimus SCHANNAT in *Vindic. archiu. Fuldenſ. p. 95.* alterum Heribertum, cuius iuſſu Rotpertus diploma Ottonis III. ſubſignauit apud MABILLON *de re diplomat. L. VI. n. 145.* Sed quum eo ipſo tempore Hildebaldus loco Willigiſi diplomata ſubſcripſerit, nullum ſane dubium eſt, quin aut vitioſa, aut ab alia manu ſit iſtius diplomatis ſubſcriptio, quod ſatis oſtendunt argumenta AVCTORIS *Chronici Gottwic. L. II. p. 221.*

§. LXXXVII.

Tres fuere Henrico II. archicancellarii Willigiſus, qui ſub Ottonibus floruit, Erckanbaldus ſiue Erchinbaldus, qui ab anno MXI. diplomatibus ſubſcripſit apud HVNDIVM *l. c. Tom. II. p. 248.* et apud SCHANNAT in *Corpor. Tradition. Fuldenſ. n. 593.* Poſtremis Henrici temporibus ſuprema haec dignitas obtigit Ariboni, cuius memoria ſupereſt in diplomate de

anno

anno MXXI. apud HVNDIVM *l. c. Tomo* I. *p. 144.* Vice Willigiſi diplomata recognouerunt Egilbertus vel Engelbertus, Bruno apud HEDAM *Hiſtor. Vltraiect. p. 101.* et Eberhardus, cuius nomen habetur in ſubſcriptione diplomatis de a. MVIII. apud IOANNIS *Annal. Moguntin. Tom. II. p. 517.* Erchinbaldus et Aribo vicaria opera Guntheri ſiue Guntherii vſi ſunt. ZYLLESIVS in *Defenſ. Abbat. S. Maximini P. III. p. 32.* De Gualtero, qui occurrit in diplomate de anno MXXIII. apud HVBERT. LEODIVM de *origin. Palatinor. p. 176.* et Cunctatio, qui diplomati anno MXVII. apud SCHANNAT *Vindem. litterar. Coll. II. p. 109. n. 2.* ſubſcripſit, ſilent et annales, et diplomata. Hinc eleganter illa nomina notariorum hallucinationes, et Guntherum ſub illis intelligendum eſſe, docet AVCTOR *Chronici Gottwicenſ. L. II. p. 241.*

§. LXXXVIII.

Poſt Henrici II. obitum ſuperſtes Aribo archicancellarii munus continuauit ſub Conrado II. vſque ad annum M XXX. quo eius nomine diploma recognitum adhuc prodiit, quod exſtat apud PISTORIVM *Scriptor. rer. German. pag. 741.* Sed eodem anno fatis conceſſit, ſiquidem Bardo, qui Ariboni in dignitate et in munere ſuffectus eſt, eo anno diplomati ſubſcripſit apud LVNIG *Spicileg. eccleſiaſt. Part. III. pag. 697.* Vnde perperam Aribonis nomen loco Bardonis irrepſit in ſubſcriptionem diplomatis de anno MXXXIII. l. c. *Tom. I. p. 145.* Vice Aribonis functus eſt Vdalricus, cuius rei fidem faciunt diplomata apud SCHATEN *Annal. Paderborn. Tom. I. pag. 463. 467. et 491.* et apud Bardonem cancellarii locum ſolus Burchardus,

Digitized by Google

dus, non epiſcopus Wormatienſis, nobilis ille canonum compilator, ſed Halberſtadienſium antiſtes, tenuit, vti auctor eſt chronographus Saxo apud LEIBNITIVM in *Acceſſion. hiſtoric. p. 245.*

§. LXXXVIIII.

Nec pauciores archicancellarios habuit Henricus III. quorum prior fuit Bardo, cuius memoriam complura diplomata conſeruant. BECKMANN *Hiſtor. Anhaltin. pag. 172.* HEINECCIVS *Antiquitat. Goslarienſ. pag. 47.* Proximus illi eſt Luitwaldus ſiue Liutpoldus, cuius nomen diplomatibus ab anno MLII. emiſſis ſubnotatum reperitur. HVNDIVS *l. c. Tom. I. pag. 150. et 366.* HEINECCIVS *loc. cit. pag. 59.* Sed tanto plures fuerunt, qui cancellarii munere Henrico III. regnante fungerentur, et quod ſingulare et notabile eſt, vno eodemque tempore diuerſi ſaepe diplomata ſubſignarunt. Sic ad vicem Bardonis recognouerunt I. Theodoricus apud BECMANNVM loc. cit. et PISTORIVM *Script. rer. Germanicar. pag. 737.* II. Wintherius ſiue Guntherus apud HEINECCIVM *locis citatis.* III. Eppo, qui cancellalarius audit in ſubſcriptione diplomatis de anno MXL. apud MADERVM *Antiquitat. Brunſuic. p. 221.* IIII. Eberhardus, quem demonſtrat diploma apud ZYLLESIVM loc. cit. *Part. III. pag. 36.* datum anno MXLIV. V. Adalgerus, quem annis MXLII. et MXLIII. regia iuſſa exſequutum eſſe liquet ex SCHANNATI *Corpor. tradition. Fuldenſ. pag. 250.* Denique VI. Hartwicus, cuius ſubſcriptionem diploma Goalarienſi eccleſiae anno MXLVI. conceſſum praefert, apud LEVCK-

FELD

FELD *Antiqu. Poeldenſ. pag. 276. ſeq.* At Liutpoldus muneris ſui vices ſoli Wintherio delegauit.

§. XC.

Sequitur Henricus IV. cuius ſatis quidem diuturnum, ſed temporum acerbitate grauiter oppreſſum et Pontificum inſolentia miſere afflictum fuit imperium. Ex archicancellariis eius primus occurrit Luitbaldus ſiue Liutboldus, cuius vice diplomata adhuc anno MLIX. recognita ſunt, MIRAEVS *donat. Belgicar. Lib. II. p. 386.* quo in viuis eſſe deſiit, vti auctor eſt LAMBERTVS SCHAFNABVRGENSIS ad hunc annum. In eius locum ſucceſſit Sigefridus, qui ab anno MLXII. vsque ad annum MLXXIIII. diplomatibus ſubſcripſit. Quamquam vero diu adhuc rebus humanis interfuerit Sigefridus, et a. MLXXXIIII. demum diem obierit ſupremum; nulla tamen poſt id tempus eius mentio fit in diplomatum ſubſcriptionibus. In promtu ratio eſt. Etenim perfide Sigefridus optimum Principem deſtituerat, et eorum, qui iniuſte imperium inuadebant, Rudolphi nimirum et Hermanni partibus ſe adiunxerat, ſiquidem adeo officii ſui oblitus, vt et poſterioris archicancellarium egerit in diplomate de anno MLXXXIII. ap. SCHATEN *Lib. VI. Annal. Paderbornenſ. P. I. p. 608.* Hinc fieri non poterat, quin officio ſuo ſuperſederet Sigefridus, et Henricum diplomata ab homine factioſo et male de ſe merito ſubſignari voluiſſe vix credibile eſt. Sequitur Wetzilo ſeu Wizilo, item Wenzelinus, qui poſt Sigifridum archicancellarii muneri praefuit, et diploma de anno MLXXXVI. recognouit apud HEINECCIVM *Antiquit. Goslarienſ. p. 100.* Vltimus

eſt Ruthardus ſeu ut alibi adpellatur Rotardus, cuius nomen ſubiectum eſt diplomatibus de anno MXCIIII. et anno MXCVII. apud SCHANNAT in *Vindem. litterar. Collect. I. p. 176. et 180.*

§. XCI.

Progredimur ad cancellarios, quos breuiter eo ordine, quo ſibi inuicem ſucceſſerunt, recenſebimus. Inter eos primum locum tenet Wintherius ſiue Guntherus, qui iam ſub Henrico III. clarus vice Liutboldi recognouit apud HVNDIVM *Metropol. Salisburgenſ. Tom. I. pag. 151.* Huic in munere, quo ſe abdicauit Wintherius, ſuffectus eſt Gebehardus, cuius memoria ſupereſt in diplomate de anno MLVIII. apud Dn. DE LVDEWIG *Reliquiar. MStor. Tom. IV. pag. 240. ſq.* Sequitur Wichbertus, Rauennatenſis archiepiſcopus, cuius nomen occurrit in ſubſcriptione diplomatis apud HVNDIVM *loc. cit. pag. 152.* Proximus illi eſt Fridericus, HEINECCIVS *l. c. p. 75.* quem excepit Sigehardus, cuius rei fidem faciunt diplomata de anno MLXIIII. et MLXVII. BECMANN. *Hiſtor. Anhaltin. p. 172.* HVNDIVS *loc. cit. pag. 368.* Perperam vero cancellariis accenſetur Bibo, Tullenſis epiſcopus, auctore LAMBERTO SCHAFNABVRGENSI, ad annum MLXIX. quia nulla addicunt diplomata. Meliore iure hic locum damus Adalberoni, qui diplomati Saliſburgenſi anno MLXXII. ſubſcripſit apud HVNDIVM *Tom. I. pag. 58.* de quo praeclare diſſerit auctor *Chronici Gottwicenſ. p. 298.* quia ſcrupulus hic haeret, quis iſte Adalbero fuerit, quum plures eius nominis tum vixerint; Egilberto, archiepiſcopo Treui-

Treuirenſi, priſcae virtutis, et inuiolatae in Henricum fidei viro, quem numqnam improborum conſilia auſferre potuerunt, GEWOLDVS de *Septemuiratu p. 103.* Adalberto, a quo diplomata recognita exſtant apud BECMANNVM *Hiſtor. Anhaltin. Tom. III. pag. 153.* HVNDIVM l. c. *Tom. I. pag. 153.* Gebehardo, qui diplomati de anno MLXXVII. ſubſcripſit apud HVNDIVM *Tom. II. p. 241.* Hermanno, cuius ſubſcriptio habetur in diplomate, quod produxit HEINECCIVS *Antiquit. Goslarienſ. p. 100.* Vltimus eſt Humbertus, qui et Hunibertus dicitur, cuius memoria in diplomatibus de anno MLXXXVI. apud LINDENBROGIVM *ſcriptor. rer. German. pag. 146.* et de anno MCL. apud ZYLLESIVM *Part. III. pag. 47.* reperitur.

§. XCII.

Regnante Henrico V. archicancellarii muneri praefuerunt Rudhardus, in eodem dignitatis gradu ſub Henrico IV. iam conſtitutus, qui diplomatibus de anno MCVII. et MCVIII. apud HEINECCIVM *Antiquit. Goslarienſ. pag. 109. et 110.* ſubſcripſit, et anno poſt rebus humanis ereptus eſt. Succeſſit illi is, qui vices eius obiit, Albertus, Moguntinae ſedi regendae anno MCXL praefectus, quo et diploma recognouit apud HARTMANNVM *Annal. Einſidlenſ. pag. 173.* Praeter Albertum hunc vicario archicancellariorum munere functi ſunt Arnoldus, quod teſtantur bina diplomata apud HVNDIVM *loc. cit. Tom. I. pag. 259. et Tom. III. pag. 95.* et Bruno, qui idem eſt cum Brunone, Cancellario Hermanni, aemuli Henrici IV. SCHATEN *Annal. Paderbornenſ. Lib. VI. Part. I. p. 608.*

X 2 Sub-

Subſcripſit diplomatibus de anno MCXVI. apud ZYLLESIVM *Part. III. pag. 52.* de anno MCXIX. apud HEINECCIVM *lot. cit. pag. 116.* et MIRAEVM *Donat. Belgicar. Part. I. cap. 40.*

§. XCIII.

Vnus Lothario fuit archicancellarius, nempe Albertus paullo ante laudatns, qui ab anno MCXXIX. vsque ad annum MCXXXVII. diplomatibus ſubſcripſit. HEINECCIVS *loc. cit. p. 125.* HARTMANNVS *loc. cit. pag. 193.* Vices Alberti obierunt Thietmarus, cuius talis eſt ſubſcriptio in diplomate de anno MCXXXI. apud HEINECCIVM *Antiquit. Goslarienſ. pag. 132. Thietmarus notarius Regis vice Adelberti Moguntini archiepiſcopi et archicancellarii recognoui;* Anſelmus, cuius memoriam ex MIRAEO *Codice donat. c. 87.* reſtituit MALLINKROTIVS de *cancellar. et vice-cancellar. pag. 329.* Henricus, epiſcopus Ratisponenſis, a quo anno MCXXXII. ſubſignatum exſtat diploma ap. LEVCKFELD in *Antiquitat. Walckenriedenſ. p. 356.* Hic poſtea in Italia Lotharii archicancellarium egit, vti patet ex diplomate Monaſterio Caſſinenſi conceſſo *Tom. II. Bullar. Caſſinenſi pag. 158.* Eckehardus, item Ebkicardus, cuius ſubſcriptio diplomatis Friſingenſis in *Chronico Gottwic.* ita ſe habet: *Ego Ekkehardus vice Adelberti archicancellarii recognoui.* Bertholdus, qui diplomatibus anno MCXXXIIII. apud LEVCKFELD *loc. cit. pag. 387.* et anno MCXXXVI. apud HARTMANNVM *loc. cit. pag. 193.* ſubſcripſit. Reliqui ad Italiae magis, quam ad Germaniae cancellarios videntur referendi, quos recenſere non inſtituimus.

§. XCIIII.

Digitized by Google

§. XCIIII.

Diuerſus ab eo, cuius praecedenti §. meminimus, eſt Albertus ſeu Adelbertus, qui ſub Conrado III. archicancellarii dignitate eminuit, prioris ex fratre nepos, teſte OTTONE FRISINGENSI *Lib. VII. Chronic. cap. 22.* Memoriam ſui diplomatibus de anno MCXXXIX. apud Dn. DE LVDEWIG *Tom. IV. de Reliqu. MStor. pag. 26.* et a. MCXLI. apud HVNDIVM *loc. cit. Tom. II. p. 521.* recognitis ad poſteritatem propagauit. Poſt Albertum ab anno MCXLIII. conſtanter omnia Conradina diplomata Henricus tamquam archicancellarius recognouit. HVNDIVS *l. c. Tom. I. pag. 158.* HEINECCIVS *loc. cit. pag. 147.* Nomine illorum Arnoldus diplomatibus ſubſcripſit, quod loca paullo ante adlata ſatis oſtendunt. De Arberto, Deſiderio, et Wicboldo, quos in hunc cenſum refert MALLINKROTIVS, ex diplomatibus nihil compertum eſt, quemadmodum de Ottone Friſingenſi, grauiſſimo illo ſcriptore, amplius deliberandum videtur. Subſcriptionem ſane eius in diplomatibus fruſtra quaeſiueris.

§. XCV.

Conrado ex eadem Hohenſtauffiorum familia ſucceſſit Fridericus I. quo nemo maiori animi magnitudine imperii maieſtatem contra Pontificis furorem defendit. Ex eius archicancellariis primum ſibi locum vindicat Henricus, qui diplomatibus anno MCLII. apud HVNDIVM loc. c. *Tom. II. pag. 29.* et anno ſequenti in *Bullario Caſinenſ. Tom. II. p. 171. et 172.* in quo ipſe Imperator illum *ſupremum ſuum conſilium et archicancellarium* vocat, ſubſcripſit. Sed quum is digni-

tate archiepiſcopali a Pontifice exutus eſſet, ſuffectus illi eſt Arnoldus, cuius ſubſcriptio in diplomatibus de anno MCLVI. apud MIRAEVM *L. II. donat. Belgicar. p. 454.* et de anno MCLVII. apud MADERVM *Antiquitat. Brunſuic. pag. 120.* occurrit. Arnoldo miſerabili caede anno MCLX. Moguntiae exſtincto, ad ſupremum honoris faſtigium emerſit Conradus, a quo vnicum modo diploma anno MCLXIII. ſubſignatum exſtat apud HEINECCIVM *loc. cit. p. 165.* ſed mox ab Imperatore de gradu deiectus eſt, vtpote romano Praeſuli nimis addictus. Vnde eo ipſo anno in eius locum ſubrogatus Chriſtianus, diplomati tamquam archicancellarius ſubſcripſit apud HVNDIVM *Tom. III. Metropol. p. 410.* et munere ampliſſimo functus eſt vsque ad annum MCLXXXIII. quo in Italia ad plures abiit. Poſt eius obitum Conradus in gratiam cum Friderico rediit, et dignitati ſuae poſtliminio reſtitutus diplomata denuo anno MCLXXXIIII. apud I. P. DE LVDEWIG *Reliquiar. MStor. Tom. IV. pag. 172.* et anno MCLXXXVIIII. ap. MEICHELBECK *Tom. I. Chron. Friſing. pag. 380.* recognouit.

§. XCVI.

Sed dicendum etiam de cancellariis, qui ſub Friderico floruerunt. In his familiam ducit Arnoldus, cuius memoriam in diplomatibus anno MCLII. apud HVNDIVM l. c. *Tom. II. pag. 29.* et anno MCLIII. apud SCHANNAT *Vindem. litterar. Coll. II. p. 113. ſeq.* reperimus. Nullus vero cancellarius ſeſe offert in diplomatibus vsque ad annum MCLVII. a quo tempore Rainaldus vsque ad annum MCLVIIII. diplomata

mata recognouit, quae recenſet MALLINKROTIVS l. c. *pag. 336.* Sequitur Vdalricus ſiue Vlricus cuius ſubſcriptio occurrit in diplomatibus, quorum notitiam debemus MALLINKROTIO l. c. *p. 337.* Proximus eſt Chriſtianus, qui poſtea ad archicancellarii munus eue&#x1d;ctus eſt, HEINECCIVS *loc. cit. p. 165.* Quamquam vero Philippum quoque cancellarium Friderici memorent annales, Chronographus Saxo ad annum MCLXVIII. apud LEIBNITIVM *Acceſſion. hiſtoric. pag. 309.* nondum tamen diploma ab eo ſubſignatum proferri potuit, iudice Auctore *Chronici Gottwic. p. 383.* In hunc cenſum quoque venit Henricus, cuius ſubſcriptio diplomatibus de a. MCLXIII. ap. HVNDIVM *Tom. III. p. 410.* et de anno MCLXXI. ap. Dn. DE LVDEWIG *Tom. I. Reliqu. MStor. pag. 12.* ſubiecta reperitur. Sed quis ille Henricus fuerit, difficile eſt ſtatuere in tot ὁμωνύμοις, qui ſub Friderico memorantur. Omnium diutiſſime ſacris ſcriniis praefuit Godefridus, quod complurium diplomatum, quae ab anno MCLXXII. vsque ad annum MCXC. prodierunt, et recenſentur in *Chron. Gottwic. p. 384.* fide conſtat. Denique poſtremo his adiungendus Ioannes, cuius memoria in diplomate de anno MCLXXXVIII. apud HEINECCIVM *Antiquitat. Goslarienſ. Lib. II. pag. 188.* ſupereſt.

§. XCVII.

Defuncto Friderico ſumma imperii ad Henricum VI. eius filium redit, cuius vnum modo nouimus archicancellarium, Conradum ſcilicet, qui diplomati de anno MCXC. apud HEINECCIVM loc. cit. *pag. 191.* et LVNIGIVM in *Continuat. Part. I. Spicileg.* *eccle-*

eccleſiaſt. pag. 339. ſubſcripſit. Vicarium ille habuit, vti loca citata teſtantur, Theodoricum ſeu Dietherum, cuius ſubſcriptio ita ſe habet: *Ego Theodericus vice Domini Chonradi Moguntinae ſedis archiepiſcopi et totius Germaniae archicancellarii recognoui.* Idem vero ſub Dietheri nomine ipſe ſe cancellarium vocat in diplomate de anno MCXCI. apud MIRAEVM *donat. Belgic. Lib. II. pag. 485.* Theoderico in cancellarii munere ſucceſſit Conradus, epiſcopus Hildeſienſis, cuius memoriam ex diplomate de anno MCXCVI. apud MIRAEVM *Lib. II. diplom. Belgic. cap. LVII.* reſtituit MALLINKROTIVS. Accenſet his Ottonem et Lotharium Auctor *Chronici Gottwic. L. II. pag. 399.* quos tamen diplomata recognouiſſe non conſtat.

§. XCVIII.

Sciſſa poſt obitum Henrici VI. in diuerſas partes Germania de ſumma rerum inter ſe contendebant Otto IV. et Philippus. Quemadmodum vero vterque ſe pro Rege gerebat, nec iure ſuo cedebat; ita quoque eosdem fere archicancellarios et cancellarios habuerunt. Sic Conradus, qui apud Philippum archicancellarii munere functus eſt, vti ex diplomate de anno MCXCIX. apud HVNDIVM *Tom. I. pag. 79.* adparet, diplomati Ottonis IV. anno MCXCVIII. Werdinenſi monaſterio conceſſo ſubſcripſit, quod exſtat in *Chronico Gottwic. Lib. II. pag. 402.* Erat hic mos Conradi, ut dubium mediumque ſe partibus praeſtaret, quo inſtituto vtriusque odium vitauit, et locum ſuum retinuit. Quod quum non faceret Sigfridus, Conradi in ſede Moguntina ſucceſſor, et Ottonis rebus aperte ſtuderet,

ret, dignitate ſua a Philippo priuatus eſt, licet eo occiſo ab Ottone eidem reſtitutus. Sed quum paullo poſt Otto quoque a Pontificis ambitione alienus eſſet, hoc eſt, iura imperii tuenda ſuſciperet, ſtatim ſe a Sigfrido oppugnari ſenſit, proditore et communis ſalutis deſertore, ab eoque bruto banni fulmine iuſſu Pontificis percuſſus eſt. Hinc facile intelligitur, cur diplomata Ottonis non Moguntini, ſed Treuirenſis archiepiſcopi, Theoderici vice, maximam partem recognita legantur apud MEIBOMIVM *Scriptor. rer. Germanicar. Tom. III. pag. 161.* LVNIGIVM *Continuat. Part. I. Spicileg. eccleſiaſt. pag. 848.*

§. XCVIIII.

Vicario archicancellariorum munere in recognoſcendis Philippi diplomatis functi ſunt I. Conradus, epiſcopus Herbipolenſis, quod ex LINDENBROGIO *Script. rer. german. pag. 170.* et HVNDIO *Tom. I. pag. 79. et Tom. III. p, 351. et 360.* diſcimus, II. Conradus, epiſcopus Ratisponenſis, qui in locum Hartwici, Aiſtetenſis epiſcopi, officio ſuo mox depulſi, ſubſtitutus, diploma anno MCCIV. recognouit apud HVNDIVM *Tom. II. pag. 179.* et denique III. Conradus, epiſcopus Spirenſis, qui ſingulari arte effecit, vt ſub Ottone IV. quoque officium retineret. Imperii enim inſignia, quae exſtincto Philippo cuſtodiebat, non prius reſtituit Ottoni, quam in officio ab ipſo confirmaretur, vti memoriae prodiderunt WILHELMVS EISENGREIN in *Catalog. epiſcopor. Spirenſium Lib: XIII. ad annum 1208.* et CVSPINIANVS in *vita Ottonis IV.* Hinc omnia eius diplomata ab anno MCCIII. vsque

ad annum MCCXII. ſubſignauit. MEIBOMIVS *Scriptor. rer. german. Tom. III. pag. 129. p. 161. 162.* HVNDIVS *Tom. II. pag. 65.* Sed Conrado in munere anteceſſit, Hermannus, epiſcopus Monaſterienſis, ſiquidem anno MCC. diploma apud GELENIVM *Lib. I. de Vita S. Engelberti*, et alia ſequenti anno auctore KLEINSORGIO in *Chron. Weſtphal.* recognouit. Inter cancellarios Ottonis locum quoque Geruaſium Tilberienſem, *otiorum imperialium* ſcriptorem tenuiſſe ex Theoderico de Niem *Lib. II. de ſchiſmate cap. XIX.* diſcimus, ſed memoriam de eo ex diplomatibus non accepimus.

§. C.

Vix Fridericus II. Ottoni a Pontifice oppoſitus erat, quum Sigfridus, Praeſul Moguntinenſis, eius partibus ſe addixiſſet, mox violaturus fidem, niſi totum ſe ad Pontificis nutum libidinemque accommodaret. Hinc iam anno MCCXII. viuo adhuc et regnante Ottone archicancellarius diplomati Friderici II. ſubſcripſit apud HVNDIVM *Tom. II. Metropol. pag. 182.* add. MEIBOMIVS *Tom. II. Script. rer. German. p. 378.* Succeſſorem habuit fratris ſui filium, eiusdem nominis Sifridum, cuius ſubſcriptiones occurrunt in diplomatibus de anno MCCXXXII. apud GEWOLDVM de *Septemuiratu pag. 111.* et de anno MCCXXXV. apud MEIBOMIVM l. c. *Tom. III. p. 208.*

§. CI.

Quum Sigfridus ab Ottone IV. defeciſſet, Conradus, qui vicario eius munere fungebatur, eius exemplum imitatus, in partes Friderici II. conceſſit, ideoque

ſceleris

ſceleris comes ac ſocius ad vicem Sigfridi ab eodem tempore diplomata Friderici apud HVNDIVM *loc. c.* HEINECCIVM *Antiquit. Goslarienſ. p. 220.* et SCHILTERVM *Inſtit. Iur. Publ. Tom. II. Tit. XV.* recognouit. Poſt Conradum partes eius obtinuit Seyfridus vel Sigfridus, Ratisbonenſis epiſcopus, a quo ſubſignata diplomata exhibent HVNDIVS lib. cit. *Tom. I. p. 163.* LVNIG *Codic. Ital. diplomat. Tom. I. pag. 1582.* Dn. DE LVDEWIG *Tom. IV. Reliqu. MStor. pag. 258.* aliique His ego libenter adderem Petrum de Vineis, iuris peritiſſimum, et miſerabili fato, quo periit, notiſſimum, cuius epiſtolae quantiuis pretii hodienum ſuperſunt, ſi, quod hiſtoriarum annales commemorant, eum ſacris ſcriniis in aula Friderici II. praefuiſſe, eius rei memoria diplomatibus quoque conſecrata eſſet.

§. CII.

Sed hic quidem ſubſiſtimus, quia poſt Fridericum II. ſequuta eſt luctuoſa illa temporum confuſio, quae, perfractis legibus, ſpretisque maiorum inſtitutis, omnem fere ordinem ſplendoremque rei publicae deleuit. Turbata autem continua imperatorum ſerie, et diſtractis in diuerſas factiones Principibus Germaniae, palatii Caeſarei rationes quoque fluctuaſſe et ſuprema officia turbata eſſe, facile eſt ad intelligendum. Neque vero deſunt diplomata, quae interregni magni temporibus prodierunt, in quibus Moguntini Praeſules ſacri imperii per Germaniam archicancellarios ſe vocant; qualia reperies apud GEORG. CHRISTIAN. IOANNIS *Scriptorum Moguntinor. Tom. II. pag. 537. ſeq. pag. 600. ſq. p. 657. ſq.* Caeterum

 archi-

archicancellarios, qui Regum, qui tum veluti per ſcenam introducebantur, diplomatibus ſubſcripſerunt, ſedulo inueſtigauit IO. GVIL. HOFFMANNVS in Commentat. *de Iure publ. quod in S. R. Imper. interregni magni tempor. obtinuit* §. *XXXI. ſeq.* Poſt interregnum quum rarius diplomata ad vicem archicancellariorum recognita ſint, ſed a ſolis cancellariis et teſtibus ſubſignata, vti diximus, non eſt, quod ulterius progrediamur.

CAPVT VI.

DE ADNOTATIONIBVS TEMPORVM, INDICTIONIBVS ALIISQVE NOTIS CHRONOLOGICIS.

§. I.

PRogredimur ad poſtremam rei diplomaticae partem, quae circa Chronologiam verſatur, et temporum notas indictionesque explicat. Quum in fine diplomatum tempus, quo diploma datum, deſignetur, nemo facile negauerit conſulendam eſſe Chronologiam, eamque ad rem diplomaticam pertinere.

§. II.

Quid? quod tam luculenta argumenta illa ſuppeditat ad detegendas falſariorum fraudes, et ad firmandam ſtabiliendamque authenticorum diplomatum auctoritatem, vt neceſſitate et vtilitate reliquis rei diplomaticae partibus fere anteponenda videatur. Nusquam enim magis falſariorum in confingendis diplomatis aſtutia defecit, quam in temporum deſcriptionibus,

nibus, in quibus ſe ſua imprudentia veluti ſorices impoſtores prodiderunt. Sane ſi quandoque litterarum ductus, monogrammatum figuras, ſigilla et ſimilia ſatis feliciter imitando expreſſerint, vt ad genuinam ſpeciem et ſimilitudinem proxime accederent, ſemper tamen contra temporum rationes ab iis peccatum eſſe dudum obſeruatum eſt. Non ignorabant rei huius difficultatem, artisque ſuae infirmitatem ipſi falſarii. Callide itaque fraudis ſuſpicionem hac in re effugere ſe putabant, ſi ipſam Chronologiae partem tamquam vetuſtate exeſam, aut alio caſu corruptam, redderent corroſam. Non potuit hic fucus non ſtatim ſubolere Procuratori Mediolanenſi in diplomate, quod Abbas S. Donati de Scozula contra eum produxerat. Quare primo ſtatim loco diplomati iſti obiiciebat, *quod ibi maxime adpareret conſumtum*, (ſcilicet in annotatione indictionis) *vbi potuiſſet falſitas facilius deprehendi*. Totam hanc controuerſiam adcurate exponit INNOCENTIVS III. P. R. in reſcripto ad archiepiſcopum Mediolanenſem de anno MCCVIII. quod exſtat in *Cap. VI. X. de fide inſtrumentor*. Dignum illud eſt, quod hic iterum iterumque legatur, quippe ex quo ſolo diſcere poſſumus, quantum in iure vſum ars diplomatica habeat.

§. III.

Sapienter iam Romani in temporis adnotatione permultum ineſſe momenti exiſtimarunt. Hinc in tabulis publicis praecipue requirebant diem et conſulem, adeo, vt reſcripta, quae illo carerent, auctoritate deſtituerentur per *Leg. IIII. C. de diuerſ. reſcript.* et ſedulo

dulo cauebant, vt dies et conſul tabularum clam haberetur. Ita enim VLPIANVS in *L. II. §. VI. D. teſtam. quemadmod. aperiant.* ait: *diem et conſulem tabularum non patitur praetor deſcribi vel inſpici idcirco, ne quid falſi fiat. namque etiam inſpectio materiam falſo fabricando inſtruere poteſt.*

§. IIII.

Chronologia, quae in diplomatibus obſeruatur, ad tria reuocari poteſt capita. Conſiſtit enim I. in adpoſitione anni et diei. Haec quam neceſſaria viſa ſit Germanis in chartis, intelligi poteſt ex *Leg. Alamannor. Tit. XLIII.* qua *ſcripturam, niſi in qua annus et dies euidenter oſtendatur, non valere* cauetur. Lex Baiuuariorum *Tit. XV. cap. XIII.* et Capitulare Caroli M. *Lib. VI. cap. CXLVII.* diſerte requirunt adpoſitionem anni et diei, et placita, quae hac munita ſunt, firma eſſe praecipiunt. II. in adnotatione indictionis, et denique III. in adiectione annorum regni et imperii.

§. V.

Germani aeque, ac aliae gentes non certam et vnicam, ſed variam et diverſam numerandi annos eosque inchoandi rationem ſequuti ſunt. Vnde magna temporum ac rerum orta eſt perturbatio, et non minor difficultas conciliandi, auctorum ob crebras varietates et diuerſitates epocharum, diſſenſiones. Obſeruauit haec incommoda, quae epocharum variatio inuexerat, Concilium Colonienſe de anno MCCCX. apud HARDVINVM *Tom. VII. pag. 1315.* quod ideo illis occurrendum ſtatuit. Vix opus eſt immorari perſequendis annos computandi modis aliarum gentium:

Digitized by Google

tium: quare miſſis iam peregrinis conſuetudinibus germanicas ſtrictim conſectabimur.

§. VI.

Videamus primo de era Germanorum. Hi antiquiſſimis temporibus annum a Calendis Martiis auſpicati ſunt, quod conſtat ex *Lege Alamann.* T. *XVII.* §. 5. qua cautum: *ne in mallo publico transactis tribus Kalendis Martiis poſthaec ancilla maneat in perpetuum.* Eadem verba habet Decretum Thaſſilonis *cap. II.* §. *12.* Tres enim Calendae Martiae de tribus annis intelliguntur. Paullo clarius Concilium Vernenſe de anno MCCLV cap. IIII. hoc innuit hisce verbis: *vt bis in anno Synodus fiat. Prima Synodus menſe primo, quod eſt Kalendis Martiis etc.* Epocham hanc ſequuti quoque ſunt Francorum Reges primae et ſecundae ſtirpis, vti auctor eſt MABILLON *de re diplomat. Lib. II. cap. XXIII.* §. *111.* Aliter olim philoſophabantur Leodienſes, qui exordium anni a die XVIIII. Martii, ſiue a XIIII. Calend. April. ducebant. Contendunt enim in epiſtola de differentia quatuor temporum ad Treuirenſes ſcripta ap. MARTENE *Tom. I. Anecdotor. pag. 295.* annum non initio, ſed medio Martii coepiſſe, adeoque Calendas Martii fini magis, quam principio anni congruere. Sed haec philoſophia non videtur publici ſaporis fuiſſe.

§. VII.

Poſteriores Germani annum a tempore incarnationis Chriſti inchoabant. Et haec quidem era eſt vulgaris, quam inuenit Dionyſius Exiguus, Abbas Romanus, qui ſaeculo ſexto ineunte floruit. Recepta primum illa eſt a conditoribus annalium, qui in chronicis

nicis ſuis incarnationis annos adſcripſerunt, quorum vſum poſtea in diplomata Reges introduxerunt. Exemplum eius rei antiquiſſimum eſt diploma Longobardicum, ſaeculi octaui initio in cortice ſcriptum, quod in lucem protulit BERNARD MONTFAVCON in *Diario Italico cap. IV. pag. 64.*

§. VIII.

Annos autem incarnationis communi fere conſenſu a natiuitate Chriſti computabant. Ita enim WIPPO in *Vita Conradi Salici* apud PISTORIVM *Tom. I. Scriptor. rer. German. pag. 433. Inchoante anno Natiuitatis Chriſti Rex Chuonradus in ipſa regia ciuitate natalem Domini celebrauit.* Bruno in hiſtoria belli Saxon. apud FREHERVM *Tom. I. Scriptor. rer. German. p. 119. Natalis dominici feſtiuitatem, vbi* MLXXVI. *annus ab incarnatione Domini inchoatur,* et paullo poſt: *transacto vero natali Domini proximo, qui incarnatione Domini coeptus annus erat.* add. DV FRESNE in *Gloſſario* v. *annus,* et CRONICON GOTTWIC. *Lib. II. pag. 134.* Quum tempus natalium Chriſti congruat cum tempore Solſtitii hiberni, et hoc apud antiquiſſimos Germanos anni exordium conſtituerit, vti oſtendit IOSEPHVS SCALIGER de *emendat. tempor. Lib. II. p. 170.* haec quoque ratio fuiſſe videtur, cur hunc computandi modum poſteri obſeruarint.

§. VIIII.

Ex rationibus Dionyſii anni initium non a die ſeruatoris noſtri natali, ſed a XXV. die Martii ducendum foret, quia incarnatio potius a tempore conceptionis, quam natiuitatis repetenda eſt, conceptio autem

autem in diem XXV. Martii incidit. Hinc quoque nationes quaedam a Feſto annunciationis Mariae annos inchoarunt, vti Angli, quos Wilhelmus Nortmannus Conqueſtor hanc putandi rationem docuit. V. C. CHRIST. GOTTLOB HALTAVS in *Calendario medii aeui p. 24.* Treuirenſes quoque eumdem annos auſpicandi morem tenuerunt, quod docet BROWERVS in *Annal. Treuirenſ. L. XVIII. §. 97. p. 258.*

§. X.

Non parum auctoritatis huic computandi modo acceſſit ex eo, quod eccleſia Romana illi faueret. Ita enim Eugenius IV. Papa anno MCCCCXL. hortatu Blondi Foroliuienſis diſerte ſtatuit annorum initia non amplius a Kal. Ianuarii, vti Iulius Caeſar, aut a die XXV. Martii, vt Dionyſius ordinauerat, ſed a natalitio Chriſti feſto numeranda eſſe, vti obſeruat GASSARVS in *Annal. Auguſt.* apud MENCKEN *Tom. I. Scriptor. rer. Germ. p. 1595.* Hinc magno numero Germani ob reuerentiam in eccleſiam rom. computationem adoptarunt, miſſa epocha, qua antea vtebantur. Ad exemplum eccleſiae rom. prouocat Concilium Colonienſe, ſancitque, vt de caetero annus domini obſeruetur, et in natiuitate Chriſti innouetur a quolibet anno, prout ſacroſancta romana eccleſia id obſeruat apud HARDVINVM *Tom. VII. p. 1315.*

§. XI.

Etſi vero natalis Chriſti dies apud Germanos plerosque annum aperuit; nihil tamen obſtitit, quo minus alii alias rationes inchoandi annum inirent. Nouimus enim veteres annum etiam auſpicatos eſſe a

 Calen-

Calendis Ianuarii ſeu a die circumciſionis, qui paſſim vocatur *der neue Jahrs-Tag, der Tag des ingehenden Jahres.* Iam tempore S. Bonifacii Germanos Romanorum more annum vulgo a Calendis Ianuarii inchoaſſe docemur ex Epiſtola Zachariae Papae ad Bonifacium de a. DCCXII. vbi Germani Calendas Ianuarias et Brumam ritu paganorum colere et aliquid noui facere *propter nouum annum* prohibentur. DV CANGE in *Gloſſar. v. annus.* A Feſto Paſchatos initium anni ducebant Galli teſte MABILLON loc. cit. *L. II. c. XXIII. §. VI. ſq.* quorum conſuetudinem ſuam quoque fecerunt Belgae et Heluetii. OLIVAR. VREDIVS de *Sigillis Comit. Flandr. p. 228.* et HOTTINGER in *Heluet. Kirch. Geſch. P. II. p. 122.* Alii alias epochas obſeruabant.

§. XII.

Cur a Paſchate annus coeptus ſit disquirit MABILLON l. c. *§. VIII.* et recte ob reuerentiam feſti Paſchalis hoc factum eſſe coniicit. Generatim enim obſeruaſſe iuuat, gentes et Germanos, prout huic vel illi feſto maiorem cultum atque ſolemnitatem prae reliquis deberi crederent, ab eo ſimul annorum exordia duxiſſe. Inde fluxit tanta epocharum varietas, quae crucem figit veteris aeui monimentorum lectoribus. V. C. HALTAVS in *Calendar. med. aeui p. 23.*

§. XIII.

Ex annalibus vſum annorum incarnationis in chartas et diplomata iam inde a ſaeculo octauo tranſiiſſe ſupra oſtendimus. Iam quando Franci et Germani annos incarnationis in diplomatibus ſuis adſcripſe-

ſcripſerint diſpiciendum eſt. Ex Merouingicorum Regum diplomatis annos incarnationis exulare extra omnem dubitationis aleam poſitum eſt, et luculenter hoc probauit NIC. ZYLLESIVS in *Defenſ. Abbat. S. Maximini P. II. p. 59. Manifeſte*, inquit, *conſtat ex hiſtoria, Dagoberti aetate et multo etiam poſt ad Caroli M. tempora, expeditas non fuiſſe a Regibus Francorum litteras adſcriptis incarnationis Domini annis.*

§. XIIII.

Nec alius mos fuit ſecundae ſtirpis Regum, quippe qui Merouingicorum exemplum ſequuti ſunt, niſi quod eorum diplomata, quae rem publicam maxime ſpectant, cum annis regni adiunctos habeant annos incarnationis. Exſtant enim apud NIC. SCHATEN *Lib. VIII. Hiſtor. Weſtphal. p. 597.* et *L. IX. ad a. 803.* et IO. MABILLON *de re diplomat. L. II. cap. XXVI. §. 4.* complura diplomata Carolina integrae fidei, quae annos incarnationis praeferunt. Inde facile intelligitur, an probanda ſit ſententia DAVID. BLONDELLI qui *in Pleniore Genealog. Franc. aſſertione* ſcribit nulla Francorum monumenta tota Pippini, Caroli M. Ludouici Pii, et filiorum aetate, Chriſti annis, quod poſtea in more poſitum, conſignata reperiri, ſi forte ſynodica excipias. Errat quoque SALOMO VAN TIL in Diſſ. *de annis Chriſti, Phoſphoro prophetico adnexa Part. I. cap. 1.* qui ſub Eugenii IV. pontificatu anno MCCCCXXXI. demum hanc computandi rationem inualuiſſe contendit, adeoque huius erae vſum longe recentiorem contra diplomatum fidem facit. Nec hoc mirum videri debet, ſiquidem modus numerandi

annos a tempore incarnationis tempore Caroli M. non incognitus fuit, quod vel conſtitutiones in ſynodis factae ſatis demonſtrant apud MABILLON *l. c. L. V. Tab. 54. 55. ſq.* Vnum modo exemplum hic adferre licebit. Synodi Germanicae Dingoluingenſis hoc eſt principium: *Regnante in perpetuum domino noſtro Ieſu Chriſto, in anno vero XXII. regni religioſiſſimi Ducis Taſſilonis Gentis Boioariorum ſub die, quod erat 11. Octobr. atque anno ab incarnatione dominica* DCCLXXII. *Indictione X.* Exſtat apud GEWOLDVM in *Addit. ad Hundii Metropol. T. I. p. 450.*

§. XV.

Recte ergo originem annorum incarnationis a Carolingorum temporibus repetendam cenſemus. Quamuis enim IO. AVENTINVS *L. IV. annal. Boi. cap. VI. p. 461.* NICOL. VIGNIER *Chronic. Burgundiae ad ann. 885.* STVMPFIVS *L. VII. Heluet. cap. VI. p. 197.* aliique eam ad Carolum Craſſum referant, ſatis tamen hanc ſententiam iam refellerunt viri doctiſſimi MARQVARD. FREHERVS in *Notis ad Conſtitut. Caroli Craſſi*, et HERMAN. CONRINGIVS in *Cenſura diplomat. Lindau. cap. XVII. p. 323.* Illud vero certiſſimum eſt, Carolum Craſſum magis firmaſſe vſum annorum Chriſti in diplomatibus, vagum antea et inconſtantem, eumque certiorem ab eius aetate inualuiſſe et ad poſteriores Germanorum Reges propagatum eſſe.

§. XVI.

Sequitur iam altera Chronologiae pars, quae in adnotatione indictionis conſiſtit (§. IV.). Eſt autem Indictio ſpatium XV. annorum, quod annis Chriſti

addi

addi ſolet. Tria ergo luſtra comprehendit indictio. Quum vero ſingulis olim luſtris Romae cenſus ageretur, et cenſus in prouinciis noua adferret tributa, vt ait AMMIANVS MARCELLINVS *Hiſtor. Lib. XIX. cap. XI.* probabile ſane eſt, a tributariis penſitationibus ſeu indictionibus nomen manaſſe. Ratio quoque inde reddi poteſt, cur XV. annorum ſpatio indictiones finiantur, vt ſcilicet prouincialibus conſtaret, qualia tributa indicta et conferenda eſſent, ſiquidem ſingulis luſtris alia exigebantur.

§. XVII.

Ante Conſtantini M. Imperat. tempora, qui obtinuiſſe indictiones negant, adcuratius rationes ſubducere videntur, quam qui originem illarum inde ab Auguſti tempore repetunt, aut ad Quinquennalia Imperatorum Rom. referunt. Exploratum enim eſt nullum indictionum vſum fuiſſe ante Conſtantinum. Quippe huic imperatori Chronologi adſcribunt indictionem, quae ab VIII. Kalend. Octobr. proficiſcitur, ab eoque Conſtantinianam adpellant. HENRIC. NORISIVS *de anno et epocha Syro Macedon. Diſſ. III. p. 199.*

§. XVIII.

Tres autem notandae ſunt indictionum ſpecies, I. Conſtantinopolitana ſeu graeca, quae a Calendis Septembris inchoatur, II. Conſtantiniana, quae ab VIII. Cal. Octobris, et III. Pontificia ſeu romana, quae a Calendis Ianuarii incipit. Ex his Conſtantiniana potiſſimum ab imperatoribus vſu ſeruata eſt, ideoque etiam *caeſarea* dicitur. DV FRESNE in *Gloſſar. v. indictio.* Eamdem quoque Iuſtinianus Imp. inſtrumen-

tis inſeri iuſſit per *Nou. XLVII. cap. I.* Vſum eius adhuc hodie Notarii in imperio retinent ex Conſtitutione Maximiliani I. *de Notariis §. III.*

§. XVIIII.

Hanc quidem computationem per indictionem ad cauendos errores, qui de temporibus forte oboriri poterant, inuentam eſſe ait BEDA de *ratione tempor. cap. XLVIII.* Veri quoque ſimile eſt, eam ob cauſſam imperatores ea vſos eſſe, vt ex collatione temporum inter ſe, anni ſcilicet chriſtiani, et indictionis veritas et falſitas inſtrumenti eo facilius intelligi poſſet. Nec adeo abſurda eſt haec ratio, quam quidem nonnullis videtur, licet computatio ipſa perplexa et intricata ſit. Vide quae de ea diſputat Dn. DE LVDEWIG in *Comment. ad Aur. Bull. P. I. p. 89.*

§. XX.

Exponendum iam eſt, quomodo inueniatur indictio, quod ſcite intelligenterque oſtendit ſcriptor antiquus, ROLLANDINVS in *ſumma Notariae*, cuius verba ab hoc loco non aliena eſſe videntur. „Fuit vero, „inquit, primo inuenta iſta indictio, ſiue factum fuit „iſtud praeceptum a Caeſare Auguſto tribus annis ante „quam Dominus naſceretur de virgine, et propter hoc „diuiſis annis Domini per quindenos, ſi quid a quinde„nis ſupererit, ei quod ſupererit, debent addi tres, et „quot fuerint illi anni, qui ſupererunt a quindenis cum „dictis additis tribus, tanta erit indictio etc.„ Declarant quoque hoc verſus ſequentes:

Si per quindenos Domini diuiſeris annos,
His tribus adiunctis, indictio certa patebit.
Si nihil excedit quindena indictio currit.

§. XXI.

§. XXI.

Indictionis vſum ante initium ſaeculi VIIII. in diplomatibus Francicis nullum fuiſſe, et non adeo frequentem apud hiſtoricos recte cenſet CAROLVS LE COINTE *Annal. eccleſiaſt. Tom. II. ad annum DLXXV. n. 5.* licet ante id tempus in actis Conciliorum aliisque monumentis locum nonnumquam habuerit, quod oſtendit MABILLON *de re diplomat. Lib. II. cap. XXIIII. §. 11.* Itaque ab imperio Caroli M. id eſt, ab ineunte anno DCCCI in diplomatibus modus ſignandi tempora per indictionem inualuit. Regulam hanc iam dedit PAPEBROCH in *Propyl. antiquar. Part. I. c. VIII. §. 116.* quam magis firmauit MABILLON *loc. cit. cap. XXVI. §. 5.* A Carolingis morem hunc acceperunt Germani et conſtanter retinuerunt. Quum vero Franci varias ſequerentur indictiones, mox Conſtantinopolitanam, mox romanam, auctore MABILLON l. c. *cap. XXIV. §. 3.* apud Germanos non niſi ea indictio, quae ab VIII. Kal. Octobris incipit, ſeu Conſtantiniana obtinuit. DV FRESNE l. c.

§. XXII.

Ad Chronologiam quoque pertinet computatio annorum regni et imperii (§. IIII.). Mos adſcribendi annos regni in numis primum inualuit. Graeci enim Imperatores in numis ſuis aereis annos imperii deſignarunt, quod luculenter comprobant Iuſtini Thracis, Iuſtiniani, Iuſtini iunioris, Tiberii, Mauritii, Phocae, Heraclii, aliorumque numi, vti auctor eſt CANGIVS in *Diſſertat. de inferioris aeui numiſmat. §. XLIV.* Immo longe iam ante inſtauratam Conſtantinopolim

annos

annos imperii in numiſmatibus adſcriptos eſſe inſigni eruditionis adparatu oſtendit doctiſſimus HENRICVS NORISIVS in *Diſſert. de duobus nummis Diocletiani et Licinii cap. VI.*

§. XXIII.

Ex numis in diplomata morem hunc transiiſſe nullus dubito. Nam in antiquiſſimis Regum Francicorum diplomatis annos imperii adſcriptos eſſe obſeruat MABILLON loc. c. *cap. XXVI. §. VI. ſeq.* Et, quod maxime notabile eſt, ſubnotatio temporis per annos regni antiquior eſt vſu erae chriſtianae et indictionum, quippe quibus Merouingica diplomata carere paullo ante diximus. Notas has chronologicas erudite, vt ſolet, examinauit laudatus MABILLON loc. cit. Idem obſeruat hanc computandi rationem per annos regni magnas difficultates peperiſſe. Quum enim ſcriptores annos iſtos regni cum annis incarnationis componere vellent, fieri non potuit, quin in graues inciderent errores, qui et chronologiam Regum Francorum, et hiſtoriam eorundem mirum in modum turbant. conf. *Supplementa lib. de re diplomat. cap. VII.*

§. XXIIII.

Vti in omnibus fere Germanici Reges Francos imitati ſunt; ita quoque hanc conſuetudinem adſcribendi annos regni in diplomatibus ſuam fecerunt. Reges annos regni tantum exprimebant, qui, ſi imperatores creati eſſent, imperii annos ſeorſim numerabant. Ob diuerſam igitur regiam et imperatoriam dignitatem duas adhibebant epochas, alteram regni germa-

germanici, alteram imperii, et ſi qua alia regna tenerent, horum quoque annos computabant. Id quod iam Francorum Regibus ſecundae ſtirpis ſollemne fuiſſe oſtendit MABILLON *loc. cit. §. XII. ſeq.* Sic Henricus I. annos regni tantum numerat, non imperii, quia imperator numquam adpellatus eſt. Accepto vero Lotharingiae regno, ſingulari quoque epocha in computandis Lotharingici regni annis vſus eſt. Otto M. qui primus e Germaniae Regibus romanum imperium obtinuit, annos regni et imperii nnmerat in diplomate de anno DCCCCLXV. ap. LEVBERVM in *disquiſit. de ſtapula Saxon. num. 1600. ſeq.* hac formula: *Anno Regni Domini Ottonis XXX. Imperii III.* et diplomati de anno DCCCCLXX. apud ZYLLESIVM in *Defenſ. Abbat. S. Maximini P. III. n. 15. Anno Regni Domini Ottonis XXXV. Imperii autem IX. filiique eius Regni X. Imperii autem IV.* * Idem Imperator, poſtquam Italiam ingreſſus eſt, annos Italici regni quoque computauit, quod teſtatur diploma ipſius eo anno datum apud PVRICELLVM *Monument. Ambroſ. Mediolanenſ. ad annum DCCCCLI. pag. 293.* vbi haec occurrit ſubſcriptio: *Data VI. Idus Octobris anno Incarnationis Domini noſtri Ieſu Chriſti DCCCCLI. Indictione X. anno regni Ottonis Regis in Italia I. actum Papiae.*

* Singulare hoc eſt in Ottonis M. diplomatibus, quod etiam filii eius Ottonis II. anni regni et imperii numerentur, ex quo in regni imperiique conſortium a patre cooptatus eſt. In aliis etiam eiusdem Imperatoris diplomatis chartisque priuatis, eodem tempore editis, hoc obſeruari teſtatur CHRON. GOTTWIC. *Lib. II. pag. 190.*

§. XXV.

Carolingi annos regni et imperii non a morte illorum, quibus ſucceſſerunt, ſed ab ipſa primaeua

Digitized by Google

electione et coronatione regia et imperiali computabant. MALLINKROT. de *archicancellariis imperii P. II. p.316.* Reges autem et Imperatores Germaniae epocham hanc regulariter auſpicantur a tempore ſuſcepti regni et imperii, ſeu conſecrationis regiae et imperatoriae. Otto II. quia a patre in regni imperiique ſocietatem receptus erat, Carolingorum morem reuocauit in vſum, annosque regni et imperii a primaeua regii et imperialis tituli adquiſitione,veluti in arrham et pignus ſucceſſionis futurae certiſſimum numerauit. MALLINKROT l.c. et CHRON. GOTTWIC. *Lib.II. pag. 204.*

§. XXVI.

Aliam plane computandi rationem inierunt Henrici, Imperatores Salici. Hi enim tempus, quo viuis adhuc parentibus regis titulum geſſerunt, quod nouo vocabulo *ordinationis* denotant, diſtinguebant a tempore, quo ipſi regni gubernacula moderati ſunt. Hinc primo annos ordinationis, porro annos regni, et denique annos imperii numerant. Henrici III. in diplomate de anno MLVI. apud ZYLLESIVM *in Defenſ. Abbat. S. Maximini Part. III. num. 24. 25.* haec eſt. Anno autem Domini Henrici tertii Regis, ſecundi Imperatoris, ordinationis XXVIII. Regni vero XVIII. Imperii X. Ordinatio ergo ſignificat primaeuam illam Regis adpellationem, per annum Regni vero ipſa regni adminiſtratio deſignatur. Diſcrimen hoc antea minus vſitatum ſeruarunt omnes Henrici Imperatores. Poſt Henricum V. qui ipſe rarius annos ordinationis numerauit teſte CHRON. GOTTWIC. *L. II. p.324.* huius epochae vſus plane exoleuit.

§. XXVII.

Digitized by Google

§. XXVII.

Notatu vero digniſſimum eſt, quod Henricus V. Imperator annos etiam a transactione de inueſtitura per annulum et baculum anno MCXXII. cum Calixto II. Pontifice romano facta numerarit. Exſtat enim diploma apud NIC. SCHATENIVM *Annal. Paderbornenſ. Tom. I. Lib. VII. pag. 703.* cum hac ſubſcriptione: *Data Anno Dominicae Incarnationis MCXXIII. Indict. XIII. apud Louiſſen, quando Dominus Imperator annulum et baculum remiſit durante adhuc eo anno.* Tanti viſum eſt perſtrenuo huic auguſtorum iurium vindici ius inueſtiendi epiſcopos per annulum et baculum, quod non niſi aegre et poſt atrociſſimas contentiones Pontifici romano conceſſit, vt etiam in ſubſcriptionibus diplomatum mentionem faceret propudioſae transactionis, qua illi renunciatum. Sed ſatius fuiſſet delere eius memoriam et plane oblitterare quam eam cum ignominia renouare. Plura et egregia, more ſuo, de illa dixit vir illuſtris, quem honoris cauſſa nomino, CHRISTIANVS GOTTLIEB BVDER in *Commentatione de feudis ſceptri Cap. I. §. V. ſeq.*

§. XXVIII.

Quamuis vero ordinarie anni imperii ab annis regni in diplomatibus ſeorſim numerentur, non tamen ſemper hoc adcurate obſeruatum eſſe, compluribus exemplis compertum eſt. Etenim Reges et Imperatores diſcrimine hoc poſthabito annos imperii cum annis regni nonnumquam coniunxerunt, ita, vt vnam chronologiam certo reſpectu conſtituant. Luculentiſſimum huius rei exemplum habemus in diplomate

Ottonis M. dato Veronae III. Kal. April. anno DCCCC LXX. apud ZYLLESIVM *l. c. Part. III. pag. 24.* vbi ponitur annus regni XXXV. quum tamen annus XXXIV. adhuc fuerit. Nimirum Otto M. ſub initium anni DCCCCLXII. Romae ſalutatus imperator, exinde annum imperii primum numerare incipiens, abrupto regni anno XXVI. qui vltra dimidium vix effluxerat, numerare coepit annum XXVII. vt idem eſſet initium annorum regni et imperii, et ſic cum anno regni XXXV. coniungitur annus imperii nonus. vid. PABEBROCH in *Propyl. Part. I. §. 46.* Itaque vno plane anno, vel ſaltem aliquot menſibus poſthabitis annos regni et imperii adaequabant, id quod etiam circa annos ordinationis et regni vſu venit. CHRON. GOTTWIC. *Lib. II. pag. 277.*

§. XXVIIII.

Simile quid in Francicis diplomatibus reperitur. In his enim tres epochas nonnumquam in vnam imperii conflatas eſſe ait MABILLON *l. c. cap. XXVI. §. 12. ſeq.* et hanc in rem exemplum ex GOLDASTI *Rer. Alemannicar. T. III. p. 59.* adfert. vbi habetur ſubſcriptio: *Datum XLI. anno imperii Caroli Caeſaris, die dominica III. Id. Februar.* Hoc enim loco ſub annis imperii annos regni Francici et Italici comprehendi animaduertit MABILLONIVS.

§. XXX.

Itaque non praetermittendae, quae potiſſimum huc pertinent regulae. Notandum vero I. nonnumquam menſes aliquot tam regni, quam imperii annorum omiſſos eſſe, ita, vt plane non numerati videantur,

tur, nonnumquam vero ita eosdem eſſe computatos, vt integrum annum conſtituant. II. annos regni et imperii ſibi alioquin in anno quidem, ſed non certo anni tempore aequales, vel additis, vel reiectis nonnullis menſibus adaequatos eſſe. Regulam hanc debemus PAPEBROCHIO *Propyl. Part. I. §. 46.* cuius vſum in diplomate Ottoniano oſtendimus §. XXVIII. Hic iam addimus Carolo M. hoc iam ſolemne fuiſſe. Quum enim is antea regni ſui annos de autumno in autumnum numeraſſet, eosdem poſtea cum imperii annis, dimiſſis tribus menſibus, a die Chriſti natali computauit.

§. XXXI.

Non poſſum hoc loco facere, quin vel vno exemplo praeſtem, vt priorem obſeruationem ad eximendos feliciter ſcrupulos, qui in chronologia diplomatum haerent, permultum prodeſſe omnes intelligant. Mirifice inter ſe ſcriptores diſſentiunt, quo anno imperium capeſſiuerit Henricus Auceps. NICOL. HIERONYMVS GVNDLINGIVS in commentatione egregia de *Henrico Aucupe, §. XIIII. in notis p. 75.* cum anno DCCCCXIX. poſt Februarias Idus ſceptro donatum eſſe diplomatum fide nixus exiſtimat. Sed diſceſſionem ab eo facit IO. GEORG. LEVCKFELD in *Antiquitat. Halberſtad. p. 126. ſeq.* et ante menſem Nouembrem Henricum annos regni auſpicatum eſſe negat. Sed facile diuerſas has ſententias, quae in anno quidem regni conueniunt, verum in menſibus diſiunguntur, ex regula ſupra propoſita conciliaueris. Nam aut menſes nonnulli omiſſi ſunt, vt loco duorum, vel aliquot menſium anni prioris DCCCCXIX. integer tantum annus

DCCCCXX. adiectis prioribus menſibus fuerit computatus, aut aliquot anni prioris menſes pro integro anno ſunt computati. Priori modo ſupplentur diplomata, quae minorem habent numerum annorum regni; poſteriori vero caſu maior annorum regni numerus intelligendus eſt. Ita diuerſae temporum deſcriptiones ſine pulueris iactu componuntur. Aliis exemplis regula haec illuſtrari poteſt ex CHRONICO GOTTWIC. *Lib. II. pag. 189. 207. 243. 260.*

§. XXXII.

Ex his porro fluit illa generalis regula, prae caeteris, ſi qua alia, in hac rei diplomaticae parte obſeruanda: diploma non ſtatim pro confiсto habendum, quod anachronismum quemdam praefert, aut in quo temporis notatio vitae imperatoris non recte quadrat, ſi reliqua in eo recte ſe habeant, nec aliud fraudis indicium adpareat. Conſtat enim diplomata nonnumquam a viuis imperatoribus inchoata, poſt mortem demum vulgata eſſe, aut ante plures annos confecta poſt aliquot annorum decurſum in effectum deducta eſſe. Ad hanc rem probandam vnum modo adducam exemplum. In diplomate Ottonis M. quod eccleſiae Magdeburgenſi apud LEVBERVM in *Disquiſit. de ſtapula Saxon. n. 1605.* conceſſit, Otto *ſereniſſimus Rex* adpellatur, et tamen chronologia annum DCCCCLXVI. Indict. X. annum regni Ottonis II. praefert. Quum vero Otto iam anno DCCCCLXII. imperatoris titulo vſus ſit, adeoque dicto anno non Rex, ſed imperator adpellari debuerit, luculenter ſane hoc arguit diploma illud ab Ottone II. confirmatum et in effectum deductum

ctum eſſe. Accedit, quod huic quoque poſterior annos regni computandi ratio conueniat.

§. XXXIII.

Huc quoque pertinet altera: ſi hiſtoricorum, etiam coaeuorum, teſtimonia tempori dati diplomatis contradicant, illorum auctoritas diplomatis fidem non infirmare debet. Elegans eſt exemplum, quo regulam hanc MABILLONIVS *de re diplomat. L. III. cap. VI.* illuſtrat, et me vti non piget. Indictus erat Ludouico XIV. Galliarum regi inaugurando dies; iam cuſi hanc in rem numi, et variis monimentis huius diei memoria poſteritati erat conſecrata. Sed vnctio in alium differtur diem, quo data ſunt aliquot diplomata, in iisque notatus dies alius ab eo, quem numi et alia monimenta praeferebant. Quid? tabellam ſtatim poſces, et falſi damnabis iſta diplomata? numi, inquis, obſtant? hiſtorici in alia omnia abeunt? Nimis inuerecundum eſt horum auctoritatem praeferre aut opponere diplomatibus: ſincera enim ſunt, et incorrupta, quod nemo, cui laeua mens non eſt, negabit.

§. XXXIIII.

Qui neſcit hiſtoriarum ſcriptores ſaepe bona fide falli et fallere, et non raro aliquid pro certo dicere, quod re adcuratius expenſa, et ſubductis probe rationibus omnibus, falſum eſſe intelligitur? Itaque ſi hiſtorici aut tituli aduerſus diplomata citantur, haec adcuratius ſunt examinanda, neutiquam vero continuo proſcribenda; potius interpretatio tentanda eſt, vt cum hiſtoricis conciliari poſſint. Sic facile tolli poteſt diſſenſio, quae inter Ottonem M. Imp. et Ditmarum Merſebur-

ſeburgenſem, nobilem et grauem auctorem, intercedit. Ille enim in diplomate de anno DCCCCLXI. apud CASPARVM SAGITTARIVM in *Antiquitat. Magdeburgenſ. p. 39.* ait, ſe in honorem S. Petri, nec non S. Mauritii et Innocentii monaſterium in ciuitate Magdeburgenſi conſtruere velle. Merſeburgenſis Praeſul anno DCCCCLV. hoc Ottoni iam conſilium fuiſſe refert in *Chronico* ad hunc annum. Hic enim ad coeptum opus ſeu ad initium, diploma ad perfectum opus reſpexit. CHRONICON GOTTWIC. *L. II. p. 187.*

§. XXXV.

Quemadmodum vero optima quaeuis et ſincera diplomata ſumma iniuria is condemnabit, qui propoſitam non obſeruat regulam; ita quoque in alteram partem magnopere peccabit, ſi ea non recte vtatur, ſiquidem eius obtentu falſiſſimum quoduis corruptiſſimumque diploma immerito abſoluet, et genuinum eſſe tamquam ex tripode pronunciabit. Ex quo ſatis patet, magnam hic cautionem eſſe adhibendam, ne ſana quae ſunt, male ſana eſſe temere exiſtimemus. Alias enim regula magis obeſſet, quam prodeſſet, et ad euertenda ea, quae ſunt in arte diplomatica certo conſtituta, comparata. Sed anſam hinc cauillandi inuidioſe regulas Mabillonianas, neſcio, an ſatis verecunde et conſiderate, arripuit eruditisſimus GEORG. HICKESIVS in Praefatione *Theſauro linguar. veterum ſeptentrional.* praemiſſa *p. 36. ſq.* Quae, inquit, eſt infelicitas, vt regulae ipſae ſuffugia quaedam et veluti aſyla impoſtoribus praebeant? Quam facile eſt abuti illis non minus, quam vti? adeo vt, niſi recte intelligantur,

gantur, chartae etiam falſiſſimae earum ope excuſari poſſint; id quod exemplis quibusdam probare adnititur. At regularum hoc non eſt vitium, ſed eorum, qui eas aut inepte et peruerſe explicant, aut non recte adſequuntur. An Mabillonio vitio verti poteſt, quod regulis eius, quas ipſe HICKESIVS bonas et legitimas eſſe fatetur, bona fide alii non vtantur? Ita ſponte in fumum abeunt, quae acute ab HICKESIO obiiciuntur, quaeque eleganter diluit vir doctrinae iuxta ac modeſtiae laude inſignis, FRANCISCVS THEODOR. RVINART in Praef. ſecundae editioni librorum *de re diplomatica* præmiſſa.

§. XXXVI.

Quum in adnotationibus temporum occurrant formulae *Datum* et *Actum*, de illis hic iam paucis dicendum. Datum apud Graecos, anno, menſi, diei, et loco conuenit. Ita SVIDAS in *Lexico*, Δατὸν παρὰ Ρομαίοις σημασία τῆς ἡμέρας, καὶ τȣ͂ χαιρȣ͂, ὅτε τῆς ἐκ πόλεος ἢ ἔχτιτές τοπȣ ἀποςαλῆ, *datum apud Romanos ſignificat diem et tempus, quando aliquid ex ciuitate et ex aliquo loco ablegatur.* Vnde patet Datum eſſe anni, menſis, diei et loci, diplomati adſcriptam, notationem.

§. XXXVII.

Reges Francorum primae ſtirpis ſolum Datum exprimebant hac formula: *Datum, quod fecit menſis Martius dies XIIII. anno III. regni noſtri, Compendio in Dei nomine feliciter*, ſeu *datum ſub die X. Kalend. Ianuar.* Carolingi vero *Datum* ſeu *Data* et *Actum* in vno eodemque diplomate vſurpant, quorum alterum alteri mox praeponitur, mox ſubiicitur. Praeterea a Caro-

Bb li M.

li M. tempore Data in tertia perſona, quaſi Cancellarius loquatur, concepta ſunt, vti innuit formula: *Anno regni vel imperii glorioſiſſimi* vel *ſereniſſimi Imperatoris* vel *Regis.* Quod ſecus erat in diplomatibus Merouingorum. Hi enim Datum quaſi a ſe poſitum exprimebant ita: *anno regni noſtri.* HERT *de fide diplomatum ſect. I. §. XV.*

§. XXXVIII.

Inſigne autem vtriusque vocis eſt diſcrimen, quod qui non intelligit, eum mirifice caecutire oportet in examinandis diplomatibus. Datum denotat tempus confecti inſtrumenti ſeu expeditionis; Actum vero tempus conceſſionis et ſignificatae regiae voluntatis indicat. In chartis vernacula lingua ſcriptis differentia haec adcurate ita efferri ſolet: *Gegeben und geſchrieben*, vti praeclare obſeruauit vir perilluſtris ERNESTVS IOACH. DE WESTPHALEN in *Specim. documentor: Mecklenburgenſ. pag. 93.* Vtrumque in eodem loco praeſente Rege aut Imperatore fieri in continenti poteſt. Datum non requirit praeſentiam Regis, et hoc etiam abſente fieri poteſt in cancellariis. Actum vero numquam fieri poteſt abſente Rege largitore, vtpote cuius voluntate et iuſſu ad conficiendum diploma opus eſt. Primus differentiam hanc oſtendit MABILLON *de re diplomatica cap. XXVI. §. 10. et 13.*

§. XXXVIIII.

Parum ergo idonea eſt ratio, qua vtitur CAROLVS LE COINTE *Annal. Tom. VI. ad annum DCCCIII. num. 72. pag. 825. ſeq.* ad fidem diplomatis Caroli M. de ſcholis Osnabrugenſis epiſcopatus de anno DCCCIIII. infringendam, quod eo tempore, quo diploma datum, nempe

nempe die XIV. Kal. Ian. Carolus Aquiſgrano procul abfuerit, quod operoſe probat. Sed in mundo ſunt alia eaque grauiora argumenta, quibus falſitas huius diplomatis euinci poteſt, quae vno quaſi faſce complexus eſt vir celeberrimus, dum viueret, IO. GEORG. ECCARDVS in ſchediaſm. ſ. t. *Diploma Caroli M. Imp. de ſcholis Oſnabrugenſis eccleſiae Graecis et latinis critice expenſum ab A. I.* Ipſum diploma Carolinum ex autographo primus adcurate in lucem protulit litteratiſſimus princeps, FERDINANDVS FVRSTENBERGIVS in *Monument. Paderbornenſ. p. 295. ſeq.*

§. XL.

Quum epiſcopus Monaſterienſ. diploma Ottonis M. datum decima Kal. Nouembr. DCCCCLXVIII. Magdeburgi, quo varia iura archiepiſcopo Magdeburgenſi in abbatiam nobilium virginum Borchorſtienſium, Monaſterienſi oppido vicinam, conceſſa ſunt, temere et perperam fraudis accuſaret, eo, quod anno DCCCC LXVIII. quo diploma Magdeburgi datum, Otto in Italia commoratus eſſet, obſeruatione hac inſigni cum fructus vſus eſt perilluſtris Fridericianae Academiae Cancellarius, IO. PETRVS de LVDEWIG, et laudatum diploma ab ineptis criminationibus egregie vindicauit. *Reliquiar. MSptor. Tom. I. Praef. p. 43. et 50. Commentar. ad Aur. Bull. Tit. XXX. §. 2. p. 1403.*

§. XLI.

Qui mos ſignandi Datum Carolingis ſolemnis fuit, ille a Germaniae quoque Regibus et Imperatoribus in diplomatibus ſeruatus eſt, et obtinuit vſque ad Rudolphum Habſpurgicum. Ab hoc tempore

Merouingica ratio in vſum poſtliminio reuocata eſt, vti cenſet HERTIVS de *fide diplomat. Sect. I. §. XV.*

§. XLII.

Iam conſiderandae notae numerales, quae in conſignandis diplomatum calculis adhibitae ſunt. Duplicis illae generis ſunt, nempe numeri romani, et Arabici, quos vulgo *cifras* vocamus. De harum cifrarum origine variae ſunt et diuerſae doctiſſimorum hominum ſententiae. Vir eximius PETRVS DANIEL HVETIVS in *Demonſtrat. euangel. p. 647.* exiſtimat, Arabicos numeros eſſe Graecorum characteres, a librariis graecae linguae ignaris interpolatos, et diuturna ſcribendi conſuetudine corruptos, eosque Arabes a Graecis accepiſſe. Pluribus hanc ſententiam expoſuit in *Huetianis num. XLVIII. p. 114. ſeq.* vbi perquam ingenioſe veſtigia litterarum graecarum in cifris noſtris oſtendit. In partes ſuas vocat Theophanem, ſaeculi IX. ſcriptorem, qui diſerte teſtetur Arabes Graecorum numeros retinuiſſe. Sed quantumuis ingenioſa et non parum probabilis ſit coniectura Huetiana, Mabillonio tamen ea non probatur. Hic enim veriſimilius eſſe putat notas iſtas Arabicas originem duxiſſe a notis Tironianis, quippe quae magnam cum illis adfinitatem habeant. conf. V. C. IO. FRID. WEIDLERI Diſſert. de *Characteribus numeror. vulgar. et eorum aetat. §. XIIII.*

§. XLIII.

Vulgares numerorum notae ab Arabibus primum inuentae, et ab his ad Europaeas gentes deriuatae ſunt. Vſum illarum ante ſaeculum XIII. Europaeos ignoras-

ignoraſſe, adfirmat ATHANAS. KIRCHERVS in *Arithmologia cap. IV. pag. 50.* at eundem ſaeculo x. iam in Europam transiiſſe, multis argumentis contendit IOAN. WALLISIVS de *Algebra cap. III. et IV.* et in *Matheſi vniuerſal. cap. X.* Vtrumque refellit Cl. WEIDLER in *Diſſert. cit. §. VIII. ſeq.* longe maiorem antiquitatem cifris vindicans, vtpote quas ſaeculo ſexto inuentas, et Europaeis non incognitas fuiſſe ex BOETII, libri de geometria auctoris, teſtimonio colligit. Quoquo modo ſe res habeat, illud certiſſimum eſt, nullum vulgaribus hisce notis numeralibus locum fuiſſe in diplomatibus, ſed dies a Francis aeque, ac Germanis numeris Romanorum per Kalendas, Idus, Nonas exprimuntur.

§. XLIIII.

Neque vero ſolum Romanorum more Germani dies in diplomatibus deſignarunt, ſed etiam a nominibus Sanctorum, aut a diebus feſtis tempora notare conſueuerunt. Atque hoc eſt Calendarium Sanctorum, quod vere germanicum dixeris, cuius non minus multus eſt vſus in diplomatibus medii aeui, adeoque de eo quaedam obſeruare pretium erit.

§. XLV.

Vſus huius Calendarii Sanctorum iudice HERTIO de *fide diplomat. §. XV.* poſt Rudolphum Habspurgicum inoleuit. Sed antiquiorem illum eſſe ex diplomatibus quibusdam iam coniecit Cl. HALTAVS in *Calendar. medii aeui praef. §. 3.* Primum vero Belgae ſubſcriptionibus diplomatum dies feſtos vel nomina ſanctorum adiecerunt, ſiquidem antiquiſſima diplomata,

in quibus eiusmodi ſubſcriptiones occurrunt, Belgica ſunt. Talia exſtant apud AVBERTVM MIRAEVM in *diplomat. Belgic. Oper. Tom. I. pag. 265.* vbi diploma datum Rodomis anno MXLIV. menſe Ianuario in Octaua Epiphaniae. Aliud datum Gandauí ſub die Kalend. Nouemb. qui eſt dies venerationis omnium Sanctorum anno MXXVI. *Tom. II. Supplem. P. II. p. 947.* In MIRAEI *Codice donat. piar. Tom. I. pag. 109.* exſtat diploma datum in Decembri, in Conceptione glorioſae virginis Mariae anno MCXCV.

§. XLVI.

Satis iam luculenter patet, morem hunc dies hoc modo notandi iam ſaeculo XI. inualuiſſe. Quum vero pleraque eius temporis diplomata Calendarium romanum adhuc praeferant, et a ſaeculo XII. crebrius in diplomatibus mentio fiat Sanctorum dierumque feſtorum, rectius huic aeuo vſus calendarii Sanctorum vindicatur. Vnde non poteſt non ſuppoſititium eſſe diploma, quod habetur in IO. DV MONT *Corps diplomatique Tom. I. Part. I. num. LV. pag. 37.* quod datum dicitur anno DCCCCLXIII. in die Palmarum, XV. Kal. Maii. Nam quum vnum alterumque modo exemplum ex ſaeculo XI. proferri poſſit, quid aliud dicendum, quam iſtam dies per feſta notandi rationem ab vſu ſaeculi X. plane eſſe alienam?

§. XLVII.

A Belgis paullatim hic mos ad Germanos propagatus eſt, iamque ab Henrico V. Imp. vſurpatus in diplomate Herbipolenſi de anno MCXX. apud LEVCKFELD *Antiquitat. Poeldenſ. Adpend. III. pag. 254.* Sub Friderico II. Imperat. frequentem eius vſum ſatis loquun-

loquuntur diplomata de an. MCCCXXIV. MCXXXII. apud MEICHELBECK *Hiſtor. Friſingenſ. Tom. I. P. I. pag. 400.* WENCKERVM de *Vsburgeris pag. 6.* et LVNIG *Spicileg. ſecul. Part. I. pag. 381.* in quibus ſubſcriptiones: in *Annunciatione Beatae Virginis in craſtino Lucae Euangeliſtae*, *in Vigilia Andreae*, et eius generis aliae occurrunt. Ad finem properante ſaeculo XIII. regnante Rudolpho Habspurgico, et poſt eius obitum mos hic ferme vbique, etiam in monumentis germanicis inualuit, eiusque cuſtodia poſterioribus etiam ſaeculis manſit.

§. XLVIII.

Nomina Sanctorum Sanctarumque, quibus dies dedicati ſunt, facile intelliguntur ex Martyrologiis, Actis Sanctorum, et Calendariis eccleſiaſticis. Exſtant eiusmodi Martyrologia, verſibus comprehenſa, apud LVCAM D' ACHERY in *Collect. veter. ſcriptor. Tom. II.* Edidit quoque V. C. CHRISTIAN GOTTLOB HALTAVS ex vetuſto Codice membranaceo ſaeculi XIV. de nominibus Sanctorum antiquos verſus memoriales in *Calendar. med. aeu. pag. 153.*

§. XLVIIII.

Sed quomodo haec tempora a nominibus Sanctorum deſignandi ratio ad noſtros reuocatur calculos? Id quidem facile eſt, ſi dies ipſe ſancto ſanctaeue conſecratus diplomati ſubſcriptus ſit, v. g. *die S. Thomae, S. Apolloniae.* Tunc enim illo menſis die diploma datum eſt, qui ſancti ſanctaeue nomen praefert. Attamen hoc non ſemper fit, quia ſaepe etiam dies, qui Feſtum Sancti cuiusdam clarioris vel praeceſſerat, vel ſeque-

ſequebatur, deſignatur, v. g. *die Lunae ante Mariae Magdalenae feſtum, die Mercurii poſt feſtum S. Michaelis*, et tunc maior oritur difficultas inueniendi dies.

§. L.

Immortales itaque laudes iure meruit vir illuſtriſſimus, IOANNES DV MONT, L. B. DV CARLSCRON, quod in ſplendidiſſimo opere, quod inſcripſit *Corps diplomatique du droit des gens*, ſecundum iuſtam temporum ſeriem diplomata digerere, eorumque data cum aera vulgari componere ſtuduerit. Sed non mirandum eſt, aquam illi perſaepe haeſiſſe, eumque non ſemel auſis excidiſſe. Ne quis autem hic in poſterum offendat, et vt rei diplomaticae ſtudioſis longae inquiſitionis labor abſit, ſalebroſum et obſitum ſpinis iter ingreſſus eſt IO. IACOBVS RABE in *Calendario feſtorum dierumque mobilium in vſum rei dipolmaticae, Onoldi anno MDCCXXV. 4. edito*, qui laudabili inſtituto primo ordine digeſſit dies, qui Sanctorum Sanctarumque memoriae dedicati ſunt, ſingulisque adſcripſit, in quem quisque anni diem incidat: deinde indices calendarii feſtorum tam mobilium, quam immobilium contexuit, vt eius ope feliciter et ſine mora dati quilibet menſium dies, medii aeui more notati, cum noſtra computandi ratione componi poſſint. Quare praeclaram viri doctiſſimi induſtriam ad illuſtrandam diplomatum chronologiam comparatam, eo libentius maiorem in modum commendamus, quo vberiorem inde fructum capient ii, qui diplomata in vſus ſuos probe conuertere ſtudent.

§. LI.

§. LI.

Magnam quoque vtilitatem habet nouiſſe atque explorata habere nomina menſium, dierum et feſtorum germanica. Sunt quidem illa difficilia et perobſcura, vt ſaepe Delio natatore indigeant, et neſcio, quid barbari ſonant, vt adeo non mirandum ſit complures errores ex iis perperam intellectis ortos eſſe: attamen in chartis germanica lingua ſcriptis, et praeſertim monumentis ſaeculi XIV. idemtidem occurrunt. Diſcere illa potes ex Calendariis et Ritualibus germanicis veterum eccleſiarum, quorum tamen pauca admodum exſtant, aliisque monumentis antiquis. Ex his ea, quae frequentius in ſubſcriptionibus diplomatum leguntur, cum cura eruit, et obſcuriora quaeque egregie illuſtrauit V. C. CHRIST. GOTTL. HALTAVS in *Calendario medii aeui, praecipue germanico*, quod Lipſiae MDCCXXIX. 8. prodiit, vt hac quoque in parte multum verae lucis rei diplomaticae additum ſit.

§. LII.

Eſt et alia tempus adnotandi ratio, quae Germanis noſtris in diplomatibus familiaris fuit. Nimirum veteres tempora quandoque deſignare ſolebant per introitus Dominicarum, ſeu initia cantuum illorum, quos ad exordium miſſae vſurpauit eccleſia. Vnicum huius rei exemplum eſto diploma, quod exſtat apud Illuſtr. DE LVDEWIG in *Reliquiis MSCtor. Tom. I. pag. 175.* cuius haec memorabilis eſt ſubſcriptio: *Datum et actum in Luckow anno Domini MCCXCVII. proxima feria quarta poſt Dominicam, qua*

cantatur: gaudete in Domino. Mos hic quando coeperit, fateor me ſcire cum ignariſſimis.

§. LIII.

Quum vero hanc ob cauſſam iſta cantuum initia ſcire interſit, et ne quis forſan ea hic fruſtra quaerat, ſubiiciam.

INTROITVS DOMINICARVM.

Domin. 1. Aduentus: *Ad Te leuaui.*
- - - 2. - - - - *Populus Sion.*
- - - 3. - - - - *Gaudete in Domino ſemper.*
- - - 4. - - - - *Exurge Domine, vel Memento noſtri.*

Dom. 1. poſt Natal. Domini: *Dum medium ſilentium.*
- - 1. poſt Epiphan. *In excelſo throno.*
- - 2. - - - - - *Omnis terra adoret.*
- - 3. - - - - - *Adorate Dominum.*

Dom. Septuageſ. *Circumdederunt me.*
- - Sexageſ. *Exurge, quare obdormiſti Domine.**

* Hic introitus notatur in binis diplomatibus in *Reliqu. MSCtor. T. I. p. 350. 351.* Dn. DE LVDEWIG.

Dominicarum ſequentium vsque ad Paſcha introitus etiam in noſtris eccleſiis audiuntur et vulgo noti ſunt; itemque illi, qui in feſto Paſchali vsque ad Pentecoſten cantantur.

Sabbathum ante Iudica: *Sitientes venite.*
Dom. Palmarum: *Domine ne longe.*
Dom. Octaua Pentecoſt. ſiue Feſtum Trinitatis: *Spiritus Domini repleuit.*
Dom. 1. poſt Trinit. *Domine in tua miſericordia.*

Dom.

Dom. 2. poſt Trinit. *Factus eſt Dominus Protector meus.*
- - 3. - - - *Reſpice in me.*
- - 4. - - - *Dominus illuminatio mea.*
- - 5. - - - *Exaudi Domine.*
- - 6. - - - *Dominus fortitudo.*
- - 7. - - - *Omnes gentes.*
- - 8. - - - *Suſcepimus.*
- - 9. - - - *Ecce Deus adiuua me.*
- - 10. - - - *Dum clamarem ad Dominum.*
- - 11. - - - *Deus in loco Sancto.*
- - 12. - - - *Deus in adiutorium.*
- - 13. - - - *Reſpice Domine.*
- - 14. - - - *Protector noſter aſpice Deus.*
- - 15. - - - *Inclina, Domine, aurem.*
- - 16. - - - *Miſerere mei.*
- - 17. - - - *Iuſtus es Domine.*
- - 18. - - - *Da pacem.*
- - 19. - - - *Salus populi ego ſum.*
- - 20. - - - *Omnia quae feciſti.*
- - 21. - - - *In voluntate tua.*
- - 22. - - - *Si iniquitates obſeruaueris, Domine.*
- - 23. - - - *Dicit Dominus: Ego cogito.*

Rationem inueniendi dies hoc modo notatos oſtendit laudatus RABE in *Calendar. in vſum rei diplomat. Praef. p. 10.*

* * * * * *
* * *

CAPVT VII.

DE
LOCIS, IN QVIBVS DIPLOMATA DATA SVNT, PALATIIS ET VILLIS PVBLICIS, ET CVRTIBVS REGIIS.

§. LIIII.

Expensis iam iis omnibus, quae ad inſtitutum noſtrum videbantur pertinere, et ad quae potiſſimum animum eum adtendere oportet, qui de fide diplomatum adcurate iudicare cupit, grauiſſima laboris, quem ingreſſi ſumus, parte defuncti videmur. Sed quum in calce diplomatum locus quoque adſcriptus ſit, vbi res geſta et diploma datum eſt, reſtat adhuc, vt de palatiis publicis, villis et curtibus regiis Regum et Imperatorum Germaniae more noſtro, hoc eſt, quantum fieri poteſt, breuiter, et veluti per lancem ſaturam, agamus.

§. LV.

Iam vero primo omnium ſatis conſtat, Germanos nullas vrbes incoluiſſe, ſi vltimam illorum memoriam recordamur, ſed fuſos per vicos et diſperſos, ſuam quemque ſedem, ſuos penates rexiſſe, vti ex CORNELIO TACITO de *Moribus Germanorum c. XVI.* diſcimus. Hinc idem grauiſſimus auctor principes iura per pagos vicosque reddere conſueuiſſe tradit *Cap. XII.*

§. LVI.

Ex quo regnari coepit Germania, paullatim quidem vici nonnulli vrbium ſpeciem induere coeperunt, atta-

attamen priſci iuris patrii ſanctiſſima manſit cuſtodia. Etenim Franci, quum in Galliis conſediſſent et rerum potiti eſſent, vrbes, quae tamen moenibus nondum cinctae erant, teſte LVITPRANDO *Lib. III. cap. XII.* et celebriores vicos ſibi retinebant, in quibus, ſi prouincias peragrarent, ius dicere ſolebant. Quemadmodum vero alios ob loci ſitusque amoenitatem, erant enim fere ad nemus, fluuium vel ad fontem exſtructi veteri Germanorum inſtituto, vti auctor eſt TACITVS *de moribus German. cap. XVI.* cariores habebant, alios ſaepius adibant, ſiue quod maiores et celebriores, ſiue quod regni cuiusque capiti propiores eſſent; ita quoque illos prae caeteris ſplendidis aedificiis ſeu palatiis exornabant, praeſertim, quum poſtea magnorum hominum, qui illuc confluebant, ſplendore celebrarentur. HADRIANVS VALESIVS *Rerum Francic. Lib. XI. ad annum* DCXXIV.

§. LVII.

His ergo vicis ſiue villis poſtea *palatii* nomen haeſit, vt ab iis diſtinguerentur, quae palatiis deſtitutae erant, et villae regiae dicebantur, quia ad fiſcum regium pertinebant. Neſcio vero, quid in mentem venerit AVCTORI *Chronic. Gottwic. Lib. III. pag. 443.* quando Francorum Reges in exſtruendis palatiis Romanorum Imperatorum conſuetudinem aemulatos eſſe ſcribit. Quaſi vero externa repetenda ſint, quum domi ſimile reperiamus inſtitutum, quod TACITVS explicate planiſſimeque commemorat. Ego equidem non nego Romanos Imperatores palatia habuiſſe, ſed iuris dicendi cauſſa eos prouincias obiiſſe, aut hanc

Digitized by Google

in rem palatia condidiſſe, nemo veterum memoriae prodidit. Antiquiſſima palatia ſine dubio fuerunt in ciuitatibus epiſcopalibus; id, quod ex eo colligi poteſt, quod per canones epiſcopatus, non niſi in vrbibus celebrioribus eſſe oportebat. CONCIL. SARDIC. *can. VI.* CAPITVL. Aquisgr. anno DCCLXXXIX. *Cap. XIX.*

§. LVIII.

Quamquam vero palatia etiam fuerint villae, vti hoc quoque nomine ſaepe in diplomatibus veniunt, aut vtraque adpellatio coniungitur; minus tamen recte omnes villas palatia dixeris, quod iam egregie obſeruauit laudatus HADRIANVS VALESIVS l. c. Erant enim, ad quas numquam, vel raro et non niſi in transcurſu diuertere ſolebant reges, ideoque non ornatae palatiis, quippe quae in maioribus et iis modo, quas ſaepius inuiſebant, exſtruebantur. Vnde non poſſum, quin diſceſſionem ab eruditiſſimo CANGIO faciam, qui villas et palatia idem ſonare putat. in *Gloſſario* v. *palatia* et *villae.* Nec quidquam eum iuuat locus, quem ex diplomate Henrici II. apud ZYLLESIVM *Part. III. pag. 32.* cui ſubiectum eſt: *Actum in Triburia regia villa palatio publico*, adfert, ſed potius contrarium probat. Nam ſi idem notaſſent haec vocabula, non neceſſe fuiſſet vtrumque adhibere.

§. LVIIII.

Quum reipublicae potiſſimum adminiſtrandae cauſſa inſtituta eſſent palatia, non mirandum eſt, tantam illorum fuiſſe magnificentiam, quantam Ingelheimenſis olim verſibus ſatis politis celebrauit EL-

MOLDVS

MOLDVS NIGELLVS de *rebus Ludouici Pii* apud MENCKENIVM *Scriptor. rer. Germ. pag. 939.* Illud enim centum columnis innixum, eiusque baſilicam aureis oſtiis aereisque poſtibus ornatam fuiſſe tradit. In his enim palatiis reges hiemare, et ſi quies, nihilque vmquam eſſet hoſtile, aeſtiua quoque agere ſolebant: ibi legatos exterarum gentium audiebant, et, quaecunque habebant rerum ſuarum pretioſiſſima, adſeruabant; inde ad bella proficiſcebantur. Praeterea ſolemnia natalis et paſchatis feſta in ſplendido Principum comitatu, et inſigni cum adparatu in palatiis celebrata eſſe, ſatis ſuperque Francorum annales teſtantur. Mos hic Germaniae quoque Regibus et Imperatoribus placuit. Sic enim GVNTHERVS in *Ligurin. Lib. V. pag. 110.* de Friderico I. ſacra Chriſti natalitia celebrante.

Hunc celebrare diem digno meditatus honore
Caeſar, vbi illuſtrem legeret ſibi Curia ſedem,
Quae poſſet pleno tot millia paſcere cornu,
Wormatiam petiit.

CONRADVS VRSPERGENSIS ad annum MCXIV. *Imperator Natalem Domini Babenberg cum ſumma magnificentia copioſaque Principum multitudine celebrat.* Nulla denique res fuit maioris momenti, quae non in his palatiis olim acta ſit. Sic ibi de reipublicae negotiis cum proceribus deliberabant, Principum controuerſias dirimebant; eo epiſcoporum concilia et optimatum comitia ſaepe indicta ſunt Placita vero ſiue annui populi conuentus, in quibus leges latae ſunt, non procul a palatiis habebantur, de quibus pluribus agit IO. NIC. HERTIVS in *Notit. regni Francorum vet.*

vet. cap. V. Inprimis magnum illis ſplendorem adferebant *Curiae ſolemnes*, ibi ſumma cum pompa et magnifico ornatu celebrari ſolitae, quarum indolem egregie expoſuerunt CAROLVS DV FRESNE Diſſertat. IV. ad Ioinuillae hiſtoriam Ludouici S. apud Dn. FRIDER. WILHELMVM DE PISTORIVS *Part. I. amoenitat. hiſtorico iuridicar. pag. 92. ſeq.* et illuſtris IO. IACOBVS MASCOV in Diſſert. *de paribus Curiae §. III. et IV.* Sed omnium maxime notandum eſt, quod in his villis et palatiis Reges et Imperatores bene de ſe meritos priuilegiis ornarent, diplomata concederent, aut iam antea conceſſa confirmarent.

§. LX.

Itaque non aliam ob cauſſam palatia *publica*, et villae *publicae* in diplomatibus vocantur, quam quod publica negotia, quae ad regni adminiſtrationem pertinebant, in illis gererentur; quamuis ideo quoque ita dictae videntur, quod regio fiſco addictae eſſent. Quicquid enim regii iuris erat, olim publicum vocabatur, vti recte obſeruauit CANGIVS in *Gloſſario* v. *palatium.* Neque vero Reges ſolum, ſed et Miſſi regii ac dominici ad haec palatia diuertebant, ſi iuris dicundi cauſſa conuentum per prouincias agerent, et reipublicae neceſſitatibus conſulerent, ne populus diuturnis eorum hoſpitiis nimis adfligeretur. Hinc Synodus Ticinenſis anno DCCCLV. ſanxit: *vt ſinguli conuentus et exactores reipublicae in ſuis miniſteriis per loca ſolita reſtaurent palatia, quibus cum iter dictauerit, nos legatosque noſtros valeant recipere, ne grauetur eccleſia.* Quemadmodum vero palatiorum et villarum regiarum

rum cura commiſſa erat *Comitibus*, qui reditus in comitatum regium miſſosque dominicos erogandos curabant, dicti ideo *prouiſores*; ita principem poſt archicapellanum locum in palatiis tenebat *Comes palatii*, qui cauſſas publicas et priuatas, potiſſimum ciuiles, vice Regis iudicabat, vti docet HINCMARVS de *ordine et offic. palat. Epiſt. III. cap. XIX.* add. V. C. EVERARD. OTTO Diſſertat. de *Comit. palat. Cap. II. §. VIII. ſeq.*

§. LXI.

Curtes regiae et *fiſci dominici* erant loca, ex quibus reditus ad regiam familiam alendam capiebantur. Ne enim Reges ſumtibus ciuium et graui eorum diſpendio viuerent, villas, ex quibus ea, quae ad victum pertinebant, omniaque ad ſuſtentationem neceſſaria haberent, ſibi reſeruabant. Sic aliae frumenta et opſonia, aliae feras, pecudes, piſces praebebant, ex aliis vinum, oleum, lac, et id genus alia ſumebant: quales reditus ad curtem ſeu villam regiam pertinentes in diplomatibus recenſeri ſolent. Ita Carolus M. apud *Auctorem Ludouici Pii anno MCCXCVII.* ordinauit: *qualiter in quatuor locis biberna transigeret, vt tribus annis exactis, quarto demum anno hic maturum ſe quisque eorum ſuſciperet locus, Theodwadum ſcilicet palatium, Caſſinogilum, Andiacum et Eurogilum, quae loca quando quartum rediebatur ad annum, ſufficientem regio ſeruitio exhibebant expenſam.*

§. LXII.

Itaque hoc loco curtis denotat villam ſeu habitationem aedificiis, colonis, ſeruis, agris aliisque ad rem agreſtem neceſſariis inſtructam. Sed et aliae huic

Digitized by Google

voci medio aeuo ſubiectae erant notiones. Proprie enim ſignificat locum ſepe vel muro cinctum, in quo domus conſiſtit, vti docet ECCARDVS ad *Legem Salicam p. 26.* Saepe quoque in latiori ſenſu palatium itemque comitatum et familiam Principum deſignat, et ſpeciatim iudicium, in quo cauſſae feudales tractantur. Hoc ſenſu *iudex curtis I. F. 18.* occurrit. Sic Francofurtum, vetuſtum et celebre Germ. palatium, *curtis* vocatur in Annal. Fuldenſ. Freher. ad a. DCCCLXXXIX. *placitum Curte regia Franconofurt haberi cum Francis Regi complacuit*, et *fiſcus regius* in diplomate Ludouici apud ECCARDVM in *Origin. Saxon. p. 50.*

§. LXIII.

A Francis inſtitutum hoc ad Germaniae Reges et Imperatores tranſiit, qui vsque ad Ludouici Bauari tempora continuis itineribus prouincias peragrabant, et per vices et velut in orbem imperii negotiis operam dabant, in villas et palatia ſua ſe, tamquam in portum, recipientes. IOANNES ADLZREVTER *Annal. Boic. Part. II. ad annum* MCCCXXXVII. *p. 167.* Quin adeo mos hic probatus erat, vt nihil magis Germanis in Henrico IV. Imp. diſplicuerit, quam quod totam in ſola Saxonia aetatem inerti otio deditus tranſigeret, nec Goslaria decederet. Hinc non ſine conuiciis Saxones poſtulabant, vt *regnum, quod maiorum induſtria latiſſimum ſit, circumiret; eccleſiis et monaſteriis, viduis et orphanis, et ceteris, qui calumniam patiantur, iuſta faceret.* LAMBERTVS SCHAFNABVRGENSIS *ad annum* MLXXIV. *p. 203.* Poſtquam vero Henricus Auceps plures vicos turribus moenibusque aduerſus Hunno-

Hunnorum irruptiones communire coepit, tunc palatia in vrbibus potiſſimum exſtructa ſunt, ex quibus poſtea vrbes palatinae ortae. Et quum Imperatores prouincias imperii principibus et epiſcopis hereditario iure conferre inciperent, certas tamen ſibi retinebant vrbes et prouincias, e quibus fiſci ſui reditus neceſſarios praecipue petebant. Inſtitutis dein ducatibus in ſingulis terram, a Ducum poteſtate liberam, ſibi reſeruabant, quam Imperatorum nomine Comites Palatini regebant. Vnde originem ducunt palatinatus, quorum reditus in fiſcum Caeſareum influebant. Sed quum ſenſim curtes regiae et fiſci imperiales epiſcopatuum et monaſteriorum fundationibus addicerentur, vrbes palatinae et terrae immediatae in Principum poteſtatem veniſſent, aut beneficio Imperatorum Ducibus Comitibusque donatae eſſent, vsque adeo imminuti ſunt reditus, vt vix haberent Imperatores, vnde viuerent. Hinc fieri non potuit, quin deperditis et diſſipatis imperii bonis, Ludouicus Bauarus neceſſitate adactus, in terris ſuis hereditariis certam fixamque ſibi ſedem conſtitueret, cuius exemplum ſucceſſores quoque ſequuti ſunt. LEHMANN *Chronico Spirenſ. L. VII. cap. LXXVI.* Ab eo ergo tempore, ceſſante veteri inſtituto, palatiorum quoque ſplendor obſoleuit.

§. LXIIII.

Praeclare itaque de rei diplomaticae ſtudio meriti ſunt, qui loca illa, in quibus diplomata olim conceſſa ſunt, adnotarunt, et de villis et palatiis Regum et Imperatorum Germaniae cum cura commentati ſunt. Luculentiſſimam hic aliis facem praetulit MI-

CHAEL GERMANVS, vir doctiſſimus, et Mabillonii ſodalis diligentiſſimus, qui poſt Valeſii et Cangii induſtriam ex inſtituto Regum Francorum palatia ſecundum litterarum ſeriem recenſuit et deſcripſit, cuius commentatio librum quartum Mabilloniani operis abſoluit. Quamquam vero MABILLONIVS laboris ſui aemuli tractationem ex merito laudet, ipſe tamen eam ſuppleri poſſe obſeruauit in *Supplement. cap. XI. n. 6.* Sic enim praetermiſit celeberrima Regum Francorum temporibus palatia Triburienſe, et Salzenſe. Huius ſitum indicant Annales Francorum a Reubero editi, et Capitularia *Tom. I. Baluz. p. 415.* etiam Poeta Saxo ad annum DCCXC. de Carolo M.

donec prope moenia venit
Magna Palatinae ſedis, Salz nomine dictae,
Naſcenti vicina Salae.

De quo palatio adcurate diſſeruit IO. GEORG. ECCARD in *Notis ad Leibnitii disquiſitionem* de *origine Francorum p. 262.* et multo plenius in commentatione germanica *von der Keyſerl. und Kœniglichen alten Saltzburg und dem Pallaſte Saltz in Francken;* quae prodiit Herbipoli, 4.

§. LXV.

In Germania idem argumentum tractauit BENIAMIN LEVBERVS in *Disquiſit. de ſtapul. Saxon. num. 767.* et palatia Imperatorum Saxonicorum, et qui poſt eos regnarunt, recenſuit. Sed eius aliorumque, qui ſimile quid tentarunt, luminibus obſtruxit Reuerendiſſimus Præſul Gottwicenſis, qui in CHRONIC. *Lib. III.* ampliſſima commentatione de Palatiis Regum

et

et Imperatorum Germ. in Germania ſitis, et ordine alphabetico deſcriptis egit, et nomina illorum ita explicauit, vt nemo futurus ſit, qui poſt Homerum Iliada ſcribere velit.

§. LXVI.

Nullum ergo facile reperias diploma Regum Francorum et Germaniae Imperatorum, in quo non alicuius palatii, vel regiae ſeu publicae villae memoria celebretur. Merouingi quidem locum in diplomatibus ſuis notare ſolebant, ſed nec palatii, nec villae regiae vocabulum, aut non niſi rariſſime adiiciebant, quod Carolingis admodum familiare erat; vti Carolo M. in diplomate apud SCHANNAT in *Vindic. archiu. Fuldenſ. Tab. IV. actum Hariſtalio palatio publico in Dei nomine feliciter.* At Germaniae Reges et Imperatores modo adiiciunt palatii, vel villae nomen notationi loci, mox omittunt.

§. LXVII.

Non magis ad diplomatum integritatem locorum notatio intereſt, quam ad hiſtoriam, tum, quia inde eruitur notitia loci, vbi Princeps tum erat, quum aliquod diploma daret, tum quod itinerum, quae pro rei publicae vſu Reges et Imperatores obibant, ratio hinc colligi poteſt. Hinc iam antiquitus in chartis adnotationem loci Germani requirebant, id, quod ex eo patet, quod Synodus Dingoluingica apud GEWOLDVM in *addit. ad Metropol. Hundii Tom. I. p. 461.* de hereditate, quae eccleſiae tradita eſt, ita conſtituit: *vt quisquis hereditatem ſuam ad eccleſiam antea donauerat, aut poſtea donauerit, ſi quid mutare voluerit, chartam ſuam*

habeat ita ſcriptam, vt locum et tempus et perſonam habeat. Caeterum in tabulis comitum, dynaſtarum, nobilium locum, vbi res geſta, aut negotium transactum, et ad perpetuam memoriam in litteras relatum eſt, perraro deſignatum eſſe illuſtris VALENTINVS FERDINAND. DE GVDENVS *Syllog. varior. diplomat. praef. pag. 8.* obſeruauit. Sed iam video calcem, ad quam quum decurſum ſit, nihil ſupereſt, quam, vt illi, qui rei diplomaticae ſtudium cum interiori iuris tam publici, quam priuati ſcientia coniunxerit, id, quod MANILIVS *Lib. IIII. aſtronom. v. 209.* de notis veterum Iuriſconſultorum ſcripſit, acclamem:

Hic etiam legum tabulas et condita iura
Nouerit, atque notis leuibus pendentia verba,
Et licitum didicit, vetitum quae poena ſequatur,
Perpetuus populi priuato in limine Praetor.

INDEX

INDEX
RERVM MEMORABILIVM.

A.

A Litera, ſaepe olim, mutata eſt in O. 60

Abbreuiaturae, etiam in diplomata deriuatae ſunt. 61. ex his male intellectis multi errores nati ſunt ib. apud Romanos iam vſitatae ib. ab his ad Chriſtianos peruenere ib. quae in antiquioribus gentis Francicae diplomatibus occurrunt, tortuoſos repraeſentant ductus. 62

Aegyptiaca charta ad diplomata ſcribenda adhibita eſt. 46

Angli a Feſto annunciationis Mariae annos inchoarunt 177. qui eos hoc docuerit ibid.

Anathemata, inuentum clericorum. 122

Anachroniſmus non ſemper diploma confictum reddit. 190

Anni, hos numerandi et inchoandi diuerſa ratio. 174

- - *imperii*, hos ab annis regni ſeorſim in diplomatibus non ſemper numerarunt. 187. ſqq.

- - *regni*, mos adſcribendi hos primum in numis inualuit. 183. quando in diplomata tranſierit 184. quomodo hos Carolingi computauerint 185. ſq.

- - - - *et imperii*, horum adiectio in chartis neceſſaria. 174

Annus, a quo tempore inchoatus a Germanis 175. quando ab incarnationis Chriſti tempore initium ſumſerit. ib. quaedam nationes a feſto annunciationis Mariae hunc inchoarunt. 177

- - *ab incarnatione Chriſti inchoatus*, quando in diplomata tranſierit. 178. qui eodem more vſi. 179. et vnde huius origo repetenda. 180

- - *et dies*, horum adpoſitio in chartis neceſſaria. 174

Antiquitates ex diplomatibus erui et illuſtrari poſſunt. 12

Apocriſiarius, qui ita dictus. 131

Aquila imperii biceps, quando in ſigillis exprimi coeperit. 91

- - *ſimplex*, in utroque latere expreſſa, quis hanc adhibuerit. 92

Archicapellanus, quam rem curauerit. 131. ſemper in diplomatibus Conradinis ſubſcripſit. 133. quando hoc nomen deſierit. 134. an archiepiſcopi ita vocati. 140

Archicancellarius, qui ita dictus inter cancellarios. 131. hoc nomen cum archicapellani nomine confuſum. ib. in diplomatibus Conradinis nunquam ſubſcripſit. 133. eius officium 140. in aula imperatoris non praeſens vices ſuas aliis delegare

gare

gare ſolebat. 141. ſimpliciter dicitur Cancellarius. 142 an nunquam archiepiſcopi vocati. 140. horum quidam recenſentur, qui tempore Pipini fuerunt 149. tempore Ludouici Pii. 150. Lotharii 151. Ludouici ib. Caroli Calui. 152. Caroli Craſſi. ib. Arnolphi. 153. Ludouici infantis. ib. Conradi I. 154. Henrici aucupis. ib. Ottonis M. 155. Ottonum. 156. Henrici II. 158. Conradi II. 159. Henrici III. 160. Henrici IV. 161. Henrici V. 163. Lotharii 164. Friderici I. 165. Henrici VI. 167. Ottonis IV. Philippi 168

- - *S. R. I.* quando ſe ita Moguntinus praeſul vocare coeperit. 139

Archicancellariatus, quando hoc officium Moguntino relictum 136. quando ſibi hoc Treuirenſis vindicauerit. 139

Archiepiſcopi concedunt diplomata 35. an eorum conceſſiones chartae tantum dicantur. ibid.

- - *tres in Germania*, quando cancellarii honores ſibi vindicauerint. 134. quilibet peculiarem et ſedi ſuae proprium cancellariatum obtinuit. 135

Archiepiſcopus Colonienſis, quando cancellariatum per Italiam obtinuerit. 135. poſt Ottonis M. tempora in Italia archicancellariatum adminiſtrauit. 138

- - *Moguntinus*, cur ſolus archicancellarii nomen adhibuerit. 134. quando cancellariatum per Germaniam obtinuerit. 135. quando ſe archicancellarium S. R. I. in ſubſcriptionibus vocare coeperit. 139

- - *Treuirenſis*, quando cancellariatum per Galliam obtinuerit 135. quando ſibi hunc titulum vindicauerit. 139

Archiua in palatiis regiis inſtituta ſunt. 35. in eccleſiis et coenobiis. 36. in munitis locis exſtructa. 39

Ars deciſratoria quid doceat et qualem vſum habeat. 62

- - *diplomatica*, quid? 6. 25. eſt ſpecies artis criticae. 6. eius neceſſitas et vtilitas. ib. eius ſtudium commendatur. 18. quaenam eius ſint praeſidia 22. habet in iure vſum. 173. *eius ſtudioſus*, quorum ſcripta legere debeat. 24. principum tabularia bene inſtructa adire debet. 16. nec iuſto plus ingenio indulgere. 32. huic utilis eſt cognitio ſcripturae veter. codicum. 52

- - *Heraldica*, quid vtilitatis illi diplomata adferant? 11

Atramentum communis materia ad ſcribenda diplomata. 48

Auctor Chronici Gottwic. notatur. 205

- - *Syntagmatum dictandi*, laudatur 29

Auctoritas, idem nonnunquam notat, quod diploma 42

Aurum, hoc ſcripta ſunt diplomata. 47. ſq. hoc ſignandi literas mos antiquus. 80. huius locus fuit in negotiis grauioribus. ib. qui eodem ſignauerit. 81. 82

B. Ba-

B.

Baring, Dan. Eberh. oſtendit, ex abbreuiaturis male intellectis multos natos eſſe errores. 61
Baſilica Aquisgranenſis cur Carolinum diploma de illa falſum. 114
Belgae primum ſubſcriptionibus diplomatum dies feſtos vel nomina ſanctor. adiecerunt. 198
Bella diplomatica, quam ob rem in Germania geſta? 5. anſam dederunt ſtudio rei diplomaticae. 6. ſcripta in illis emiſſa diligenter conquirenda ſunt. 24
Blondellus, Dauid, genealogiam regum Francorum ex diplomatibus illuſtrauit. 8
Bulla, eius nomine diploma ſaepe venit. 44
Bullae argenteae, harum nullus vſus apud Germanos. 83
- - *aureae*, quae diplomata ita vocentur. 80. qui has conceſſerint. 81. harum vſus obſoleuit quidem, ſed poſt interregnum rediit. 83
- - *plumbeae*, propriae fuerunt pontificibus Rom. 84. his quoque vſi ſunt imperatores. ib.

C.

C. litera, an aliis literis praemiſſa, denotet Cünig. 59
- - *maiusculum* plerumque ipſis diplomatum initiis praepoſitum. 60. quid ſignificauerit. ibid.
C, *H*, literae aut coniunctim aut ſeparatim a Francis praefiguntur nominibus propriis. 58
Cæſar, Iulius, an diploma Auſtriis conceſſerit. 33
Calendaria germanica, ex his menſes, dies et feſta diſcere poſſumus. 201
Calendarium Sanctorum, quando huius vſus inoleuerit. 197. 198
Cancellaria, quare capella ita dicta 130
Cancellarius, qui inter hos ſummus notarius dictus. 131. ita et archicancellarius dictus. 142
Cancellariatus, quando trium archiepiſcoporum in Germania quilibet peculiarem et ſedi ſuae proprium obtinuerit. 135. Vid. *archiepiſcopus*.
Cantus, quos ad exordium miſſae vſurpauit eccleſia, horum initiis Germani tempora deſignare ſolebant. 201. adducuntur. 202
Capellae regales, hae prae ceteris eminebant, quae in metropoli quadam. 134
Capitulum] *VI. X.* de fide inſtrum. in eo elegans rei diplomaticae ſpecimen proponitur. 20
Carolinum diploma de Baſilica Aquisgranenſi, cur falſum 114
Carolus IV, monogrammata iterum in vſum reuocauit. 72. aurea bulla vſus. 83 initio ſimplicem aquilam in vtroque latere expreſſam adhibuit 92
- - *Caluus*, diplomata a trinitate auſpicatus eſt. 104. ſq.
- - *Craſſus* firmauit vſum annorum Chriſti in diplomatibus 180
- - *M.* grammaticam ſcripſit 49. an primus vſus fuerit monogrammatibus. 68

Celtica lingua antiquiſſima Germanorum lingua. 49
Cera, cur in ſigillis adhibita. 78. variatum eſt in colore ib. quo aridior, eo maiorem prae ſe fert antiquitatem. 80
- - *mollis et pinguis*, ſignum ſigilli ſpurii 80
- - *rubra*, quando vſus huius adhiberi coeperit. 79
- - *viridis*, quando eius vſus inualuerit 79. non demum obtinuit ſaec. XIV. 80
Charta, harum nomine medio aeuo ſaepe diplomata veniunt. 42. an archiepiſcoporum diplomata chartae tantum appellentur. 43. in his multum iuuat dierum, menſium et feſtorum nomina germanica ſcire. 201
- - *aegyptiaca*, an in ea ſcripta diplomata? 46
- - *vulgaris*, in ea nulla ſcripta diplomata. 46
Character, ita monogramma in diplomatibus dicitur. 63
Childericus I. huius annulus teſtatur, ſigilla Francica regis effigie fuiſſe inſignita 87
Chriſtiani acceperunt abbreuiaturas a Romanis, 62. commune ſymbolum horum erat antiquitus ſignum crucis. 66. a nominis diuini inuocatione initia actionum ceperunt. 103
Chronologia ab hiſtoria non ſeparanda. 9 lucem capit ex diplomatibus ib. in ea ſaepe hallucinati ſunt impoſtores. 22 pertinet ad rem diplom. 172. luculenta ad detegendas falſariorum fraudes argumenta ſuppeditat. ib. quae in diplomatibus obſeruatur, ad tria reuocatur capita 174
Cifrae, de harum origine variae adducuntur opiniones. 196
Ciuitates maiores ornatae erant palatiis 201. in iis tabularia comitis, epiſcopi et vniuerſitatis exſtructa. 35
Clerici medio aeuo ſoli linguae latinae periti. 50. cauent, ne lingua germanica in actis publicis vſurpetur. ib. ſua intereſſe putabant, donationes exſecrationibus muniri. 121. ſq.
Codices, in illis nullae interpunctiones vsque ad Caroli M. tempora. 56
- - *antiquiores*, diphthongum coniunctam praeferunt. 58
- - *veteres*, horum ſcriptura diuerſa eſt a ſcriptura diplomatum. 52
Color luteus, quare hunc ſigilla antiquisſima prae ſe ferre videantur. 78. ſq.
Comitatus vocabantur medio aeuo pagi Germaniae. 10
Comites medio aeuo pagis in Germania praeerant 10. per vicos ius reddebant. 10. vocantur iudices. ib. His cura palatiorum commiſſa 209. vnde prouiſores dicti. ibid.
Computatio annorum, huius diuerſa ratio. 174. ſqq. per indictionem, a quo inuenta. 182
- - - - *regni et imperii* primum in nummis inualuit 183. ex his in diplomata tranſiit. 184. quomodo facta a Carolingis 185. ſq.

Digitized by Google

Conradus I. huius effigies in ſigillis vſurpata. 94. titulo maieſtatis vſus. 118
- - *II.* plumbo ſignauit. 84
- - *III.* vſus eſt aureis bullis. 82. vſus titulo: ſemper Auguſtus 110
Conringius notatur. 140
Conſtitutio de expeditione Rom. cur falſa. 114
Contextus diplomatum, quid in hoc notandum. 113
Contraſigilla definiuntur 99. quando diplomatibus appendi coeperint. ibid.
Crimen falſi v. *Falſi crimen.*
Crux, ſignum huius vid. *ſignum crucis.*
Cünig, an per literam C. aliis literis praemiſſum denotetur. 59.
Curiae ſolemnes magnum ſplendorem adferebant palatiis. 208
Curtis, quae villa ita dicta. 209
- - *regiae*, quae fuerint loca. 209

D.

Datum, quid ſit 193. hoc ſolum exprimebant Franci. ibid.
Datum et actum, quid de his obſeruandum. 193. quale diſcrimen inter has voces. 194
Dei gratia, vbi haec formula in ſigillis occurrat. 95. vnde eiusdem origo. 111. eſt communis multorum regum et imperatorum. ibid.
Dies, horum nomina germanica ſcire, magnam habet vtilitatem in chartis. 201
Dies et conſul, requirebatur in tabulis publicis apud Romanos. 173
- - *natalis Chriſti*, ab hoc annum inchoandi morem quis inuenerit 175. quis idem ſtatuerit inter Pontifices. 177
Dionyſius exiguus eram vulgarem inuenit. 175
Diphthongi ſeparatim poſitis literis ſcriptae ſunt in diplomatibus. 58
Diplomata falſa et genuina ſuperſunt. 5. quid ſint. 32. eorum vtilitas in hiſtoria. ib. in genealogia. 7. in illis variae vſurpantur temporis annotationes. 9. dies quoque, quo aliquid geſtum eſt, notatur. ib. ad geographiam medii aeui illuſtrandam multum faciunt. 10. ex illis in artem heraldicam multum redundat vtilitatis. 11. horum externa et interna quae ſint. 28. illorum vſus apud Germanos antiquiſſimus 32. Romanis incognitus. 33. quomodo in Germania inualuerint. ib. cur tam longam aetatem incorrupta ferre potuerint. 36. de quibus rebus condantur ib. in eccleſiis adſeruabantur. 36. eorum auctoritas ſumma. 37. eorum violatores, quibus poenis coerceantur. 38. horum cuſtodia ſummis viris commiſſa. 38 eorum ſynonyma. 41. 45. fata illorum. 40. in qua materia ſcripta ſint. 46. nulla argenteis literis ſcripta 48. horum ſcriptura diuerſa eſt a ſcriptura veterum codicum. 52. in haec abbreuiaturae deriuatae. 60. an his Carolus M. primus vſus fuerit 68. ad horum fraudes dete-

Digitized by Google

detegendas multum confert cognitio monogrammatum 72. denotantur ſaepius per ſigillum. 77. in horum ſigillis cur cera ad vſum adcommodatior viſa. 78. aureo vel plumbeo ſigillo munita, quomodo vocentur. 80. qui auro haec ſignare conſueuerit. 81. his imagines ſigillorum praecipuum adferunt ornamentum. 87. horum interna. 102. quando coeperint inchoari formulis precationum 104. quae nomina reges et imper. in his adhibuerint. 106. de horum contextu et imprecationibus 113. ſq. de clauſula 123. haec et cancellarii ſubſcribebant 127. quam ob cauſam horum recognitio neceſſaria regibus et impp. viſa. 146. in his tempus annotabatur. 172. in quibus locis data. 204

Diplomata Carolingorum, in quo loco ſigilla affixa habuerint. 86

- - - *genuina* non inchoantur ante Carolum Caluum formula: *in nomine SS. trinitatis* 104. 106

- - *conficta*, non fiunt ex contradictione hiſtoricorum. 191. nec illa ſtatim ſunt, quae anachronismum quendam prae ſe ferunt. 190

Diplomata falſa, cur eis ſincera ſigilla affixa. 85

- - *genuina*, a falſis diſcerni non poſſunt ſine regulis artis criticae. 32. ab his non debet abeſſe clauſula. 124

Merouingorum, in quo loco ſigilla affixa habuerint. 86. nullam diuini nominis inuocationem habent praemiſſam. 104. 106

- - *regia et imperatoria* reliquis vetuſtate et dignitate antecedunt 34. vocantur donationes piae 37. munita ſunt ſanctionibus poenalibus. 38

- - *ſpuria* non conſtituunt normam, ad quam aliorum fides examinari poſſit. 26. in examine horum notae externae et internae conſiderandae 28. horum notae eſſentiales quaedam. 31. an a Rom. Auſtriacae genti conceſſa. 33

- - *ſuſpecta* merito quaedam, quae titulum *ſemper Auguſtus* prae ſe ferunt. 110

Dominicae, per harum introitus Germani tempora ſolebant deſignare. 201. harum introitus adducuntur. 202

Dominus, an per literam H, literis L et R. praemiſſam in nominibus propriis, denotetur 59

Donationes, harum cauſa impulſiua conceſſionis: *ob remedium animae*. 111. harum inſtrumentum exſecrationibus munitum. 20

- - *piae* vocantur diplomata. 37

Dos a marito in Germania vxori conſtituebatur. 14

Duces Brunſu. et Sax. ſibi olim prae caeteris vſum ſigilli maieſtatis vindicarunt. 98

Dux, huius nomen in ſenſu ciuili tempore Ludouici Pii incognitum. 22

E.

Eccleſiae erant tabularia. 36. in quibus

quibus diplomata adſeruabantur. ib. inſignis horum farrago, quae illis conceſſa ſunt. 37
Ego, pronomen, qui hoc in titulis diplomatum vſurpauerint. 107
Electores Brandenb. et Saxon. ſibi olim prae caeteris vſum ſigilli maieſtatis vindicarunt. 98
Elogia, quibus reges et imperatores in diplomatibus, de ſe loquentes, vſi. 117
Epiſcopi priſci abhorrebant a faſtu et dominatu. 114
Era vulgaris, a quo inuenta. 175. in diplomata introducta. 176
Eruditi diris deuouere ſolebant eos, qui ſcripta ſua mutare auderent. 121
Etymologia inſervit intelligendis diplomatibus. 23
Eugenius IV. ſtatuit, annorum initia a natalitio Chriſti feſto inchoare. 177
Excommunicatio in diplomatibus inuentum Clericorum. 122
Expeditiones ſacrae, in his orta inſignia gentilitia. 11
Exſecrationes, his inſtrumenta publica et priuata munita fuerunt antiquitus. 120. etiam apud Germanos. 121

F.

Falſarii in confingendis diplomatibus authentica ſibi imitanda proponunt. 4. imprudentes ipſi ſaepe fraudem produnt ignoratione iuris aut hiſtoriae. 22. ad horum fraudes detegendas facit chronologia. 172
Falſi crimen ſeuere a Romanis vindicatum 4. quomodo a Germanis coercitum? ib. frequentiſſimum in Germania ſec. XI. et ſeqq. ib. illo clerici ſe contaminarunt. ibid.
Familiae, harum origines et nexus e diplomatibus eruuntur. 7
Feſta, horum nomina Germanica ſcire magnam habet vtilitatem. 201
Feſtum annunciationis Mariae, ab hoc nationes quaedam annum inchoarunt. 177
- - *paſchatos*, ab hoc Galli anni initium ſumſerunt. 178. cur id factum. ibid. 179
Figura ſigillorum, qualis fuerit. 96. de hac ſuppeditatur regula. 182
- - - - *ſedens* in ſigillis maieſtatis quando deſierit. 97
Fiſci dominici, qualia fuerint loca. 209
Formulae, quae nomina et titulos Regum et Imp. continent. 106.
- - qua res in diplomatibus conceduntur. 119
- - *dei gratia*, vnde eius origo repetenda. 111
- - *diuina fauente clementia*, huius varietas et diuerſitas. 110
- - *imprecationum*, harum variae adductae. 123
- - *initialis* diplomatum 102. ſq.
- - inſcriptionum in ſigillis 94.
- - *Iuſtiniani* in nomine Domini N. I. C. eſt authentica. 103
inuocationum, in ordinarias et extraordinarias diſtinctae. 105. a ſancta trinitate deſumta frequentiſſima. 106
- - *ſolemnes*, quae in fine diplomatum leguntur. 70

- - - quibus annexi ſigilli autoritas ſingulari elogio inculcatur. 76
Franci, apud hos vſus ſigillorum antiquiſſimus. 77. auro ſignarunt literas. 80. quo modo vſi ſint ſigilla affigendi. 86. iam vſurparunt titulum maieſtatis. 118. inſtrumenta ſua exſecrationibus munierunt. 120. apud hos nullus titulus ſplendidior, quam illuſtris. 116. varias ſequuti ſunt indictiones. 183
Fridericus I. plane abſtinuit bullis plumbeis. 84. an autor tituli: *ſemper auguſtus*. 109. an titulum: *rex Romanorum* introduxerit. 109
Fridericus II. parentis et patruorum ſuorum nomina in diplomate recenſet. 8
- - *III.* aurea bulla vſus eſt. 83

G.

Galli a paſchatos feſto anni initium ſumſerunt. 178
Genealogia principum erroribus infecta eſt. 7. emendari poteſt ex diplomatibus. ibid.
- - *regum Burgundiae*, ex quo diplomate plenius reſtitui poſſit. 8
Geographia medii aeui multis implicata eſt difficultatibus. 10. magnam capit vtilitatem ex diplomatibus. ibid.
Germani, curam adhibuerunt in conſeruandis chartis. 36. eorum antiquiſſima lingua celtica. 49. apud hos ſigillorum vſus antiquiſſimus. 77. non vſi ſunt bullis argenteis. 83. ſigilla imaginibus reddiderunt conſpicua. 86. inſtrumenta ſua exſecrationibus munierunt. 120. ſeq. diuerſas habebant rationes annos numerandi. 174. quando antiquitus annum auſpicati ſint. 175. et quidem a tempore incarnationis Chriſti. ib. adoptarunt morem annum inchoandi a feſto Chriſti natalitio. 177. apud hos indictio Conſtantiniana in vſu. 183. morem diplomatis adſcribendi dies feſtos a Belgis acceperunt. 198. horum ratio tempus annotandi per introitus dominicarum. 201. nullas vrbes antiquitus incoluerunt. 204
Germania, in pagos medio aeuo deſcripta. 10
Germania ſacra, quis eius primus ſcrutator? 19. qui illam illuſtrauerint. ibid.
Germon, Bartholom. eius ſententia refellitur. 28. ſine ratione miratur diplomata incorrupta tam longam aetatem ferre potuiſſe. 36
Globus imperialis apud Germanos, vnde eiusdem origo petenda. 90
Gloſſaria latinitatis et Germanica in pretio ſunt habenda. 23. a quibus edita. ibid.
Graeci auro ſignauerunt. 80. inſtrumenta ſua exſecrationibus munierunt. 120
Guichenon, Samuel, genealogiam ducum Sabaudiae ex diplomatibus illuſtrauit. 8
Guilmannus Franc. notatur. 59

H.

H, litera, vocibus, quae illam plane re-

ne reſpuunt, in diplomatibus praefigitur. 57. literae L et R, in nominibus propriis praemittitur. 59. an denotet dominum, his literis ſi praemittitur. ibid.
Habitus bellicus omnium glorioſiſſimus in Germania. 98
Henricus II. an monogrammatum titularium autor. 70. an conceſſerit diploma eccleſiae Paderbornenſi. 81. nouam ſigillor. figuram excogitauit. 91. qualem habitum in ſigillis primus adſumſerit. 97. an vſus fuerit pronomine *Ego* in titulis diplomatum. 108. titulo : *rex Romanorum* vſus eſt. 109
- - *V.* an literas, quibus ius inueſtiturae per annulum et baculum ceſſit Calixto II. aureo communiuerit ſigillo. 81. huius diplomata ferme omnia teſtium ſubſcriptionibus firmata. 145
- - *VI.* an primus ſigilla ſecreta adhibuerit. 99
Henricus Auceps, quo anno imperium capeſſiuerit. 189. plures vicos turribus et moenibus communire coepit. 210
- - *illuſtris* cera viridi diplomata ſignauit. 80
- - *Leo*, magnam in ſacris habuit autoritatem. 19
- - *Niger*, dux Boioariae et Sax. primus ex ducibus diplomata conceſſit. 34
Heres rudis, ex ſanctione Iuſtiniani ſignum crucis inuentario ſubnotare debebat. 66
Hergott, Marqu. genealogiam gentis Habſpurgicae ex diplomatibus eruit. 8
Hiſtoria illuſtratur ex diplomatibus. 6. eius ignoratione fraudem produnt falſarii. 22
Hiſtorici, an eorum fides maior, quam diplomatum. 6. Chronologiae ſaepe incurioſi ſunt. 9. vnam modo adhibent temporis adnotationem. ib. horum contradictio non ſemper facit diploma confictum. 191
Hoffmannus, Io. Guil. fauet pyrrhoniſmo 28. fundamentum regularum diplomaticarum perperam deſtruere conatur. 27. 31
Homines proprii, quando ſerui ita dicti ſint in diplomatibus. 120

I.

I, litera, quando puncto notari coeperit. 57
Illuſtris, titulus epiſcoporum. 115. nullus ſplendidior apud Francos. 116. origo eiuſdem. ibid.
Imagines ſigillorum praecipuum diplomatibus ornamentum adferunt, 87. multum habent momenti. 88. aeuo Carolingorum mutatae. 89
- - deorum gentilium in ſigillis medio aeuo exulant. 91
Imperatores, horum agnati, adfines et propinqui ex diplomatibus intelliguntur. 7. ipſi conficiebant picturam monogrammatum 70. qui primum titulo : *Rex Romanorum* vſi. 109. *Semper Auguſtus*. ib. *Dei gratia* 110. horum nullus ante Henricum Aucupem titulo principis vſus. 113. vſu ſeruarunt indictionem

Conſtan-

Conſtantinianam. 181. Vid. *Reges et Imperatores.*
- - *Carolingi*, quomodo annos regni computauerint. 185 ſeq.
- - *Germanici*, in diplomatibus notare ſolent locum eiusque nomen adiicere, in quo diplomata aliis conceſſa ſunt. 10. in Germania ſine conſenſu procerum nil potuerunt alienare. 146. quomodo diplomata ſignauarint. 84. varius eorum vſus formularum inuocandi. 105. 106.
- - *Graeci*, primum annos regni et imperii adſcripſerunt diplomatibus. 183
- - *Romani*, his titulus ſerenitatis familiaris. 118

Imperium Romanum, quo tempore cum regno Germaniae coniunctum. 108

Impoſtores ſaepe falluntur in iure publico et priuato, aut in eccleſiaſtica diſciplina. 22

Imprecationes, quid. 120. vſus earum perantiquus. ib. conſiſtebant in malis temporalibus et ſpiritualibus. 122. inuentum Clericorum. ibid. harum formulae. 123

Incarnatio Chriſti, qui ab hoc tempore anni initium ſumſerint. 175

Incendia, his multa perierunt diplomata. 40

Indictio, huius adpoſitio neceſſaria in Chartis habita. 174. quid? 180. tria comprehendit luſtra. 181. cur XV. annorum ſpatio finiatur. ib. vnde earum origo repetenda. ib. tres harum ſunt ſpecies. ib. a quo per hanc computatio inuenta. 182. quomodo inuenienda. 182. quando modus per hanc ſignandi inualuerit.. 183
- - *Conſtantiniana* potiſſimum ab imperatoribus vſu ſeruata. 181. dicitur et *Caeſarea*. ibid.

Indiculi, quid? 45. nullus eius vocis vſus in diplomatibus Reg. et Imperatorum Germ. ibid.

Inſcriptiones ſigillorum latina conceptae ſunt lingua. 94. his multa, quae fraudem redolent, inſunt, 94. breuitate ſe commendant, 95. quando longiores factae. 96

Inſignia gentilitia in expeditionibus ſacris orta. 11. cur vſurpata ſint. 12

Inſtrumentum, cuius falſitas nullis argumentis oſtendi poteſt, genuinum et legitimum habendum. 28. in his pro fide et ſubſcriptione cedebat ſignum crucis. 66. his inſeruit Iuſtinianus indictionem Conſtantinianam. 181. ſeq.
- - *publicum et priuatum*, praeſertim donationum, exſecrationibus munitum. 120

Ius Romanum, quando in Germaniam penetrauerit? 18

Iuſtinianus ſanxit, vt heres rudis ſignum crucis inventario ſubnotet. 66. huius formula in nomine domini N. I. C. authentica. 103. indictionem Conſtantinianam inſtrumentis inſeri iusſit. 181. ſeq.

Interna diplomatum, quae in formulis conſiſtunt. 102

Inter-

Interpunctiones, veteribus iam familiares. 56. Romanorum quales. ib. illarum vſus ſerius in diplomatibus obtinuit. ibid.
Intimatio proxime titulis collocata. 111. duplici modo facta. 112
Introitus dominicarum, per quos Germani deſignare ſolebant tempora. 102
Inuocatio numinis diuini, formula initialis diplomatum. 102. quando inceperit. 104. vſus non fuit proprius et perpetuus. 105

L.

Landgrauii Haſſiae habuerunt ſua ſigilla maieſtatis. 98
Leodienſes, a quo tempore exordium anni duxerint. 175
Leyſerus, Polyc. notatur. 103
Lindauienſe diploma in multis cum Ludouici pii diplomatibus genuinis conuenit. 12. falſitas eius 23. confictor eiusdem notatur 59
Lingua Germanica ſero in publicis monimentis in Germania vſurpata. 49. ne in actis publicis eius vſus inualeſcat, cauent Clerici. 50. hac reges et principes ſec. XIII. vti coeperunt in diplomatibus. 51. hac diplomata ſcripta latinis litteris exarata ſunt. 52
- - *latina*, hac antiquiſſima diplomata ſcripta ſunt. 49. huius ſoli clerici medio aeuo periti. 50
- - *theotiſca*, apud Francos viguit. 49. hanc Carolus M. perpoliuit. ibid.
Litterae C H, nominibus propriis a Francis praefiguntur 58
- - *clientelares* ad diplomata pertinent. 16. eſſentialia et accidentalia feudorum definiunt. 17. a quibus collectae et editae. ibid.
- - *criſpatae* in diplomatibus Conradi et Henrici I. occurrunt. 54
- - *latinae*, his exaratae ſunt vetuſta diplomata, germanica lingua ſcripta. 52
- - *maiores* in diplomatibus occurrunt. 52. differunt ab iis, quae in codicibus habentur. ib. cur, ab initio poſitae, capitulares vel capitales dicantur. 60
- - *vnciales* in principio et fine diplomatum occurrunt. 54. teneris, acutis, preſſim coaceruatis et in longum deductis apicibus effictae. ibid.
Locus, in quibus diplomata data. 204. ſq. huius notatio ad diplomatum integritatem et hiſtoriam intereſt. 219
Lotharius vſus eſt aureis bullis. 82
Ludouicus Bauarus, aurea bulla vſus. 83. primus ſigilla exornauit aquila. 92
Ludouicus Pius monogrammata quadriformia adoptauit. 69. an autor cruciformium. 69. huius cancellarii recenſentur. 150

M.

Magdeburgenſe diploma ab Ottone M. conceſſum cur falſi inſimulandum. 107
Maieſtas, quando reges et Imperatores hoc titulo vſi. 118

Mancipium, ſeruorum adpellatio, quando exoleuerit. 120

Materia, in qua diplomata ſcripta, varia et multiplex. 46

Mathildis, abbatiſſa Quedlinburg. Ottonis M. filia maternum genus ex ſtirpe Burgundica duxit. 8. quae eius mater fuerit? ibid.

Maximilianus I. formulam in Nomine Domini N. I. C. diplomatibus praemittendam praecepit. 104

Membrana, in ea diplomata ſcripta ſunt, 46. forma eius externa. 47

Menſes, horum nomina germanica ſcire magnam vtilitatem habet in chartis. 201

Metropoles, in his capellae regales inter alias eminebant. 134

- - *tres in Francia orientali*, harum archicapellani ſibi honores cancellarii vindicarunt. 134

Minium, eius vſus in diplomatibus. 47

Modeſtia commendatur artis diplomaticae ſtudioſo. 32

Modus ſigilla annectendi. 84. fraudibus patuit. 85. fuit varius. 86. nouum excogitauit Henricus II. 91

Monogramma minio in diplomatibus pingebatur. 47. vox haec rarius occurrit in diplomatibus. 63. an ad notas ſcribendi compendiarias referendum. 62. eiusdem ſynonyma adducuntur. ibid. 62. vnde origo arceſſenda. 66. ſucceſſit in locum crucis, et quidem inſtar ſubſcriptionis. 67. 70. an Carolus M. primus in diplomatibus eodem vſus ſit. 68. a quo huius pictura confecta fuerit. 70. non idem ſemper locus eiusdem manſit. 71. quando exoleuerint. ibid. quid in eorum locum ſucceſſerit. ibid. Carolus IV. iterum in vſum reuocauit. 72. multum horum cognitio ad detegendas diplomatum fraudes confert. 72. quis horum ſchemata collegerit. 72. regulae de his notandae. 73. quamdiu vſus eorundem viguerit. ibid. in falſi ſuſpicionem venit, in quo literae reperiuntur nomen aut elogium non intrantes. 75

- - *cruciforme*, quid repraeſentet. 63. quomodo diuidatur. 64. eſt omnium antiquiſſimum. 68. qui hoc, quadriformi adoptato, adhibuerit. 69. an autor huius Ludouicus Pius. ibid. quando pro genuino habendum. 74

- - *nominale*, quod ita vocetur. 65

- - *quadriforme*, qualem exhibeat figuram. 63. huius adducitur exemplum. 65. adoptauit Ludouicus 69. et alii eodem vſi. ibid.

- - *regium et imperiale.* 65

- - *titulare*, quod ita vocetur. 65. huius diuiſio. ibid. quando inualuerit. 69. an Henricus II. autor. 70

Multae

Multae pecuniariae, illis dictae, qui diplomata infringerent. 122

N.

Nero, imperator, an auſtriacae genti diploma dederit? 33
Nobiles, qui ita dicti in diplomatibus vsque ad ſeculum X. 116. etiam ita dicti reges et imperatores. 117
Nobilitas, eius in inferiorem et ſuperiorem diſtinctio non eſt antiquior ſec. XV. 117
Nomen diuinum, huius inuocatione diplomata inchoata. 102
Nos, pronomen, non vſitatum in titulis diplomatum antiquiſſimorum regum Germanicor. 106. ſeq. vnde huius vocis origo repetenda. 107
Notae compendiariae ſcribendi, an ad has monogramma referendum? 63. Vid. *Abbreuiaturae.*
Notarius conficiebat picturam monogrammatis. 70
- - *ſummus*, qui ita dictus fuerit? 131
Numeri, in conſignandis diplomatum calculis adhibiti. 196
Numi, in his primum anni regni et imperii adſcripti. 183

O.

Orthographia tempori ſeruit. 54. qualis in diplomatibus. ibid.
Orthographica vitia, quomodo fiant in diplomatibus. 55
Otfridus, monachus Weiſſenburgenſis, abſoluit grammaticam a Carolo M. ſcriptam. 41
Otto II. an vſus ſit pronomine *Ego* in titulis diplomatum. 107
- - *III.* auro ſignauit. 81. bulla plumbea vſus. 84. muniuit ſigillo ſingulari diploma eccleſiae Collegii S. Victoris Mogunt. conceſſum. 90. vſus titulo: *Semper Auguſtus.* 110
- - *IV.* auro ſignauit diplomata. 82
- - *M.* ab huius temporibus obtinuerunt monogrammata titularia. 69. cur huius diploma Magdeburgenſe falſi inſimulandum. 107. ab eius tempore fixam ſedem archicancellariatus officium in ſede Moguntina habuit. 136

P.

Pagi vel govvae, in eos Germania medio aeuo deſcripta. 10. quid fuerint? ibid. illorum nomina et ſitus ex diplomatibus intelligi poſſunt. ibid.
Palatia, quibus vicis hoc nomen haeſerit. 205. in quem finem inſtituta. 206. quibus eorum cura commiſſa. 209
- - *publica*, cur ita vocentur. 208
Palatinatus, vnde originem duxerint? 211
Palatium, quid ſenſu latiori et ſpeciatim ſignificet. 219
- - *regium*, in his inſtituta archiua. 35
Panchartae, quid? 45. an eius vocis vſus in diplomatibus Regum et Imperatorum? ibid.
Papebrochius, Dan. vagas et ambiguas regulas vera diplomata

a falſis iudicandi propoſuit. 27. an recte ſentiat, litteras maiores in genuinis Regum Francorum primae ſtirpis diplomatibus non occurrere. 54. notatur. 69

Philippus IV. auro ſignauit diplomata. 82

Placita erant publici conuentus regni ordinum. 45. interdum literas regias notant, ſuper re iudiciali expeditas. ibid.

Poenae in violatores diplomatum ſtatutae. 38

- - *ſpirituales* illis ſtatutae, qui vim diplomatum infringerent. 122

Poetae carmina ſua, diis inuocatis auſpicati ſunt. 103

Pomum imperiale apud Germanos, vnde eiusdem origo petenda. 90

Pontifices Romani, his propriae fuerunt bullae plumbeae. 84

Praecepta, vocantur diplomata. 41

Principes imperii, quando in Germania diplomata dare coeperint. 34. quis primus ex illis diplomata conceſſerit. ib. magis viridi cera in ſigillis delectati, quam imperatores et reges Germ. 29. in ſigillis maieſtatis equo inſident. 98

Princeps, nullus imperator ante Henricum Aucupem hoc titulo vſus. 113. duplex huius verbi ratio adfertur. 114

Priuilegia cur diplomata ita vocentur? 43

Pronomen Ego, qui hoc in titulis diplomatum vſurpauerit. 107

- - *Nos* non vſitatum in titulis diplomatum antiquiſſimis Regum Germaniae. 106. ſq. quando mos idem vſurpandi introductus. 107

Prouiſores, cur comites ita dicti? 109

Puncta, pro interpunctionibus in Conradinis diplomatibus vſurpantur. 57. his Romani ſingula verba notarunt. 56

R.

Rhabanus Maurus iuſſu Caroli M. excoluit linguam Francorum theotiſcam. 49

Rado ad vicem Itherii recognouit diplomata. 149

Recognitio diplomatum, quam ob cauſam regibus et imperatoribus neceſſaria viſa? 146

Reges, conficiebant ipſi monogrammatum picturam. 70. inſigniri volebant titulo illuſtris. 116

- - Carolingi datum et actum exprimebant in diplomate. 193. ab horum aetate diplomata inchoari coeperunt formulis precationum. 104

- - *Francorum*, primi vſi ſunt monogrammatibus in diplomatibus. 68. quam epocham ſequuti. 175. ſolum datum in diplomate exprimebant. 193. Vid. *Franci.*

- - *German.* quando vernacula lingua in diplomatibus vti coepe-

coeperint. 51. antiquitus nomina ſimpliciter ſine praemiſſo pronomine in diplomatis genuinis expreſſerunt. 106. ſeq. ſolo Regis titulo vſi. 108. quomodo annos regni computauerint. 185. Vid. *Germani.*

Reges et imperatores, antiquiſſimis temporibus conceſſerunt diplomata. 34. illuſtres dicti. 116. nobiles. 117. quibus elogiis, de ſe loquentes, in diplomatibus vſi. 117. ſq. nullum teſtium ſubſcriptionibus locum dederunt in ſuis diplomatibus vsque ad Sec. XI. 144. qua ex re ipſis recognitio diplomatum neceſſaria viſa. 146. Vid. *Imperatores.*

Regnum et imperium, huius annos adſcribendi mos in numis primum inualuit. 183

Regulae diplomaticae quid? 25. fundamentum illarum. 26. ex diplomatibus genuinis eruuntur. ib. vno alteroue diplomate modo excuſſo confici non poſſunt. 26. coniunctim adhibendae ſunt in examine diplomatum 31

- - - - quae ad orthographiam pertinent. 57

- - de ſigillis. 100. 101

- - de figura ſigilli. 102

- - de inuocatione numinis diuini, diplomatibus praemiſſa. 106

- - de clauſula diplomatum. 126

Reliquiae, qui harum curam habuerint. 130

Res, in diplomatibus conceſſae, longo ſyrmate pertinentiarum recenſeri ſolebant. 119

Rex, hoc titulo reges Germ. ſine vllo additamento vſi ſunt. 108

Ritualia Germanica, ex his menſes, dies et feſta diſcere poſſumus. 201

Romani, an apud eos vſus diplomatum 23. ſingula verba punctis vel litteris graecis notarunt. 56. vſi ſunt abbreuiaturis 61. omnium rerum initium a precationibus ſumſerunt. 103. teſtamenta execrationibus muniuerunt. 120. in temporis adnotatione permultum ineſſe exiſtimarunt. 173

Rubrica, ex ea ſcripta ſunt diplomata Impp. Graecorum et Regum Francor. 47

Rudolphus I. huius extant bullae aureae. 83

- - *Habsburgicus*, ante eum germanica et poſt eum latina diplomata edita ſunt. 50. num edicto publico diplomata, priuilegia et edicta germanica lingua conſcribi iuſſerit. 50

Ruta Saxonica, quid de illa ſentiendum. 12

S.

Sanctiones poenales, iis munita diplomata. 38

Sanctus titulus epiſcoporum. 115.

Saxoniae Electores et duces, an rutam in ſuis inſignibus praeferant. 12

Scriptura diplomatum Regum Francorum qualis. 53
- - tremula, quae ſit? 54
Semper Auguſtus, hic titulus iam ante tempora Friderici I. quibusdam placuit. 109
Serenitas, titulus imperatoribus Romanis familiaris. 118
Serui, quando in diplomatibus homines proprii dicti. 120.
Sigilla, ſaeculo XI. antiquiora, quae inſignia gentilitia praeferunt, non reperiuntur, 11. medio aeuo diplomata quoque ſignificarunt. 44. 77. praecipuum de fide chartarum conſtituunt characterem. 76. horum vſus antiquiſſimus apud Francos. 77. apud Germanos. ib. de horum materia. 78. quando horum ſplendor obſoleuerit. 83. de modo annectendi 84. ſq. in his effigies regis vel imperatoris expreſſa. 87. ſq. quando in his aquila biceps exprimi coeperit. 91. de horum inſcriptionibus. 94. diuerſae eorundem figurae 96. horum nouam figuram excogitauit Henricus II. 91. de his generales dantur regulae. 100. ſq.
- - *antiquiſſima*, quare luteum colorem prae ſe ferre videantur. 78. ſeq.
- - *aurea vel plumbea*, diplomata his munita vocantur proprie bullae. 80
- - *carolingicae ſtirpis* dimidiatam regis effigiem exhibent. 89.
- - *cerea*, horum vſus non adeo perpetuus, vt aurea exularent 80. quando ex filis, cera capſulis impreſſa adpendi coeperint. 86
- - *Francica* antiquiſſima regis effigie inſignita fuerunt. 87
- - *Germanica*, imaginibus fuerunt conſpicua. 87
- - *maieſtatis*, huius vſus in Germania frequens. 96. quando innotuerit. ibid. quid per hoc intelligendum. 87. quis illo diplomata firmauerit. ib. quis horum vſum ſibi olim vindicauerit. 98
- - *Merouingorum*, in his nuda capita regum rudi caelatura expreſſa. 89
- - *ſecreta*, quid? 99. quando diplomatibus appendi coeperint. ib. quis imperator primus adhibuerit. 16. quare horum vſus inueſtus. 99
- - *ſincera*, cur tot falſis affixa diplomatibus. 85
- - *ſpuria*, cenſentur, ſi cera mollis et pinguis videtur. 80
Sigismundus aurea bulla vſus 83
Signum, eſt antiquiſſimum monogrammatis ſynonymum. 63. ſemper in ſubſcriptione regia diplomatum adhibendum fuit. 126
- - *crucis* olim commune ſymbolum Chriſtianorum habebatur. 66. cedebat pro fide et ſubſcriptione in inſtrumentis. ib. cur in plerorumque ex Merouingica

uingica ſtirpe regum Francorum diplomatum ſubſcriptionibus appareat. 67. praemiſſum inſcriptionibus ſigillorum. 94
Staphorſtius, Nic. opus de Abbreuiaturis molitus eſt. 61
Strabo Walfridus, notatur. 59
Subaduocati ſeculo Carolino longe recentiores ſunt. 22
Subſcriptio antiquitus fiebat a rudibus per ſignum crucis. 66. 67. quando in locum monogrammatis ſucceſſerit. 71. quando per teſtes facta 144. quoad nomina teſtium variat. 155. cur requiſita a regibus. 16
- - *regia* de hac regulae duae dantur. 126
Superioritas territorialis eſt fundamentum iuris diplomata dandi. 34. qui ea gaudent, diplomata concedere poſſunt. 35

T.

Tabulae publicae apud Romanos habebant diem et conſulem. 173
Tempus in huius adnotatione multum momenti ineſſe putabant Romani. 371
Teſſerae armorum gentilitiae a ſaeculo XI. perpetuo vſu retentae nec amplius mutatae. 11.
Teſtamentum non raro diploma notat medio aeuo. 44. vix reperitur, quo non aliquid piis cauſis relictum ſit. 112. antiquitus exſecrationibus munitum. 120
Teſtes in ſubſcriptionibus diplomatum quando adhibiti 144. modus nomina horum adſcribendi variat. 145. cur imperatores et reges hos requiſiuerint. 145
Tituli, nil magis tam varias mutationes expertum, quam hi. 113. quibus archiepiſcopi condecorati. 115
- - *regum et imperatorum* quales 106. pro dignitate diuerſa fuerunt diuerſi. 108
- - *ſplendidi* antiquitus vanitatis quid ſpirare videbantur. 115
Titulus: Princeps, hoc nullus imperator ante Henricum Aucupem vſus eſt. 113
- - *Rex Romanorum*, huius origo inueſtigatur. 109. eſt antiquior aetate Henricorum et Friderici Barbaroſſae. ib.
- - *Semper Auguſtus* iam ante Friderici I. tempora quibusd. imperatoribus placuit. 109
Traditionis ſymbola ſaepe chartis German. adſuta ſunt. 14
Treuirenſes annos inchoarunt a feſto annuntiationis Mariae. 177
Trinitas, ab hac diplomata auſpicatus eſt Carolus Caluus. 104 ſq.

V.

Venerabilis, titulus epiſcoporum. 115
Vicarii archicancellarii quando orti. 141. ſq.
Vicecancellarii, quando orti. 142. ſunt antiquiſſimi ibid. horum quidam recenſentur. 150

Digitized by Google

Vici, quando vrbium ſpeciem induere coeperint. 204. quibus nomen palatii haeſerit. 205. qui eos turribus et moenibus communire coeperit. 210

Villae, quae palatia dictae. 205. 206. cur publicae vocentur. 208

- - *regiae*, quae ita dictae 205

Vnciales litterae in diplomatibus regum Merouingicorum iam occurrunt. 52. iis expreſſae ſunt ſubſcriptiones diplomatum Merouingicorum. 53. illis primus verſus diplomatum Carolingorum Regum et Impp. Germ. conſtat. 54

Vredius, Oliuarius Comitum Flandriae genealogiam ex diplomatibus eruit. 8

W.

Wilhelmus, Moguntinam eccleſiam regens, officium archicancellariatus proprium accepit a patre Ottone M. 136

Y.

Y puncto in medio notatur in diplomatibus. 57

F I N I S.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google